

Ndayotewa ya Riphabuliki ya Afrika Tshipembe

Tshivenda

Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe

Mvulatswinga	8	Ndima ya 3: Muvhuso wa Tshumisano (khethekanyo dza 40-41)	18
Ndima ya 1: Mbetsshelo dza u Thoma (khethekanyo dza 1-6)	9	40. Muvhuso wa Riphabuḽiki	18
1. Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe	9	41. Milayo ya muvhuso wa tshumisano na vhusaka vhukati ha mivhuso	18
2. Vhuhulwane ha Ndayotewa	9	Ndima ya 4: Phalamennde (khethekanyo dza 42-82)	19
3. Vhudzulapo	9	42. Kuvhumbelwe kwa phalamennde	19
4. Luimbo lwa lushaka	9	43. Maanḽalanga a Vhusimamilayo ha Riphabuḽiki	19
5. Fuḽaga ya lushaka	9	44. Maanḽalanga a Vhusimamilayo ha Lushaka	19
6. Nyambo	9	45. Milayo na ndaela zwo ṽanganelanaho na komiti dzo ṽanganelanaho	19
Ndima ya 2: Mulayotibe wa Pfanelo (khethekanyo dza 7-39)	10	<i>Buthano ḽa lushaka</i>	<i>20</i>
7. Pfanelo	10	46. Kuvhumbelwe na khetho	20
8. Kushumisele	10	47. Vhuraḽo	20
9. Ndinganyiso	10	48. Miano kana u khwaṽhisedza	20
10. Tshirunzi tsha vhuthu	10	49. Tshifhinga tshine Buthano ḽa Lushaka ḽa ḽo tshi fhedza	20
11. Vhutshilo	10	50. U fhaladzwa ha Buthano ḽa Lushaka phanḽa ha musi tshifhinga tshaḽo tsha u shuma tshi tshi fhela	21
12. Mbofholowo na tsireledzo ya muthu	10	51. Zwifhinga zwa madzulo na zwa u awela	21
13. Vhupuli na u shumiswa nga u kombetsshedzwa	10	52. Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo	21
14. Zwi kwamaho muthu ene muṽe	11	53. Tsheo	21
15. Mbofholowo ya vhurereḽi, lutendo na kuhumbulele	11	54. Pfanelo dza miṽwe miraḽo na Vhathusa-minisṽa kha Buthano ḽa Lushaka	22
16. Mbofholowo ya u amba na u ita zwithu wo vhofoḽowa	11	55. Maanḽa a Buthano ḽa Lushaka	22
17. U kuvhangana, u gwalaba na u ṽekedza phethishini	11	56. Vhuṽanzi kana mafhungo a re phanḽa ha Buthano ḽa Lushaka	22
18. Mbofholowo ya vhuḽibaḽekanyi	11	57. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a Buthano ḽa Lushaka	22
19. Pfanelo dza zwa poḽitiki	11	58. Vhuṽalu	22
20. Vhudzulapo	11	59. U kona u swikelela na u dzhenelela kha Buthano ḽa Lushaka nga nnyi na nnyi	22
21. Mbofholowo ya u tshimbila na vhudzulo	11	<i>Khoro ya Mavundu ya Lushaka</i>	<i>23</i>
22. Mbofholowo ya zwa makwevho, mushumo na phrofesheni	11	60. Kuvhumbelwe kwa Khoro ya Lushaka	23
23. Vhushaka kha zwa mishumo	12	61. U kovhiwa ha Vharumiwa	23
24. Vhupo	12	62. Vharumiwa vha tshoṽthe	23
25. Ndaka	12	63. Madzulo a Khoro ya Lushaka	24
26. Dzinnḽu	12	64. Mudzulatshidulo na Muthusa-Mudzulatshidulo	24
27. Ndondolamutakalo, zwḽiwa, maḽi na tsireledzo ya vhathu	13	65. Dzitsheo	24
28. Vhana	13	66. U dzhenela nga miraḽo ya khorotshitumbe ya lushaka	24
29. Pfunzo	13		
30. Luambo na mvelele	13		
31. Zwitshavha zwa mvelele, vhurereḽi na luambo	13		
32. U swikelela mafhungo	14		
33. Maitele a ndaulo kwayo	14		
34. U swikelela khothe	14		
35. Vhathu vho fariwaho, vho valelwaho na vhane vha khou pomokwa	14		
36. Mikano ya pfanelo	15		
37. Tshiimo tsha shishi	15		
38. U shumiswa ha pfanelo	16		
39. ṽhalutshedzo ya Mulayotibe wa Pfanelo	16		

67. U dzhenela nga vhaimele vha muvhuso wapo	24
68. Maanḁa a Khoru ya Lushaka	24
69. Vhuḁanzi kana mafhungo a re phanḁa ha Khoru ya Lushaka	24
70. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a Khoru ya Lushaka	25
71. Vhuḁalu	25
72. U kona u swikelela na u dzhenelela kha Khoru ya Lushaka nga nnyi na nnyi	25

<i>Maitele a Vhusimamilayo ha Lushaka</i>	25
73. Milayotibe yoḁhe	25
74. Milayotibe ine ya khwinisa Ndayotewa	25
75. Milayotibe zwayo i sa kwami mavundu	26
76. Milayotibe zwayo i kwamaho mavundu	26
77. Milayotibe ya zwa masheleni	28
78. Komiti ya Vhukonanyi	28
79. U ḁea thendelo kha milayotibe	29
80. Khumbelo nga miraḁo ya Buthano ḁa Lushaka kha Khothe ya Ndayotewa	29
81. Nyanḁadzo ya milayo	29
82. U vhulungwa ha milayo ya phalamennde nga ḁḁila yo tsireledzeaho	29

Ndima ya 5: Phresidennde na Khorotshitumbe ya Lushaka (khethekanyo dza 83-102)

83. Phresidennde	30
84. Maanḁa na mishumo ya Phresidennde	30
85. Maanḁalanga a khorotshitumbe ya Riphabuḁiki	30
86. U khethiwa ha Phresidennde	30
87. U thomiwa ha mushumo nga Phresidennde	30
88. Tshifhinga tsha Phresidennde tsha u shuma ofisini	31
89. U bviswa ha Phresidennde	31
90. Mufarela-Phresidennde	31
91. Khabinethe	31
92. Vhuḁifhinduleli	31
93. Vhathusa-Dziminisḁa	31
94. U bvela phanḁa ha khabinethe nga murahu ha khetho	32
95. Muano kana khwaḁhisedzo	32
96. Vhuḁifari ha miraḁo ya Khabinethe na Vhathusa-Dziminisḁa	32
97. U fhiriswa ha mishumo	32
98. U ḁewa ha maanḁa na mishumo zwa tshifhinganyana	32
99. U kumedzwa mishumo	32
100. U lavheleswa ha ndaulo ya vundu nga muvhuso wa lushaka	32
101. Tsheo dza khorotshitumbe	33
102. Madzinginywa a u sa vha na fhulufhelo	33

Ndima ya 6: Mavundu (khethekanyo dza 103-150)

103. Mavundu	34
Vhusimamilayo ha mavundu	34
104. Maanḁalanga a vhusimamilayo ha mavundu	34
105. Kuvhumbelwe na khetho dza vhusimamilayo ha vundu	34
106. Vhuraḁo	35
107. Muano kana khwaḁhisedzo	35
108. Tshifhinga tshine Vhusimamilayo ha Vundu ha ḁo tshi fhedza	35
109. U fhaldzwa ha vhusimamilayo ha vundu tshifhinga tshaho tshi saathu fhela	36
110. Madzulo na tshifhinga tsha u awela	36
111. Vhalangadzulo na Vhathusa-Vhalangadzulo	36
112. Tsheo	36
113. Pfanelo dza vharumiwa vha tshoḁhe kha vhusimamilayo ha vundu	36
114. Maanḁa a Vhusimamilayo ha Vundu	36
115. Vhuḁanzi kana mafhungo o livhanaho na Vhusimamilayo ha vundu	37
116. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a zwa Vundu	37
117. Vhuḁalu	37
118. U kona u swikelela ha nnyi na nnyi na u dzhenelelea kha vhusimamilayo ha vundu	37
119. U ḁivhadzwa ha milayotibe	37
120. Milayotibe ya zwa masheleni	37
121. U ḁea thendelo kha milayotibe	38
122. Khumbelo nga miraḁo kha khothe ya zwa Ndayotewa	38
123. Nyanḁadzo ya milayo ya vundu	38
124. U vhulungwa ha milayo ya Vundu nga ḁḁila yo tsireledzeaho	38
Khorotshitumbe dza vundu	38
125. Maanḁalanga a khorotshitumbe dza vundu	38
126. U ḁetshedza mishumo	39
127. Maanḁa na mishumo ya Vhalangavundu	39
128. Khetho dza Vhalangavundu	39
129. U thomiwa ha mushumo wa ofisini nga Vhalangavundu	39
130. Tshifhinga tsha mulangavundu tsha u vha ofisini na tsha u bviswa ofisini	39
131. Vhafarela-Vhalangavundu	40
132. Khorotshitumbe	40
133. Vhuḁifhinduleli	40
134. U bvela phanḁa na u shuma ha khorotshitumbe nga murahu ha khetho	40
135. Muano kana khwaḁhisedzo	40
136. Vhuḁifari ha miraḁo ya khorotshitumbe	40

137. U fhiriswa ha mishumo	40	vhuhafuli	50
138. U netshedzwa ha mishumo lwa tshifhinganyana	40	175. U tholiwa ha vhafarela vhahafuli	51
139. U dzhenelela ha vunḁu kha zwa muvhuso wapo	40	176. Zwifhinga zwa u vha ofisini na mbadelo	51
140. Tsheo dza khorotshitumbe	42	177. U bviswa	51
141. Madzinginywa a u sa vha na fhulufhelo	42	178. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhafuli	51
Ndayotewa dza Vunḁu	42	179. Maanḁalanga a zwa Vhutshutshisi	52
142. U tangedzwa ha ndayotewa dza vunḁu	42	180. Maḁwe mafhungo a kwamaho ndaulo ya vhulamukanyi	53
143. Zwi re ngomu ha ndayotewa dza vunḁu	42		
144. U tanzielwa ha ndayotewa dza vunḁu	42	Ndima ya 9: Zwiimiswa zwa Muvhuso zwi Tikedzaho Demokirasi ya Ndayotewa (khethekanyo dza 181-194)	54
145. U sainiwa, u anḁadzwa na u vheva nga nḁila ya tsireledzo ha ndayotewa ya vunḁu	42	181. U thomiwa na milayo i zwi vhusaho	54
Milayo i fhambanaho	42	<i>Mutsireledzi wa Tshitshavha</i>	54
146. Phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na wa vunḁu	42	182. Mishumo ya Mutsireledzi wa Tshitshavha	54
147. Dziḁwe phambano	43	183. Tshifhinga tsha u shuma ofisini	54
148. Phambano dzine dza si kone u tandululwa	43	<i>Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe</i>	54
149. Tshiimo tsha mulayo une wa sa kone u langa	43	<i>Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya Pfanelo dza Zwitshavha zwa Mvelele, Vhurerele na Luambo</i>	55
150. Thalutshedzo ya phambano	43	185. Mishumo ya Khomishini	55
		186. Kuvhumbelwe kwa Khomishini	55
Ndima ya 7: Muvhuso Wapo (khethekanyo dza 151-164)	44	<i>Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu</i>	55
151. Vhuimo ha mimasipala	44	187. Mishumo ya Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu	55
152. Ndivho dza muvhuso wapo	44	<i>Muoditha-Dzhenerala</i>	55
153. Mishumo ya mveledziso ya mimasipala	44	188. Mishumo ya Muoditha-Dzhenerala	55
154. Masipala kha muvhuso wa tshumisano	44	189. Tshifhinga tsha u shuma ofisini	55
155. U vhumbiwa ha mimasipala	44	<i>Khomishini ya Khetho</i>	55
156. Maanḁa na mishumo ya masipala	45	190. Mishumo ya Khomishini ya Khetho	55
157. Kuvhumbelwe na khetho dza Khoro dza masipala	45	191. Kuvhumbelwe kwa Khomishini ya Khetho	56
158. Vhuraḁo ha Khoro ya masipala	46	<i>Maanḁalanga a Divhusaho a Laulaho zwa Khasho</i>	56
159. Tshifhinga tsha u shuma tsha Khoro dza masipala	46	192. Maanḁalanga a Khasho	56
160. Matshimbedzele a nga ngomu	46	<i>Mbetshelo nga u Angaredza</i>	56
161. Vhuḁalu	47	193. U tholiwa	56
162. U anḁadzwa ha milayo yapo ya masipala	47	194. U bviswa ofisini	56
163. Muvhuso wapo wo dzudzanywaho	47		
164. Maḁwe mafhungo vho	47	Ndima ya 10: Ndaulo ya Muvhuso (khethekanyo dza 195-197)	57
		195. Ndeme dza mutheo na milayo i vhusaho ndaulo ya muvhuso	57
Ndima ya 8: Dzikhotho na Ndaulo ya zwa Vhulamukanyi (khethekanyo dza 165-180)	48	196. Khomishini ya Tshumelo ya Muvhuso	57
165. Maanḁalanga a zwa vhuhafuli	48	197. Tshumelo ya Muvhuso	58
166. Sisiteme ya zwa Vhuhafuli	48		
167. Khothe ya Ndayotewa	48		
168. Khothe Khulwane ya Khaḁhululo	49		
169. Khothe dza Nḁha dza Afrika Tshipembe	49		
170. Dziḁwe khothe	49		
171. Matshimbidzele a khothe	49		
172. Maanḁa a khothe kha mafhungo a zwa ndayotewa	50		
173. Maanḁa ane ya vha nao	50		
174. U tholiwa ha vhaofisiri vha zwa			

Ndima ya 11: Tshumelo dza Tsireledzo (khethekanyo dza 198-210)	59	226. Zwikwama zwa Mbuelo zwa Vundu	65
198. Milayo i dzi vhusaho	59	227. Zwiko zwa lushaka zwa tshikwama tsha vundu na tsha muvhuso wapo	66
199. U thomiwa, kuvhumbelwe, na vhuḁifari ha tshumelo dza tsireledzo	59	228. Mithelo ya vundu	66
<i>Vhupileli</i>	59	229. Maanḁa a zwa masheleni a masipala na mishumo	66
200. Mmbi ya Vhupileli	59	230. Khadzimiso dza Vundu	67
201. Vhuḁifhinduleli ha zwa politiki	59	230A. Khadzimiso dza masipala	67
202. U khomandiwa/langiwa ha mmbi ya vhupileli	59	Ndima ya 14: Mbetsheho nga u Angaredza (khethekanyo dza 231-243)	68
203. Tshiimo tsha vhupileli ha lushaka	60	<i>Mulayo wa Dzitshaka</i>	68
204. Vhuḁiwaleli ha vhatu zwavho vha re kha vhupileli	60	231. Thendelano dza dzitshaka	68
<i>Mapholisa</i>	60	232. Mulayo wa sialala wa dzitshaka	68
205. Tshumelo ya Tshipholisa	60	233. Tshumiso ya mulayo wa dzitshaka	68
206. Vhuḁifhinduleli ha zwa politiki	60	<i>Maḁwe mafhungo</i>	68
207. U langiwa ha Tshumelo ya Tshipholisa	60	234. Thendelonzwiwa dza pfanelo	68
208. Vhuḁiwaleli ha vhatu zwavho vha re kha zwa tshipholisa	61	235. Pfanelo dza vhatu dza u kona u ḁiitela muvhuso une vha funa	68
<i>Zwa vhusevhi</i>	61	236. Ndambedzo ya mahoro a zwa politiki	68
209. U thomiwa na u langiwa ha tshumelo dza zwa vhusevhi	61	237. U ita mishumo nga vhuronwane	68
210. Maanḁa, mishumo na u lavhelesa	61	238. Zhendedzi na vhurumiwa	68
Ndima ya 12: Vharangaphanḁa vha Sialala (khethekanyo dza 211-212)	62	239. Ṽhalutshedzo	68
211. U ṽanganedza	62	240. U sa anana vhukati ha maḁwalo o fhambanaho	69
212. Mishumo ya vharangaphanḁa vha sialala	62	241. Nzudzanyo dza tshanduko	69
Ndima ya 13: Gwama (khethekanyo dza 213-230A)	63	242. U fheliswa kana u vhlukhwa ha milayo	69
<i>Mafhungo a zwa Gwama nga u tou angaredza</i>	63	243. Dzina ḁipfufhi na u thoma u shuma	69
213. Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka	63	Sheduḁu ya 1: Fuḁaga ya Lushaka	70
214. Mikovhe na u ḁewa ha mbuelo nga nḁila ya ndinganano	63	Sheduḁu ya 1A: Fhethuvhupo ha Mavundu	71
215. Migaganyagwama ya Lushaka na ya Vundu na ya masipala	63	Vundu ḁa Kapa Vhubvaḁuvha	71
216. Ndaulo ya Vhufaragwama	63	Vundu ḁa Fureisitata	71
217. U wana	64	Vundu ḁa Gauteng	71
218. U ḁivhofha ha muvhuso	64	Vundu ḁa KwaZulu-Natal	71
219. Muholo wa vhatu vho faraho poswo dza muvhuso	64	Vundu ḁa Limpopo	71
<i>Khomishini ya Gwama</i>	65	Vundu ḁa Mpumalanga	71
220. U thomiwa na mishumo	65	Vundu ḁa Kapa Devhula	72
221. U vhwewa ha miraḁo na tshifhinga tsha ofisi	65	Vundu ḁa Devhula Vhukovhela	72
222. Mivhigo	65	Vundu ḁa Kapa Vhukovhela	72
<i>Bannga ya Vhukati</i>	65	Sheduḁu ya 2: Miano na Khwaḁhisedzo	73
223. U thomiwa	65	1. Muano kana khwaḁhisedzo ya Phresidennde kana Mufarela-Phresidennde	73
224. Ndivho khulwane	65	2. Muano kana khwaḁhisedzo ya Muthusa-Phresidennde	73
225. Maanḁa na mishumo	65	3. Muano kana khwaḁhisedzo ya Minisṽa na Vhathusa-Minisṽa	73
<i>Mafhungo a zwa masheleni apo na a vundu</i>	65	4. Muano kana khwaḁhisedzo ya u ḁiana ya miraḁo ya Buthano ḁa Lushaka, Vhurumiwa ha Tshoṽhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka	73
		5. Muano kana khwaḁhisedzo ya Mulangavundu na miraḁo ya Khorotshitumbe ya vundu	74

6. Muano kana khwaṭhisedzo ya Vhaofisiri vha zwa Vhuhafuli	74	10. Vhusimamilayo ha mavundu	81
Sheduḽu ya 3: Matshimbidzele a Khetho	75	11. Khetho dza Vhusimamilayo ha vundu	81
<i>Tshipiḽa tsha A: Matshimbidzele a khetho dza Vhafaraofisi vha zwa Ndayotewa</i>	<i>75</i>	12. Khorotshitumbe dza vundu	81
1. Kushumele	75	13. Ndayotewa dza vundu	82
2. U tiwa	75	14. U ṅetshedzwa ha milayo kha mavundu	82
3. Ṭhoḽea dza tshiofisi	75	15. Milayo ya vhusimamilayo i no khou shuma nḽa ha vhusimamilayo ha Phalamennde	82
4. U ḽivhadzwa ha madzina a vhonketheni	75	16. Dzikhotho	82
5. Nketheni muthihi	75	17. Milandu i saathu u fhela i re phanḽa ha kotho	83
6. Matshimbidzele a khetho	75	18. Maanḽalanga a zwa vhutshutshisi	83
7. Maitele a u bvisa	75	19. Miano na khwaṭhisedzo	83
8. Miḽwe miṽangano	75	20. Zwiḽwe Zwiimiswa zwa Ndayotewa	83
9. Milayo	76	21. U phasiswa ha mulayo u ṽoḽiwaho nga Ndayotewa ntswa	84
<i>Tshipiḽa tsha B: Nḽila ya u ta kudzhenelele kwa ḽihoro kha Vhurumiwa ha vundu kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka</i>	<i>76</i>	22. Vhuthihi ha lushaka na u pfumedzana	84
Sheduḽu ya 4: Maanḽa a Fhethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Lushaka Khathihi na ha Vundu	77	23. Mulayotibe wa Pfanelo	84
Tshipiḽa tsha A	77	24. Ndaulo ya muvhuso na tshumelo dza tsireledzo	85
Tshipiḽa tsha B	77	25. Huḽwe u sa tea u vha kha Vhusimamilayo	85
Sheduḽu ya 5: Maanḽa a Fhethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Vundu Fhedzi	78	26. Muvhuso wapo	85
Tshipiḽa tsha A	78	27. U vhwewa nga nḽila ya tsireledzo ha Milayo ya Phalamennde na ya vundu	86
Tshipiḽa tsha B	78	28. U ḽwaliswa ha thundu i sa sudzulusei ya muvhuso	86
Sheduḽu ya 6: Nzudzanyo dza Tshifhinganyana	79	Sheduḽu ya 6A	87
1. Ṭhalutshedzo	79	Sheduḽu ya 6B	88
2. U isa phanḽa na u shuma ha milayo i no shuma zwino	79	Sheduḽu ya 7: Milayo yo Thuthwaho	89
3. U pfesesa mulayo une wa vha hone	79	Ṭhumetshedzo ya A: Khwiniso kha Sheduḽu ya 2 kha Ndayotewa ya Kale	90
4. Buthano ḽa Lushaka	80	Ṭhumetshedzo ya B: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia ḽa Lushaka	93
5. Mafhungo a songo fhelaho a re phanḽa ha Phalamennde	80	Ṭhumetshedzo ya C: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia ḽa Vundu	96
6. Khetho dza Buthano ḽa Lushaka	80	Ṭhumetshedzo ya D: Ndaulo ya Muvhuso na Tshumelo dza Tsireledzo: Khwiniso kha Khethekanyo dza Ndayotewa ya Kale	98
7. Khoro ya Mavundu ya Lushaka	80		
8. Sinethe dza tshifhinga tsho fhelaho	81		
9. Khorotshitumbe ya Lushaka	81		

Mvulatswinga

Rine, vathu vha Afrika Tshipembe;

Ri dzhiela n̄ha u shaea ha vhulamukanyi kha tshifhinga tsho fhelaho;

Ri t̄honifha havho vhe vha tambulela vhulamukanyi na mbofholowo kha shango l̄ashu;

Ri t̄honifha havho vhe vha shuma vha tshi itela u fhaṭa na u bveledzisa shango l̄ashu; na

U tenda uri Afrika Tshipembe ndi l̄a vhoṭhe vhane vha dzula khaṭo, vho vhoṭhekanywaho vha vha huthihi naho vha sa fani.

Zwenezwo, nga kha vhaimелеli vho khethiwaho zwavhuḍi, ri khou t̄anganedza ino Ndayotewa sa wone Mulayo Muhulwanesa wa Riphabuḷiki uri u-

- Fhelise khethululo ya tshifhinga tsho fhelaho na u thoma tshitshavha tshine tsho ḍisendeka kha ndeme dza demokirasi, vhulamukanyi ha matshilisano na pfanelo dza vhuthu;
- Fhaṭe mitheo kha demokirasi na tshitshavha tshi re

khagala hune muvhuso wo ḍisendeka kha lufuno lwa vathu nahone vhadzulapo vho tsireledzwa nga mulayo nga n̄ḍila i linganaho;

- Khwinise ndeme ya Vhutshilo ha vhadzulapo vhoṭhe na u vhoṭholola vhukoni ha muthu muṅwe na muṅwe; na
- Fhaṭe mbumbano na demokirasi zwa Afrika Tshipembe uri l̄i kone u vha fhethu ho teaho sa muvhuso wo ḍiimisaho kha muṭa wa tshaka.

May God protect our people.

Nkosi Sikelel' iAfrika.

Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika.

God bless South Africa.

Mudzimu tsireledza vathu vhashu.

Hosi katekisa Afrika.

Ndima ya 1: Mbetshelelo dza u Thoma (khethekanyo dza 1-6)

1. Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe

1. Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe ndi shango ḽithihi, ḽo ḽiimisaho nga ḽoṽhe, ḽa demokirasi ḽo thomiwaho nga ndayo dzi tevhelaho—
 - a. Tshirunzi tsha vhuthu, u swikelelwa ha ndinganelo na u khwinisa pfanelo dza vhuthu na mbofholowo.
 - b. Hu si na tshiketho nga murafho na mbeu.
 - c. Vhuhulwane ha ndayotewa na u vhusa ha mulayo.
 - d. Pfanelo dza u khetha dza vhaaluwa dzi fanaho, mutevhe wa vkhakethi wa lushaka u fanaho, khetho dza misi yoṽhe na sisiṽeme ya muvhuso waḽ. demokirasi wa madzangano manzhi, u itela vhuḽifhinduleli, u kona u fhindula na u vha khagala.

2. Vhuhulwane ha Ndayotewa

Ino Ndayotewa ndi mulayo muhulwanesa wa Riphabuḽiki; mulayo kana vhuḽifari vhu sa tshimbilelani na ndayotewa a ho ngo tendelwa, nahone khombetschedzo/ mbofho i vhwaho nga ndayotewa i fanela u tevhedzwa.

3. Vhudzulapo

1. Vhudzulapo Afrika Tshipembe vhu a fana.
2. Vhadzulapo vhoṽhe vha—
 - a. na pfanelo, vhuṽalu na mbuelo dza vhudzulapo dzi lingana; vha dovha hafhu
 - b. vha lingana kha mishumo na vhuḽifhinduleli ha vhudzulapo.
3. Mulayo wa lushaka u fanela u ita mbetshelelo ya u kona u wana, u dzhielwa na u vhuwedzedzwa ha vhudzulapo.

4. Luimbo lwa lushaka

Luimbo lwa lushaka lwa Riphabuḽiki tsho ya hone i dzhiwa nga Phresidennde nga kha ndivhadzo.

5. Fuḽaga ya lushaka

Fuḽaga ya lushaka ya Riphabuḽiki mivhala yayo ndi mutswu, musuku, mudala, mutshena, mutswuku na lutombo, sa zwe zwa ṽalutshedzwa na u talatadziwa kha

shedulu ya 1.

6. Nyambo

1. Nyambo dza tshiofisi dza Riphabuḽiki ndi Sepedi, Sesotho, Setswana, siSwati, Tshivenda, Xitsonga, Afrikaans, English, isiNdebele, isiXhosa na isiZulu.
2. Hu tshi khou dzhielwa nṽha ḽivhazwakale ya u sa shumiseswa ha nyambo dza vhatu vhashu na vhuimo ha nyambo dza fhanu hayani, muvhuso u fanela u dzhia maga o teaho u itela u alusa vhuimo na u khwinisa u shumiswa ha hedzi nyambo.
 - a. Muvhuso wa lushaka na mivhuso ya mavundu i nga shumisa luambo luṽwe na luṽwe u itela ndivho dza muvhuso, hu tshi dzhielwa nṽha u shumiswa, khonadzeo, tshinyalelo/mbadelo, nyimele dza dzingu na ndinganelo ya ṽhoda na zwi funeswaho nga tshitshavha tshoṽhe nga u angaredza kana kha vundu ḽi kwameaho; fhedzi muvhuso na muvhuso wa vundu u fanela u shumisa nyambo mbili dza tshiofisi musi dzo ṽukufhalesa.
 - b. Mimasipala i fanela u dzhiela nṽha u shumiswa ha nyambo na zwine zwafuneswa nga vhadzulapo.
4. Muvhuso wa lushaka na mivhuso ya mavundu, i tshi khou shumisa mulayosikwa na maṽwe maga, i fanela u langula na lavhelesa u shumiswa ha nyambo dza tshiofisi. Hu si na u pfuka mbetshelelo dza khethekanyo ṽhukhu ya (2), nyambo dzoṽhe dzi fanela u lingana nahone dzi farwe u lingana.
5. Bodonyangaredzi ya Nyambo ya Afrika Tshipembe yo thomiwaho nga mulayosiṽwa wa lushaka i fanela u—
 - a. alusa, na u ita nyimele ya u bveledzisa na u shumiswa ha—
 - i. nyambo dzoṽhe;
 - ii. nyambo dza Khoi, Nama na San; na
 - iii. luambo lwa zwiga; na
 - b. alusa na u vhona uri hu ṽhonifhiwe—
 - i. nyambo dzoṽhe dzi shumiswaho nga zwitshavha zwa Afrika Tshipembe, hu tshi katelwa nyambo dza German, Greek, Gujarati, Hindi, Portuguese, Tamil, Telegu na Urdu; na
 - ii. Arabic, Hebrew, Sanskrit na dziṽwe nyambo dzi shumiswaho kha vhurerele ha Afrika Tshipembe.

Ndimba ya 2: Mulayotibe wa Pfanelo (khethekanyo dza 7-39)

7. Pfanelo

1. Uno mulayotibe wa Pfanelo ndi wone thikho ya demokirasi Afrika Tshipembe. U tsireledza pfanelo dza vhathu vhothe kha shango lashu na u khwaṭhisa ndeme ya demokirasi ya tshirunzi tsha vhuthu, ndinganelo na mbofholowo.
2. Muvhuso u fanela u ṭhonifha, u tsireledza, u alusa na u fusha pfanelo dzi re kha Mulayotibe wa Pfanelo.
3. Pfanelo dzi re kha Mulayotibe wa Pfanelo dzi fanela u tevhezela mikano yo katelwaho kana yo ambiwaho kha khethekanyo ya 36, kana huṅwe fhethu kha Mulayotibe.

8. Kushumisele

1. Mulayotibe wa Pfanelo u shuma kha milayo yothe, nahone u vhoṭha vhusimamilayo, vhalanguli, vhumukanyi na zwiimiswa zwothe zwa muvhuso.
2. Mbetshelelo dza Mulayotibe wa Pfanelo u vhoṭha muthu zwawe kana muthu wa zwa mulayo arali, nahone nga ndila ine, yo tea, i tshi dzhiela nṭha vhuvha ha pfanelo na vhuvha ha mushumo muṅwe na muṅwe u randelwaho nga pfanelo.
3. Musi hu tshi shumiswa mbetshelelo ya Mulayotibe wa Pfanelo kha muthu zwawe kana muthu wa zwa mulayo zwi tshi ya nga mbetshelelo ṭhukhu ya (2), khothe—
 - a. u itela u shumisa pfanelo i re kha Mulayotibe, i fanela u shumisa ,kana arali zwi tshi ṭoṭea i bveledzise, mulayo wa mvelo nga ndila ine mulayosiṅwa a u nga ḑo tendela u shuma ha pfanelo yeneyo; na
 - b. u bveledza ndangulo ya mulayo wa mvelo u itela u ita mukano wa pfanelo, tenda mukano uyo u tshi anana na khethekanyo ya 36(1).
4. Muthu wa mulayo o tewa nga pfanelo dzi re kha Mulayotibe wa Pfanelo nga ndila ine zwa ṭoḑwa nga vhuvha ha pfanelo na vhuvha ha muthu wa mulayo.

9. Ndinganyiso

1. Vhathu vhothe vha a lingana phanḑa ha mulayo nahone vha na pfanelo dzi linganaho dza u tsireledzwa na mbuelo dza mulayo.
2. U lingana zwi katela u ḑiphiṅa nga pfanelo na mbofholowo lwo ḑalaho nahone nga ndila i inganaho. U alusa na u swikelela ndinganyiso, mulayosiṅwa na maṅwe maga o itelwaho u tsireledza na u khwinisa vhathu, kana zwigwada zwa vhathu, zwo khakhelwaho nga tshiṭalula a nga kha ḑi dzhiwa.
3. Muvhuso a u nga iti tshiṭalula tsho livhaho na tshi songo livhaho u tshi ṭalula muthu muṅwe na muṅwe

nga tshiitisi tshithihi kana zwiitisi zwinzhi, hu tshi katelwa murafho, mbeu, vhuṭalulambeu,vhuimana, tshiimo tsha mbingano, vhubvo ha lushaka kana matshiliso, muvhala, lushaka lwa vhudzekani, vhuḑale, vuhole, vhurereli, luvalo, lutendo, mvelele, luambo na mabebo.

4. A hu na muthu ane a ḑo ṭalula muthu na muthihi nga ndila yo livhaho kana i songo livhaho nga tshiitisi tshithihi kana zwiitisi zwinzhi zwi tshi ya nga khethekanyo ṭhukhu ya (3). Mulayosiṅwa wa lushaka u fanela u itwa/thomiwa u itela u thivhela kana u iledza tshiṭalula tshi songo teaho.
5. Tshiṭalula nga tshiitisi tshithihi kana zwiitisi zwinzhi zwo tevhekanywaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (3) a tshongo tea nga nṅa ha musi zwo vhonele uri tshiṭalula tsho tea.

10. Tshirunzi tsha vhuthu

Muṅwe na muṅwe u na tshirunzi na pfanelo ya uri tshirunzi tshawe tshi ṭhonifhiwe na u tsireledzwa.

11. Vhutshilo

Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya vhutshilo.

12. Mbofholowo na tsireledzo ya muthu

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya mbofholowo na tsireledzo ya muthu, hu tshi khou katelwa pfanelo—
 - a. ya u sa hanelwa u vhoṭholowa nga ndila i sa pfali kana hu si na tshiitisi tshi pfalaho;
 - b. ya u sa valelwa hu si na tsengo;
 - c. ya u vhoṭholowa kha tshaka dzothe dza khakhathi dzi bvaho kha tshitshavha kana zwiṅwe zwiko;
 - d. ya u sa tambudzwa nga ndila ifhio na ifhio; na
 - e. ya u sa farwa kana u kaidzwa lwa tshiṭuhu, lu si lwa vhuthu kana lu nyadzisaho.
2. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya ṭhomphe ya muvhili na muhumbulo, hu tshi katelwa pfanelo—
 - a. ya u dzhia tsho dzi kwamaho mbebo;
 - b. ya tsireledzo na u langa muvhili wawe; na
 - c. ya u sa shumiswa kha ngudo dza zwa mishonga kana zwa sainthifiki a songo fha thendelo.

13. Vhupuli na u shumiswa nga u kombetshedzwa

A hu na muthu o teaho u itwa zwa vhupuli, na u kombetshedzwa u shuma.

14. Zwi kwamaho muthu ene muṅe

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u vha na zwi kwamaho ene muṅe, zwi katelaho pfanelo ya u sa—
 - a. setshiwa kana u sa setshelwa haya hawe;
 - b. setsheliwa haya hawe;
 - c. dzhielwa zwithu zwawe; kana
 - d. khakhiswa kha zwi kwamaho zwa vhudavhidzani hawe ene muṅe.

15. Mbofholowo ya vhurerele, lutendo na kuhumbulele

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya mbofholowo kha zwa luvalo, vhurerele, muhumbulo, lutendo na kuhumbulele.
2. Zwa vhurerele zwi nga farelwa kha zwiimiswa zwa muvhuso kana zwiimiswa zwi tikedzwaho nga muvhuso, tenda—
 - a. zwenezwo zwa vhurerele zwa tevhedza ndaulo dzo itwaho nga maandalanga a muvhuso;
 - b. zwenezwo zwa vhurerele zwa itwa nga ndila i lingana; nahone
 - c. muthu a zwi dzenela o tou vhofoholowa kana o tou zwi funa.
3.
 - a. Ino khethekanyo a i thivheli mulayosiṅwa u dzhiela nṅha—
 - i. mbingano dzo itwaho nga fhasi ha sialala, kana vhurerele, mulayo wa muthu ene muṅe kana wa muṅa; kana
 - ii. sisiṅeme dza mulayo wa muthu ene muṅe kana mulayo wa muṅa nga fhasi ha sialala, kana u tevhezwa nga vhatu vha tevhezaho zwa vhurerele honoho.
 - b. U dzhiela nṅha zwi tshi ya nga phara ya (a) zwi fanela u anana na ino khethekanyo na dziṅwe mbetshelo dza Ndayotewa.

16. Mbofholowo ya u amba na u ita zwithu wo vhofoholowa

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u vhofoholowela u amba na u ita zwithu o vhofoholowa, hu tshi katelwa—
 - a. mbofholowo ya zwa dzigurannṅa na nyanṅadzamafhungo;
 - b. mbofholowo ya u ṅanganedza kana u fha mafhungo kana muhumbulo;
 - c. mbofholowo ya zwa vhutsila; na
 - d. zwa akademi na mbofholowo ya u ita ṅhoḍisiso ya sainthifiki.
2. Pfanelo i re kha khethekanyo ṅhukhu ya (1) a i kwami—
 - a. mazwifhi a tshi itelwa zwa nndwa;
 - b. zwa u ita khakhathi; kana
 - c. vengo ḷo ḍisendekaho kha murafho, lushaka, mbeu kana vhurerele, na zwine zwa huvhadza.

17. U kuvhangana, u gwalaba na u ṅekedza phethishini

Muṅwe na muṅwe u na pfanelo, ya uri nga mulalo nahone a songo ḍiṅama nga zwiṅhavhane, a ite khuvhangano, a ite misumbedzo, a gwalabe na u ṅetshedza phethishini.

18. Mbofholowo ya vhudibadekanyi

Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya vhudibadekanyi.

19. Pfanelo dza zwa politiki

1. Muṅwe na muṅwe o vhofoholowa kha u nanga zwa politiki, hu tshi katelwa pfanelo—
 - a. ya u vhumba dzangano ḷa politiki;
 - b. ya u dzenela kha mishumo ya , kana u kunga mirado, hu tshi itelwa dzangano ḷa zwa politiki; na
 - c. u ita fulo ḷa zwa dzangano ḷa politiki.
2. Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya kha zwa khetho dza nga misi dzo vhofoholowaho, dzi pfadzaho dza tshiimiswa tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhusimamilayo tsho thomiwaho zwi tshi ya nga Ndayotewa.
3. Mudzulapo muṅwe na muṅwe o aluwaho u na pfanelo—
 - a. ya u khetha kha khetho dza tshiimiswa tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhusimamilayo tsho thomiwaho zwi tshi ya nga Ndayotewa, na u ita zwenezwo tshidzumbeni; na
 - b. u dzenela khetho dza ofisi ya muvhuso nahone , arali o khethiwa, u ḍo dzhena kha vhuimo ha yeneyo ofisi.

20. Vhudzulapo

A hu na mudzulapo ane a ḍo hanelwa u vha na vhudzulapo.

21. Mbofholowo ya u tshimbila na vhudzulo

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya mbofholowo ya u tshimbila.
2. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u bvela nṅa ha Riphabuḷiki.
3. Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo dza u dzhena, a dzula huṅwe na huṅwe kha Riphabuḷiki.
4. Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo dza u vha na ḷiṅwalo ḷa u tshimbila.

22. Mbofholowo ya zwa makwevho, mushumo na phrofesheni

Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u ḍinangela zwa makwevho, mushumo na phrofesheni o vhofoholowa. U ita zwa makwevho, mushumo kana phrofesheni zwi nga langulwa nga mulayo.

23. Vhushaka kha zwa mishumo

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u farwa zwavhudi mushumoni.
2. Mushumi muñwe na muñwe u na pfanelo—
 - a. ya u vhumba kana u vha muraḁo wa dzangano ła vhashumi;
 - b. ya u dzhenela mishumo na mbekanyamushumo zwa dzangano ła vhashumi; na
 - c. ya u gwalaba.
3. Mutholi muñwe na muñwe u na pfanelo—
 - a. ya u vhumba na u dzhenela dzangano ła vhatholi; na
 - b. ya u dzhenela kha mishumo na dzimbekanyamushumo zwa dzangano ła mutholi.
4. Dzangano ɭiñwe na ɭiñwe ła vhashumi na dzangano ɭiñwe na ɭiñwe ła vhatholi ɭi na pfanelo—
 - a. ya u ta kulangulele, mbekanyamushumo na mishumo;
 - b. ya u dzudzanya; na
 - c. ya u vhumba na u dzhenela dzangano.
5. Dzangano ɭiñwe na ɭiñwe ła vhashumi, dzangano ła vhatholi na mutholi vha na pfanelo dza u dzhenela kha thendelanogute. Mulayosiñwa wa lushaka u nga itiwa u itela u langula thendelanogute. Nga ndila ine uyo mulayosiñwa wa ḁo ita mukano kha pfanelo ya ino ndima, mukano u fanelo u tevhedza khethekanyo ya 36(1).
6. Mulayosiñwa wa lushaka u nga dzhiela nḁha nzudzanyo dza tsireledzo dza dzangano dzi re kha thendelanogute. Nga ndila ine mulayosiñwa wa ita mukano kha pfanelo ya ino Ndima, mukano u fanela u anana na khethekanyo ya 36 (1).

24. Vhupo

1. Muthu muñwe na muñwe u na pfanelo—
 - a. ya u vha kha vhupo vhone ha sa vhaise mutakalo wawe; na
 - b. ya u vha kha vhupo ho tsireledzeaho, u itela mirafho ya zwino na i ḁaho, nga kha milayosiñwa na maga a pfaḁo ane—
 - i. a thivhela tshikafhadzo na u tshinya mupo wa maḁakani;
 - ii. a alusa zwa vhutsireledzamupo; na
 - iii. u tsireledza mvelaphanḁa ya zwa maḁaka na zwiko zwa mupo hu tshi khou aluswa mvelaphanḁa ya zwa ikononi na matshilisano zwi pfaḁo.

25. Ndaka

1. A hu na muthu a ne a ḁo thivhelwa u vha na ndaka nga nḁa ha musi zwi tshi ya nga mulayo une wa angaredza, nahone a hu na mulayo une wa ḁo tendela u thivhelwa u vha na ndaka nga ndila i sa pfali.
2. Ndaka i nga dzhiwa fhedzi zwi tshi ya nga mulayo une wa shumiswa lwa u angaredza—
 - a. hu tshi itelwa ndivho dza tshitshavha kana dzangalelo ła tshitshavha nahone

- b. hu tshi ḁo vha na ndiliso, mutengo wa hone na tshifhinga na ndila ya kubadelelewe zwi ḁo tou tendelanwa na vha kwameaho kana zwo tshewa kana u tendelwa nga khothe.
3. Tshelede ya ndiliso na tshifhinga na ndila ya u badela zwi fanela u vha zwi tshi pfala nahone hu si vhe na tshiḁalula, hu vhone ndingano vhukati ha dzangalelo ła tshitshavha na dzangalelo ła vha kwameaho, ho dzhielwa nḁha nyimele dzoḁhe dzo teaho, hu tshi katelwa—
 - a. zwine ndaka ya khou shumiselwa zwone;
 - b. ḁivhazwakale ya kuwanele na kshumisele kwa ndaka;
 - c. ndeme ya maraga wa ndaka;
 - d. tshikalo tsha vhubindudzi ha muvhuso na thikhedzelo kha u wana na khwiniso ya mbuelo kha yeneyo ndaka; na
 - e. ndivho dza u dzhia ndaka yeneyo .
4. U itela ndivho dza ino khethekanyo—
 - a. dzangalelo ła tshitshavha hu katelwa vhuḁiimiseli ha lushaka kha mbuedzedzo ya shango, na mbuedzedzo dzi ḁisa u swikelela hu linganaho kha zwiko zwa mupo zwa Afrika Tshipembe; nahone
 - b. ndaka a si mavu fhedzi.
5. Muvhuso u fanela u dzhia maga a mulayosiñwa na mañwe maga a pfaḁo, kha zwiko zwine zwa vha hone, u itela uri hu vhe na nyimele dzi konisaho vhadzulapo u swikelela mavu nga ndila i linganaho.
6. Muthu kana tshitshavha tshine vhone hatsho ha mavu a ho ngo tsireledzwa lwa mulayo zwo itiswa nga milayo ya tshifhinga tsho fhelaho ya tshiḁalula kana zwiito o fanelwa, nga ndila yo vhetshelwaho nga Mulayo wa Phalamennde, nga u wana vhone vhu re mulayoni kana thandululo i linganaho.
7. Muthu kana tshitshavha tsho dzhielwaho ndaka nga murahu ha ła 19 Fulwi 1913 zwo itiswa nga milayo ya tshifhinga tsho fhelaho ya tshiḁalula nga muvhala kana zwiito o fanelwa, nga ndila yo vhetshelwaho nga Mulayo wa phalamennde, nga u ḁetshedzwa murahu ndaka yawe kana thandululo i linganaho.
8. A hu na mbetshelo kha ino khethekanyo ine ya nga thivhela muvhuso kha u dzhia maga a mulayo kana mañwe maga zwi tshi itelwa u wana mavu, maḁi na zwiñwe zwi yelanaho na mbuedzedzo, u itela u tandulula masiandaitwa a tshifhinga tsho fhelaho a tshiḁalula, tenda u pambuwa kha mbetshelo dza ino khethekanyo dza vha dzi tshi ya nga mbetshelo ya khethekanyo ya 36(1).
9. Phalamennde i fanela u ita mulayosiñwa wo ambiwaho kha khethekanyo ḁukhu ya (6).

26. Dzinḁu

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u swikelela nḁu yo linganelaho.
2. Muvhuso u fanela u dzhia maga a mulayo na mañwe maga, kha zwiko zwawo zwi re hone, u itela u tevhedza pfanelo ino.
3. A hu na ane a nga pandelwa e hayani hawe, kana u kwashelwa haya hawe, hu si na ndaela ya khothe yo

itwaho nga murahu ha musu ho sedzwa nyimele dzoŋthe. A hu na mulayo une wa ɔo tendela u pandelwa hu sa pfali.

27. Ndondolamutakalo, zwiliwa, mađi na tsireledzo ya vhatu

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u swikelela—
 - a. tshumelo dza ndondolamutakalo, hu tshi katelwa ndondolamutakalo ya mbebo;
 - b. mađi na zwiliwa zwo lingana; na
 - c. tsireledzo ya vhatu, hu tshi katelwa, arali vha sa koni u ɔilondola na vhaunđiwa vhavho, thuso yo teaho ya u tshila.
2. Muvhuso u fanela u dzhia maga a mulayo na mañwe maga, kha zwiko zwawo zwine wa vha nazwo, u itela u swikelela pfanelo hedzi dzoŋthe.
3. A hu na ane a ɔo hanelwa dzilafho ła zwa mushonga ła shishi.

28. Vhana

1. Nwana muñwe na muñwe u na pfanelo—
 - a. ya dzina na u vha muraɔo wa lushaka a tshi tou bebwa;
 - b. ya ndondolo muđani kana ndondolo ya mubebi wawe, kana inwe ndondolo yo teaho arali o bviswa kha muđa we a bebwa khawo;
 - c. ya zwiliwa zwa pfushi, vhudzulo, ndondolo ya mutakalo ya ndeme na tshumelo dza vhatu;
 - d. ya u tsireledzwa kha u sa farwa zwavhuđi, u litshedzelwa, u tambudzwa kana u nyadziswa;
 - e. ya u tsireledzwa kha u shuma mishumo ya u vha tambudza;
 - f. ya uri vha sa ɔođee kana vha sa tendelwe u shuma mishumo kana u ɔetshedza tshumelo—
 - i. dzi songo teaho muthu wa vhukale ha nwana onoyo; kana
 - ii. dzine dza vhea vhutshilo, pfunzo, muvhili kana muhumbulo wa mutakalo kana muyani, fulufhelo kana mvelaphanda ya vhutshilo mulingoni;
 - g. ya u sa fariwa nga nndani ha musu u mu fara hu lone ła ła u fhedza, hune, nga nđha ha pfanelo dzine vhana vha ɔiphina ngadzo nga fhasi ha khethekanyo dza 12 na 35, nwana a nga farwa fhedzi lwa tshifhinga tsho pfufhifhalesaho, nahone u na pfanelo ya—
 - i. u dzudzwa thungo ha vhatu vho farwaho vha nđha ha miñwaha ya 18; na
 - ii. u farwa nga nđila, nahone kha nyimele, ine ya dzhiela nđha vhukale ha nwana;
 - h. ya u vha na ramilayo o tholwaho nga muvhuso, hu tshi khou badela wone muvhuso, kha kutshimbilele kwa khothe dzi kwamaho nwana, u itela arali hu tshi nga vha na vhumukanyi vhu si havhuđi; na
 - i. ya u sa shumiswa kha khuđano dza muthu o ɔitamaho, nahone ya u tsireledzwa musu hu na khuđano ya vhatu vho ɔitamaho.

2. Nwana madzangalelo awe ndi one a ndemesa kha mafhungo mañwe na mañwe a kwamaho nwana.
3. Kha khethekanyo ino “nwana” zwi amba muthu a re na miñwaha ya fhasi ha 18.

29. Pfunzo

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo—
 - a. ya pfunzo ya ndeme, hu tshi katelwa pfunzo ya ndeme ya vhaaluwa; na
 - b. ya u isa pfunzo phanda, ine muvhuso, nga kha maga a pfadzaho, u fanela u ita uri i vhe hone nahone i swikelelee.
2. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u wana pfunzo nga luambo lwa tshiofisi kana nyambo dzine muthu ene muñe a tou ɔinangela kha zwiimiswa zwa pfunzo zwa muvhuso hune yeneyo pfunzo ya nga konadzea zwi pfalaho. U itela u vhona uri hu na u swikelelea nahone mulayo u khou shumiswa ino pfanelo, muvhuso u fanela u dzhiela nđha nđila dzoŋthe dzi pfalaho dza zwa pfunzo, hu tshi katelwa zwiimiswa zwa luambo luthihi, hu tshi dzhielwa nđha—
 - a. ndinganyiso;
 - b. u konadzea; na
 - c. ɔhođea ya u tandulula mvelelo dza milayo na maitele a tshitalula tsha muvhala kha tshifhinga tsho fhelaho.
3. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u thoma zwiimiswa zwa pfunzo a tshi khou shumisa tshedele yawe kha u zwi londola, zwine zwiimiswa zwenezwo—
 - a. zwa sa ɔalule muthu zwo sedza murafho;
 - b. zwo ɔinwalisa kha muvhuso; nahone
 - c. zwi fare maimo ane a sa vhe fhasi ha zwiimo zwa zwiimiswa zwa pfunzo zwa muvhuso.
4. Khethekanyo ɔhukhu ya (3) a i thivheli muvhuso kha u lambedza zwiimiswa zwa pfunzo zwo ɔiimisa.

30. Luambo na mvelele

Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u shumisa na u dzhenela vhutshilo ha mvelele ine ene muñe a tou nanga, fhedzi a hu tendelwi muthu u tevhedza pfanelo hedzi nga nđila i sa ananiho na mbetshelo ya Mulayotibe wa Pfanelo.

31. Zwitshavha zwa mvelele, vhurereli na luambo

1. Vhatu vane vha wela kha zwitshavha zwa mvelele, vhurereli kana luambo vha nga si thivhelwe u shumisa ino pfanelo, hu ɔi nga na vhañwe-vho vane vha vha miraɔo ya tshitshavha—
 - a. kha u ɔiphina nga mvelele yavho, u ita zwa vhurereli havho na u shumisa luambo lwavho; na
 - b. u vhumba, u dzhenela na u khwaŋhisa zwa mvelele, vhurereli na zwa luambo na zwiñwe zwiimiswa kha tshitshavha.
2. Pfanelo dzi re kha khethekanyo ɔhukhu ya (1) a dzi faneli u tevhedzwa nga nđila i sa ananiho na

mbetshelo ya Mulayotibe wa Pfanelo.

32. U swikelela mafhungo

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u kona u swikelela—
 - a. mafhungo mañwe na mañwe a muvhuso; na
 - b. mafhungo mañwe na mañwe a re na muñwe muthu ane a ɬoɬea kha u tevhedza na u tsireledza pfanelo dziñwe na dziñwe.
2. Mulayosiñwa wa Lushaka u fanela u itiwa u itela uri pfanelo ino i kone u shuma zwavhuɬi, nahone i vhe na mbetshelo ya maga a pfalaho a u fhelisa muhwalo wa ndaulo na masheleni.

33. Maitete a ndaulo kwayo

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u dzhia liɣa li re mulayoni kha zwa ndaulo, nga nɔɔila i pfalaho nahone o tevhedza kuitele ku pfalaho.
2. Muñwe na muñwe ane pfanelo dzawe dzo pfukiwa nga ndaulo u na pfanelo ya uri a fhiwe mbuno dzo itisaho nahone dzo tou ñwaliwa.
3. Mulayo wa Lushaka u fanela u itwa uri pfanelo dzino dzi shume zwavhuɬi, nahone u fanela u—
 - a. vhea la uri kuitele kwa ndaulo ku ɬolwe nga khothe kana, hune zwa vha zwo tea, zwi ɬolwe nga komiti i sa dzhiho sia kana muthu o ɕiimisaho;
 - b. vhea mushumo kha muvhuso uri u ite uri pfanelo dzi re kha khethekanyo ɬukhu dza (1) na (2) dzi shume zwavhuɬi; nahone
 - c. u ɬuɬuwedze ndaulo yavhuɬi.

34. U swikelela khothe

Muñwe na muñwe u na pfanelo ya uri a hanedze nahone zwi tshi ɔo kona u tou tandululwa hutshi khou shumiswa mulayo tsho ya dzhiwa nga nɔɔila i sa dzhiho sia khothe kana, arali zwo tea, zwa itwa nga komiti i sa dzhiho sia kana inwe foramu kana muthu o tou ɕiimisaho nga eɬhe.

35. Vhathu vho fariwaho, vho valelwaho na vhane vha khou pomokwa

1. Muñwe na muñwe o farwaho a tshi khou humbulelwa u vha o ita vhukhaxhi u na pfanelo—
 - a. ya u fhumula;
 - b. ya u vhudzwa nga u ɬavhanya —
 - i. nga ha pfanelo ya u ɕifhumulela; na
 - ii. nga ha masiandaitwa a u sa fhumula;
 - c. ya u sa kombetshedzwa u ɕibula kana u tenda hune ha ɔo shumiswa sa vhuɬanzi ha u vhona mulandu muthu onoyo;
 - d. ya u iswa khothe nga u ɬavhanya nga nɔɔila i konadzeaho nahone i pfalaho, fhedzi hu si nga murahu ha—
 - i. iri dza 48 musi o farwa; kana
 - ii. mafhelo a ɕuvha la u thoma la khothe nga murahu ha iri dza 48, arali iri dza 48 dzi tshi fhela nga nɔɔa ha khothe kana nga ɕuvha line

- a si la khothe yo ɔowealeho;
- e. ya uri kha ɕuvha la u ya khothe la u thoma nga murahu ha musi o farwa, a hweswe mulandu kana a vhudzwe mbuno malugana na u bveta phanda na u valelwa, kana u vulwa; na
- f. ya u vulwa arali dzangalelo la vhulamukanyi li tshi mu tendela, zwi tshi ɔo bva na kha nyimele dzi pfalaho.
2. Muñwe na muñwe o farwaho, hu tshi katelwa mufariwa o gwevhiwaho, u na pfanelo—
 - a. ya u vhudzwa nga u ɬavhanya uri ndi ngani o fariwa;
 - b. ya u nanga, na u vhone na, ramulayo, na uri a vhudziwe nga ha pfanelo ino nga u ɬavhanya;
 - c. ya u vha na ramulayo o tholwaho nga muvhuso hu tshi khou shuma tshedele ya wone muvhuso, u itela u vhona arali hu tshi nga vha na u sa tshimbila zwavhuɬi ha zwa vhulamukanyi, nahone a vhudzwe nga u ɬavhanya;
 - d. u hanedza lu re mulayoni malugana na u farwa hawe nahone zwi tshi khou iwa khothe, arali u farwa hu siho mulayoni, a vhofoholwe;
 - e. kha nyimele dza u valelwa dzine dza anana na tshirunzi tsha muthu, hu tshi katelwa u shumisa na mbetshelo, hu tshi khou badela muvhuso, vhudzulo vhu fushaho, zwiñwiwa, matheriala a u vhalo na dzilafho la mushonga; na
 - f. ya vhudavhidzani, na u dalelwa nga—
 - i. mufarisi wawe;
 - ii. shaka;
 - iii. mueletshedzi wa zwa vhurerele we a tou nanga; na
 - iv. dokotela we a tou nanga.
3. Muhwelelwa muñwe na muñwe u na pfanelo ya tsengo kwayo, ine ya katela pfanelo ya—
 - a. u vhudzwa mulandu nga vhuɔalo uri a kone u fhindula;
 - b. u wana tshifhinga tsho linganaho na u wana tshomedzo dzo linganaho uri a kone u ɕimelela;
 - c. tsengo kha khothe yo ɔowealeho;
 - d. uri tsengo i thome nahone i fhele i songo lengiswa nga nɔɔila i sa pfali;
 - e. u vha hone tsengoni;
 - f. u nanga, na u imeleliwa nga, ramulayo, nahone a vhudziwe nga ha ino pfanelo nga u ɬavhanya;
 - g. u vha na ramulayo o tholwaho nga muvhuso nahone hu tshi khou badela muvhuso, u itela arali hu nga vha na u sa tshimbila zwavhuɬi ha vhulamukanyi, nahone a vhudziwe nga ha ino pfanelo nga u ɬavhanya;
 - h. u dzhiwa a si na mulandu, ya u ɕifhumulela, na ya u sa ñea vhuɬanzi tsengoni;
 - i. u ɬanziela na u hanedza vhuɬanzi;
 - j. u sa kombetshedzwa u fha vhuɬanzi ha u ɕiwanisa mulandu;
 - k. u sengiswa nga luambo lune ene muhwelelwa a lu pfesesa kana, arali izwo zwi sa konadzei, a tou ɔololwa kha luambo lonolo lune a lu kona;
 - l. u sa vhone mulandu wa zwiito kana u khakha nga fhasi ha mulayo kana mulayo wa lushaka

- kana dzitshaka kha vhukhakhi ho iteaho mulayo u saathu u vha hone;
- m. u sa sengiselwa nyito kana vhukhakhi he a vhuya a baḁekwanywa naho kana he a vhuya a wanwa mulandu khaho;
 - n. u wana tshigwevho tshi sa vhaiesiho arali tshigwevho tsho randelwaho tsha mulandu wawe tsho shandukiswa vhukati ha tshifhinga tsha musi a tshi khakha na tshifhinga tsha musi a tshi gwevhiwa; na
 - o. u wana aphili, kana u sedzuluswa nga, khothe khulwane.
4. Musi ino khethekanyo i tshi ṭoda uri muthu a fhiwe mafhungo, mafhungo eneo a fanela u vha e kha luambo lune a lu pfesesa.
 5. Vhutaanzi ho wanwaho nga ṅdila ine ya pfukekanya pfanelo inwe na inwe ya Mulayotibe wa Pfanelo vhu tea u sa shumiswa arali vhu tshi ḁo ita uri hu si vhe na tsengo kwayo kana arali vhu tshi ḁo ita uri vhulamukanyi vhu sa tshimbile zwavhuḁi.

36. Mikano ya pfanelo

1. Pfanelo kha Mulayotibe wa Pfanelo dzi kanukanywa zwi tshi ya nga mulayo u shumiswaho lwa u angaredza nga ṅdila ine u kanulwa honoho ha vha hu pfadzaho nahone hu tshi ṭanganedzea zwi khagala na kha tshitshavha tsha demokirasi yo ḁisendekaho kha tshirunzi tsha muthu, ndinganelo na mbofholowo, hu tshi dzhielwa ṅtha zwithu zwinzhi zwo teaho, hu tshi katelwa—
 - a. lushaka lwa pfanelo;
 - b. ndeme ya ndivho ya mukano;
 - c. lushaka na vhuhulwane ha mukano;
 - d. vhushaka vhukati ha mukano na ndivho; na
 - e. ṅdila dzi sa thivhelesiho u swikelela ndivho.
2. Nga ṅṅa ha musi hu na mbetshelo kha khethekanyo ṭhukhu ya (1) kana kha mbetshelo inwe na inwe ya Ndayotewa, a hu na mulayo une wa kanula pfanelo inwe na inwe i re kha Mulayotibe wa Pfanelo.

37. Tshiimo tsha shishi

1. Tshiimo tsha shishi tshi ḁivhadzwa fhedzi zwi tshi ya nga Mulayo wa Phalamennde, nahone fhedzi, musi—
 - a. vhutshilo ha lushaka vhu kha u shushedzwa nga nndwa, u govhelwa, u dzhiwa ha muvhuso nga ḁinwe shango, mufhirifhiri, zwiwo zwa mupo kana zwinwe zwiimo zwa shishi kha tshitshavha; na
 - b. u ḁivhadzwa hohu hu na ndeme u itela u vhuwedzedza mulalo na vhudziki.
2. U ḁivhadzwa ha tshiimo tsha shishi, na mulayo muṅwe na muṅwe une wa nga itwa kana nyito ine ya nga dzhiwa zwi tshi itiswa nga honoho u ḁivhadzwa, hu thoma u shuma fhedzi—
 - a. tshifhinga tshi ḁaho; na
 - b. lwa maḁuvha a sa fhiri 21 u bva ḁuvha ḁa u ḁivhadzwa, nga ṅṅani ha musi Buthano ḁa Lushaka ḁo ri hu bvelwe phanda. Buthano ḁa Lushaka ḁi nga engedza tshiimo tsha shishi lwa

miṅwedzi i sa fhiriho miraru. U engedzwa ha u thoma ha tshiimo tsha shishi hu fanela u vha nga tsho yo dzhiwaho nga vouthu ṅnzhi dza u tikedza dza miraḁo ya Buthano. U engedza tshiimo tsha shishi huṅwe na huṅwe hu fanela u itwa nga tsho yo dzhiwaho ine ya vha na vouthu dza 60 dza miraḁo ya Buthano. Tsho zwi tshi ya nga ino phara i dzhiwa fhedzi hu tshi tevhelwa nyambedzano ya Buthano.

3. Khothe inwe na inwe i re na vhukoni i nga dzhia tsho malugana na u tea ha—
 - a. u ḁivhadzwa ha tshiimo tsha shishi;
 - b. u engedzwa ha tshiimo tsha shishi; kana
 - c. mulayo muṅwe na muṅwe wo phasiswaho, kana ḁiga ḁo dzhiwaho, zwi tshi itiswa nga u ḁivhadzwa ha tshiimo tsha shishi.
4. Mulayo muṅwe na muṅwe wo phasiswaho zwi tshi itiswa nga u ḁivhadzwa ha tshiimo tsha shishi u nga bviswa kha Mulayotibe wa Pfanelo fhedzi nga ṅdila ine—
 - a. u bviswa hu ṭodea fhedzi nga tshiimo tsha shishi; na
 - b. mulayo—
 - i. u tshi tevhedza vhuḁifhinduleli ha Riphabuḁiki nga fhasi ha mulayo wa dzitshaka u shumaho kha zwiimo zwa shishi;
 - ii. u tshi tevhedza khethekanyo ṭhukhu ya (5); na
 - iii. u anḁadzwa kha Gazete ya Muvhuso nga u ṭavhanya u ya nga hune zwa konadzea ngaho nga murahu ha musi u tshi phasiswa.
5. A hu na Mulayo wa Phalamennde une wa tendela u ḁivhadzwa ha tshiimo tsha shishi, nahone a hu na mulayosikwa wo itwaho kana ḁinwe ḁiga ḁo dzhiwaho zwi tshi itiswa nga u vhwewa, ḁine ḁa tendela—
 - a. u tsireledza muvhuso, kana muthu muṅwe na muṅwe, malugana na nyito inwe na inwe i re ṅṅa ha mulayo;
 - b. u bviswa hufhio na hufhio kha ino khethekanyo; kana
 - c. u bviswa hufhio na hufhio kha khethekanyo yo bulwaho kha khoḁomu ya 1 ya Thebuḁu ya Pfanelo dzi sa Bviswi, nga ṅdila yo sumbedzwaho nga thungo ha khethekanyo kha khoḁomu ya 3 ya Thebuḁu.

Thebuḁu ya Pfanelo dzi sa Bviseiho

Nomboro ya khethekanyo	Thoho ya khethekanyo	Uri pfanelo yo tsireledzwa u swika ngafhi
9	Ndinganyiso	Malugana na tshiḁalula tshi songo ḁaho tshi itiswaho nga murafho, muvhala, lushaka kana vhubvo ha vhatu, mbeu, vhurerele kana luambo.
10	Tshirunzi tsha muthu	Tshoṭhe
11	Vhutshilo	Tshoṭhe

Nomboro ya khethekanyo	Thoho ya khethekanyo	Uri pfanelo yo tsireledzwa u swika ngafhi
12	Mbofholowo na tsireledzo ya muthu	Malugana na khethekanyo thukhu dza (1)(d) na (e) na (2)(c).
13	Vhupuli na u shumiswa nga u kombethsedzwa	Malugana na vhupuli na vhushumeli
28	Vhana	Malugana na: - Khethekanyo thukhu ya (1)(d) na (e); - Pfanelo dzi re kha phara thukhu dza i. na (ii) dza khethekanyo thukhu ya (1)(g); na - Khethekanyo thukhu ya 1(i) malugana na vhana vha miñwaha ya 15 na vhatuku
35	Vhathu vho farwaho, vho valelwaho na vho hwelelwaho	Malugana na: - Khethekanyo thukhu ya (1)(a), (b) na (c) na (2)(d); - Pfanelo dza dzi re kha pharagirafu dza a. u swika kha (o) dza khethekanyo thukhu ya (3), hu sa katelwi pharagirafu ya (d); - Khethekanyo thukhu ya (4); na - Khethekanyo thukhu ya (5) malugana na u sia nñda vhuṭanzi arali vhuṭanzi u ṭanganedza uvho vhuṭanzi zwi tshi ḍo khakhisa u tshimbila zwavhuḍi ha tsengo.

6. Musi muthu o fariwa ha sa vhe na tsengo zwo itiswa nga u bviswa ha pfanelo zwi itiswaho nga u vhewa ha tshiimo tsha shishi, maitele a tevhelaho a fanela u tevhedzwa—
 - a. Mualuwa ane a vha muraḍo wa muṭa kana khonani ya mufariwa u fanela u kwamiwa nga u ṭavhanya, nahone a vhudziwe uri mukene o fariwa.
 - b. Nḍivhadzo i fanela u anḍadzwa kha Gazete ya Muvhuso wa Lushaka hu saathu u fhela maḍuvha maṭanu muthu uyo o farwa, hu bulwe dzina ḷa mufariwa na fhethu he a valelwa hone, hu bulwe ḷiga ḷa shishi zwi tshi ya nga zwe muthu uyo a farelwa.
 - c. Mufariwa u fanela u tendelwa u nanga, na u dalelwa nga tshifhinga tshi pfallaho nga, dokotela wa dzilafho.
 - d. Mufariwa u fanela u tendelwa a nanga, na u dalelwa nga tshifhinga tshiñwe na tshiñwe tshi pfallaho nga, ramulayo
 - e. Khothe i fanela u sedzulusa u farwa ha muthu nga u ṭavhanya nga hune zwa konadzea ngaho, fhedzi hu si nga murahu ha maḍuvha a 10 nga murahu ha datumu ye muthu a farwa ngayo, nahone khothe i fanela u vhofoholola mufariwa nga nḍani ha musu zwi tshi ṭoḍea uri u farwa uho hu ḍi ya

- f. phanḍa u itela uri hu vhe na mulalo na vhudziki.
- f. Mufariwa a songo vhofohololwaho zwi tshi ya nga tzedzuluso ya fhasi ha pharagirafu ya (e), kana a songo vhofohololwaho zwi tshi ya nga tzedzuluso ya fhasi ha ino pharagirafu, a nga humbela khothe uri i dovhe i sedzuluse hafhu u farwa nga tshifhinga tshiñwe na tshiñwe nga murahu ha maḍuvha a u bva kha a tzedzuluso yo no itwaho, nahone khothe i fanela u bvisa mufariwa nga nḍani ha musu zwi tshi kha ḍi ṭoḍea uri hu bvelwe phanḍa na u farwa hu tshi itelwa mulalo na vhudziki.
- g. Mufariwa u fanela u tendelwa u ya kha khothe iñwe na iñwe ene muṅe hu tshi dzhielwa nṭha u farwa hawe, hune ha ḍo to imelwa nga ramulayo kha khothe yeneyo, khathihi na u sumbedza uri u farwa hoho hu songo tsha ya phanḍa.
- h. Muvhuso u fanela u ṅetshedza mbuno dzo nwalwaho kha khothe u sumbedza uri u farwa ha muthu uyo hu fanela u ya phanḍa, nahone u fhe mufariwa khophi i re na mbuno phanḍa ha maḍuvha mavhili a musu khothe i tshi sedzulusa uho u farwa.
7. Arali khothe ya vhofoholola mufariwa, muthu uyo ha nga fariwi hafhu a tshi farelwa wonoyo mulandu nga nḍani ha musu muvhuso wo thoma wa sumbedza khothe zwivhuya zwa uri muthu uyo a farwe hafhu.
8. Khethekanyo thukhu dza (6) na (7) a dzi shumiswi kha vhathu vhane vha sa vhe vhadzulapo vha Afrika Tshipembe nahone vho farwaho zwo itiswa nga khuḍano ya mashango a dzitshaka. Vhuimoni ha zwenezwo, muvhuso u fanela u tevhedza zwiṭandadi zwi vhofohaho Riphabuḷiki nga fhasi ha mulayo wa dzitshaka wa zwa vhuthu malugana na u farwa ha onoyo muthu.

38. U shumiswa ha pfanelo

1. Muñwe na muñwe o bulwaho kha ino khethekanyo u na pfanelo dza u kwama khothe i re na vhukoni, a sumbedza uri Mulayotibe wa Pfanelo wo pfukiwa kana u khomboni, nahone khothe i nga mu thusa nga nḍila yo teaho, hu tshi katelwa na u bulwa ha dzenedzo pfanelo. Vhathu vhane vha nga ya khothe ndi havha—
 - a. muñwe na muñwe ane a khou itela dzangalelo ḷawe ene muṅe;
 - b. muñwe na muñwe ane a khou zwi ita o imela muñwe muthu ane ha koni u ḍiitela;
 - c. muñwe na muñwe ane a khou zwi ita e muraḍo wa, kana dzangalelo ḷa, tshigwada kana kiḷasi ya vhathu;
 - d. muñwe na muñwe ane a khou itela dzangalelo ḷa tshitshavha; na
 - e. dzangano ḷine ḷa khou ita ḷo imela miraḍo yaḷo.

39. Ṭhalutshedzo ya Mulayotibe wa Pfanelo

1. Musi hu tshi ṭalutshedzwa Mulayotibe wa Pfanelo, khothe, komiti kana foram—

- a. i fanela u ȗȗuwedza ndeme dzi tikedzaho tshitshavha tsha demokirasi nahone zwi khagala lwo ȗtikaho nga ndeme ya vhuthu, ndinganelo na mbofholowo;
 - b. i fanela u dzhiela nȗha mulayo wa dzitshaka; na
 - c. i nga dzhiela nȗha mulayo wa nnȗa/liȗwe shango.
2. Musi hu tshi ȗalutshedzwa mulayosiȗwa, na musi hu tshi bveledzwa mulayo wo ȗowealeho kana mulayo wa sialala, khothe iȗwe na iȗwe , komiti kana foramu i fanela u ȗȗuwedza muya, u sumbedza ndivho ya Mulayotibe wa Pfanelo.
 3. Mulayotibe wa Pfanelo a u haneli u vha hone ha dziȗwe pfanelo kana mbofholowo dzine dza dzhielwa nȗha kana dzi ȗetshedzwaho nga mulayo wo ȗowealeho, mulayo wa sialala kana mulayosiȗwa, nga nȗila ine dza anana na Mulayotibe.

Ndima ya 3: Muvhuso wa Tshumisano (khethekanyo dza 40-41)

40. Muvhuso wa Riphabuḽiki

1. Kha Riphabuḽiki, muvhuso wo vhum-bwa nga muvhuso wa lushaka, mavundu na muvhuso wapo ine mivhuso heyi yo fhambana, i a shumisana nahone i na vhushaka.
2. Masia oṽhe a muvhuso a fanela u tevhedza milayo ya ino Ndima na u shuma mishumo yayo i tshi tevhedza ṽhoḽea dza ino Ndima.

41. Milayo ya muvhuso wa tshumisano na vhushaka vhukati ha mivhuso

1. Masia oṽhe a muvhuso na zwiimiswa zwoṽhe zwa muvhuso kha sia ḽiṽwe na ḽiṽwe zwi fanela u—
 - a. vhulunga mulalo, vhuthihi ha lushaka na u sa fhandekanya Riphabuḽiki;
 - b. tsireledza vhathu vha Riphabuḽiki;
 - c. ṽetshedza muvhuso wavhuḽi, u re khagala, u re na vhuḽifhinduleli nahone u pfeseseaho kha Riphabuḽiki;
 - d. vha na vhuluvha/ u fhulufhedzea kha Ndayotewa, Riphabuḽiki na vhathu vha hone;
 - e. ṽhonifha tshiimo tsha ndayotewa, zwiimiswa, maanḽa na mishumo ya muvhuso kha maṽwe masia;
 - f. sa shumisa maanḽa afhio na afhio kana u sa shuma nga nṽdani ha hayo e zwa fhiwa zwi tshi ya nga Ndayotewa;
- g. shumisa maanḽa azwo na u shuma nga nḽila ine ya sa dzhenelele vhufhethu, kushumele na u fhulufhedzea ha zwiimiswa zwa muvhuso kha maṽwe masia; na
- h. u shumisana kha u thembana na u fhulufhedzea nga—
 - i. u ṽuṽuwedza vhushaka havhuḽi;
 - ii. u thusana na u tikedzana;
 - iii. u ḽivhadzana, na u kwamana kha mafhungo ane madzangalelo a hone a fana;
 - iv. u konanya nyito dzao na vhusimamilayo
 - v. u tevhedza maitele o tendelanwaho; na
 - vi. u thivhela zwa u hwelelana kha zwa mulayo.
2. Mulayo wa Phalamennde u fanela u—
 - a. thoma na u ita uri hu vhe na zwiimiswa zwa u ṽuṽuwedza na u tshimbidza zwa vhushaka ha muvhuso; na
 - b. u ita uri hu vhe na nḽila na maitele a u tshimbidza kana u leludza zwa u tandulula khuḽano kha muvhuso/mihasho.
3. Tshiimiswa tsha muvhuso tshi kwameaho kha phambano ya muvhuso tshi fanela u ita ndingedzo dzi pfalaho uri hu fheliswe phambano nga nḽila na maitele o itelwaho u fhelisa heyo phambano, nahone nḽila dzoṽhe dzi fanela u shumiswa phanḽa ha musi hu tshi yiwa khothe u tandulula phambano hone.
4. Arali khothe i sa fushei uri ṽhoḽea dza khethekanyo ṽhukhu ya (3) yo fushwa, i nga humisela phambano murahu kha zwiimiswa zwi kwameaho.

Ndimba ya 4: Phalamennde (khethekanyo dza 42-82)

42. Kuvhumbelwe kwa phalamennde

1. Phalamende yo vhumbeba nga—
 - a. Buthano la Lushaka; na
 - b. Khoro ya Lushaka ya Mavundu.
2. Buthano la Lushaka na Khoro ya Lushaka ya Mavundu zwi a dzhenela u sikwa ha mulayo nga ndila yo sumbedzwaho kha Ndayotewa.
3. Buthano la Lushaka li khethelwa u imela vhatu na u vhona uri hu vhe na muvhuso wa vhatu nga fhasi ha Ndayotewa. Li ita hezwi nga u nanga Phresidennde, nga u ita uri hu vhe na foramu ya lushaka u itela u sedzulusa zwi kwamaho tshitshavha, nga u phasisa mulayo na u sengulusa na u vhona mashumele.
4. Khoro ya Lushaka ya Mavundu i imela mavundu u itela uri madzangalelo a vundu a dzhielwe ntha nga muvhuso wa lushaka. Li ita hezwi nga u dzhenela kha maitele a mulayo wa lushaka na nga u ita uri hu vhe na foramu ya lushaka ya mafhungo a kwamaho mavundu.
5. Phresidennde u vhidza Phalamennde kha mutanganano u si wa nga misi nga tshifhinga tshinwe na tshinwe u itela u shuma mushumo wa tshipentshela.
6. Dzulo la Phalamennde li farwa Cape Town, fhedzi Mulayo wa Phalamennde wo itwaho zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76(1) na (5) u nga ita uri dzulo la Phalamennde li farwe huwe na huwe.

43. Maandalanga a Vhusimamilayo ha Riphabuliki

1. Kha Riphabuliki, maandalanga a vhusimamilayo—
 - a. ha lushaka kha muvhuso a na Phalamennde, sa zwe zwa sumbedzwa kha khethekanyo ya 44;
 - b. ha vundu kha muvhuso a na vhusimamilayo ha vundu, sa zwe zwa sumbedzwa kha khethekanyo ya 104; na
 - c. ha muvhuso wapo a na Khoro ya Masipala, sa zwe zwa sumbedzwa zwone kha khethekanyo ya 156.

44. Maandalanga a Vhusimamilayo ha Lushaka

1. Maandalanga a vhusimamilayo ha lushaka sa musu a na Phalamennde—
 - a. a hweswa Buthano la Lushaka, maanda a Buthano la Lushaka—
 - i. a u khwinisa Ndayotewa;
 - ii. a u phasisa mulayo malugana na mafhungo manwe na manwe, hu tshi katelwa mafhungo a ndeme o tevhekanywaho kha Shedulu ya 4, fhedzi hu sa katelwi, zwine zwa itiswa nga khethekanyo thukhu ya (2), ane a vha mafhungo a ndeme o tevhekanywaho kha Shedulu ya 5; na

- iii. u nea maanda a vhusimamilayo, nga ndani ha maanda a u shandukisa Ndayotewa, a tshi fhiwa tshinwe tshimiswa kha luwe lufhafha lwa muvhuso; na
- b. u fha maanda Khoro ya lushaka ya Mavundu a u—
 - i. dzhenela kha u khwinisa Ndayotewa zwi tshi ya nga khethekanyo ya 74;
 - ii. u phasisa mulayo, zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76, mulayo malugana na mafhungo manwe na manwe ane a wela kha a ndeme o itwaho mutevhe kha Shedulu ya 4 na manwe mafhungo a todwaho nga Ndayotewa ine ya do phasiswa zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76; na
 - iii. u dzhiela ntha, zwi tshi ya nga khethekanyo ya 75, mulayo muwe na muwe u phasiswaho nga Buthano la Lushaka.
2. Phalamennde i nga dzhenela, nga u tou phasisa mulayo zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76(1), malugana na mafhungo a welaho kha a ndeme o itwaho mutevhe kha Shedulu ya 5, musu hu na thodea—
 - a. uri hu khwathiswe tsiredzo ya lushaka;
 - b. uri hu khwathiswe vthuthi ha ikonomi;
 - c. uri hu khwathiswe zwiandadi zwa lushaka zwa ndeme;
 - d. uri hu thomiwe zwiandadi zwiukusa zwi todeaho kha u nsetshedza tshumelo; kana
 - e. uri hu thivhelwe nyito i sa pfali i dzhiwaho nga vundu ine ya ita luvhengela kha madzangalelo a linwe vundu kana shango lothe.
 3. Mulayo malugana na mafhungo ane a pfala a tshi tode kha, kana a si a ndeme, u shumisa maanda malugana na mafhungo o tevhekanywaho kha Shedulu ya 4 ndi a, ndivho dzothe, mulayo malugana na mafhungo o tevhekanywaho kha Shedulu ya 4.
 4. Musu hu tshi shumiswa maandalanga a mulayo, Phalamennde i vhothiwa nga Ndayotewa fhedzi, nahone i fanela u shuma zwi tshi ya nga yone Ndayotewa, nahone i kha mikano ya yone Ndayotewa fhedzi.

45. Milayo na ndaela zwo tanganelanaho na komiti dzo tanganelanaho

1. Buthano la Lushaka na Khoro ya Lushaka ya Mavundu zwi fanela u thoma komiti ya milayo zwo tanganelanaho u itela u vhumbeba milayo na ndaela malugana na mafhungo o tanganelanaho a Buthano la Lushaka na Khoro, zwi tshi katela milayo na ndaela zwa—
 - a. u ta maitele a u tshimbidza kuitele kwa vhusimamilayo, hu tshi katelwa u vhea tshifhinga tsha u fhedza tshipida tshinwe na tshinwe tsha maitele;

- b. u thoma komiti yo țanganelaho yo vhumwaho nga vhaimele vha bvaho kha Buthano na Khoro uri vha lavhelese na u vhiga malugana na Mulayotibe wo lavhelelwo kha khethekanyo dza 74 na 75 dzine dzo ambiwa kha komiti;
 - c. u thoma komiti yo țanganelaho ya u lavhelesa Ndayotewa nga iwaha; na
 - d. u laula mushumo wa—
 - i. komiti yo țanganelaho;
 - ii. Komiti ya Vhulamukanyi;
 - iii. komiti ya u lavhelesa ndayotewa; na
 - iv. komiti iwewe na iwewe yo țanganelanaho yo thomiwaho zwi tshi ya nga pharagirafu ya (b).
2. Mirađo ya khabinete, mirađo ya Buthano ła Lushaka na vhurumelwa kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu vha na vhuřalu na nyiledzo zwi fanaho phanđa ha komiti yo țanganelaho ya Buthano na Khoro sa zwine dza vha nazwo phanđa ha Buthano na Khoro.

Buthano ła Lushaka

46. Kuvhumbelwe na khetho

1. Buthano ła Lushaka ło vhumbiwa nga Mirađo i re vhuřati ha 350 na 400 ya vhafumakadzi na vhanna vho khethwaho sa mirađo zwi tshi ya nga sisiřeme ya vkhethi—
 - a. yo randelwaho nga mulayo wa lushaka;
 - b. yo thewaho kha mutevhe muthihi wa vkhethi wa lushaka;
 - c. u tendela miwaha ya fhasisa ya u voutha ya 18; na
 - d. ine ya bveledza nga u angaredza, vhuimeli ho linganaho.
2. Mulayo wa Phalamennde u fanela u ńetshedza ńdila ya u ta tshivhalo tsha mirađo ya Buthano ła Lushaka.

[Khethekanyo țhukhu ya. (1) yo khwiniswa nga khethekanyo ya . 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuřumi ya Ndayotewa wa 2005 na nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuřumiřhanu ya Ndayotewa wa 2008.]

47. Vhuřađo

1. Mudzulapo muwewe na muwewe ane a vha na thendelo ya u khethela Buthano ła Lushaka o tea u vha murađo wa Buthano nga ńńa ha—
 - a. muthu muwewe na muwewe o tholiwaho kana ane a khou shumela muvhuso na u hola malugana na u tholiwa honoho kana tshumelo kha muvhuso, hu sa katelwi—
 - i. Phresidennde, Muthusa-Phresidennde, Dziminisřa na Vhathusa-Dziminisřa; khathihi na
 - ii. vhafaraofisi vhane mishumo yavho ya yelana na mishumo ya murađo wa Buthano ła Lushaka, nahone iyo mishumo i tshi nga vha yo sumbedzwa nga mulayo wa lushaka uri i a yelana na iyo mishumo;
 - b. vharumiwa vha tshoře kha Khoro ya Lushaka ya

- Mavundu kana mirađo ya vhusimamilayo ha vundu kana Khoro ya Masipala;
- c. vhatu vha re na zwikolodo zwihulwane zwine vha kundelwa u zwi badela;
- d. muthu muwewe na muwewe o đivhadzwaho kana u khwařhisedzwa nga kotho ya Riphabuřiki uri muhumbulo wawe a u shumi zwavhuđi, kana
- e. muthu muwewe na muwewe ane, nga murahu ha musi heyi khethekanyo yo no thoma u shuma, a vha o wanala e na mulandu a gwevhiwa miwewedzi ya 12 a songo tendelwa u badela ndařiso, nga ngomu kha Riphabuřiki, kana ńńa ha Riphabuřiki arali nyito yo đisaho vhuřhakhi yo vha i tshi đo dzhiwa sa vhuřhakhi nga ngomu kha Riphabuřiki, fhedzi a hu na muthu ane a đo dzhiwa uri o gwevhiwa u swikela khařhululo kha u wanwa mulandu kana u gwevhiwa yo no fhedziwa nga hayo, kana u swika musi tshifhinga tsha khařhululo tsho no fhela. U sa tendelwa nga fhasi ha ino pharagirafu zwi fhela nga murahu ha musi muthu o no fhedza miwaha miřanu nga murahu ha musi a tshi fhedza tshigwevho tshawe.

2. Muthu a songo teaho u vha murađo wa Buthano ła Lushaka u ya nga khethekanyo țhukhu ya (1) (a) kana (b) a nga vha nkheteni wa Buthano hu tshi tevhedzwa mikano ifhio kana ifhio kana țhođea dza mulayo wa lushaka.
3. Muthu a nga fhelelwa nga u vha murađo wa Buthano ła Lushaka arali uyo muthu—
 - a. a tshi swika hune a vha a songo tsha tea; kana
 - b. a sa vhe hone Buthanoni musi a songo wana thendelo kha nyimele dzine milayo na ndaela dza Buthano zwa amba nga ha u fhelelwa nga u vha murađo; kana
 - c. a imiswa u vha murađo wa dzangano ło taho muthu onoyo kha Buthano.

[Khethekanyo țhukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya . 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuřumi ya Ndayotewa wa 2003 na nga khethekanyo ya . 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuřumiřhanu ya Ndayotewa wa 2008.]

4. Zwikhala kha Buthano ła Lushaka zwi fanela u đadzwa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.

48. Miano kana u khwařhisedza

Phanđa ha musi Mirađo ya Buthano ła Lushaka i tshi thoma u shuma mishumo yayo kha Buthano, i tea u ana kana ya khwařhisedza u fulufhedzea kha Riphabuřiki na u tevhelela Ndayotewa, u ya nga ha Sheduřu ya 2.

49. Tshifhinga tshine Buthano ła Lushaka ła đo tshi fhedza

1. Buthano ła Lushaka ła khethiwa lwa tshifhinga tsha miwaha miřanu.
2. Arali Buthano ła Lushaka ła fheladzwa u ya nga khethekanyo ya 50 kana musi tshifhinga tshařo tsho

fhela, Phresidennde, nga mulevho, u tea u dzudzanya khetho na u vhea ḍuvha la u fariwa ha khetho, dzine dza tea u fariwa hu saathu u fhela maḍuvha a 90 u bva musi Buthano lo fhaladzwa, kana tshifhinga tshalo tsho fhela. Hu nga itwa nḍivhadzo ya u dzudzanya kana u vhea datumu dza khetho phanḍa kana nga murahu ha musi tshifhinga tsha Buthano la Lushaka tshi tshi fhela.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso wa Vhutano ya Ndayotewa wa 1999.]

3. Arali mvelelo dza khetho dza Buthano la Lushaka dza sa ḍivhadzwe nga tshifhinga tsho bulwaho u ya nga khethekanyo ya 190, kana arali khetho dzo imiswa nga khothe, Phresidennde, nga nḍivhadzo kana mulevho, u fanela u dzudzanya na u vhea datumu dza dziḍwe khetho, dzine dza fanela u farwa hu saathu u fhela maḍuvha a 90 u bva tshe tshifhinga tsha fhela kana u bva tshe khetho dza imiswa.
4. Buthano la Lushaka li tendelwa u shuma u bva nga ḍuvha le la fhaladzwa kana le tshifhinga tshalo tsha fhela u swika kha ḍuvha line la tevhelwa nga line ha thoma u iwa khethoni dza Buthano li tevhelaho.

50. U fhaladzwa ha Buthano la Lushaka phanḍa ha musi tshifhinga tshalo tsha u shuma tshi tshi fhela

1. Phresidennde u fanela u fhaladza Buthano la Lushaka arali—
 - a. Buthano lo dzhia tsheo ya uri li fhaladzwe zwi tshi khou tikedzwa nga vouthu dza vhunzhi ha miraḍo yaḷo; nahone
 - b. ho fhela miḍwaha miraru tshe Buthano la khethwa.
2. Mufarela-Phresidennde a nga fhaladza Buthano la Lushaka arali—
 - a. hu na tshikhala ofisini ya Phresidennde; na
 - b. Buthano li tshi khou kundelwa u khetha Phresidennde muswa hu saathu u fhela maḍuvha a 30 musi ho vha na tshikhala.

51. Zwifhinga zwa madzulo na zwa u awela

1. Nga murahu ha khetho, dzulo la u thoma la Buthano la Lushaka li tea u farwa nga tshifhinga na ḍuvha zwo tiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, fhedzi hu saathu u fhela maḍuvha a 14 u bva nga ḍuvha le mvelelo dza khetho dza ḍivhadzwa ngaḷo. Buthano la Lushaka li nga ta lone line tshifhinga na madzulo alo maḍwe khathihi na zwifhinga zwaḷo zwa u awela.

[Khethekanyo thukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa vhu 34 wa 2001.]

2. Phresidennde a nga vhidza dzulo la Buthano la

Lushaka li songo ḍowealeho tshifhinga tshiḍwe na tshiḍwe u itela u shuma mishumo ya tshihadu

3. Madzulo a Buthano la Lushaka o tendelwa u vha huḍwe na huḍwe nga nḍa ha Phalamenndeni zwi tshi khou itelwa tshitshavha, tsiredzo kana ndeludzo nahone arali zwo tendelwa kha milayo na ndaela dza Buthano.

52. Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo

1. Kha muḥangano kana dzulo lawo la u thoma nga murahu ha musi lo khethiwa, kana musi zwi tshi ḥodea uri hu ḍadziwe tshikhala tshi si na muthu, Buthano la Lushaka li tea u khetha Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo u bva kha miraḍo yaḷo.
2. Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa u tea u ranga phanḍa khetho dza mulangadzulo, kana a rumela muḍwe Muḥatuli uri a ite ngauralo. Mulangadzulo u ḍo ranga phanḍa khetho dza Muthusa-Mulangadzulo.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso wa Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Maitele o bulwaho kha Tshipiḍa tsha A tsha Shedulu 3 a shuma kha khetho dza Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo.
4. Buthano la Lushaka li nga bvisa Mulangadzulo kana Muthusa- Mulangadzulo kha ofisi nga likumedzwa. Vhunzhi ha miraḍo ya Buthano I fanela u vha hone musi likumedzwa li tshi ḥanganedzwa.
5. Buthano la Lushaka, u ya nga milayo na ndaela dzaḷo, li nga nanga kha miḍwe miraḍo vhaḍwe vharangaphanḍa vha u tshimbidza vthane vha ḍo thusa Mulangadzulo na Muthusa- Mulangadzulo.

53. Tsheo

1. Nga nḍa ha afho hune Ndayotewa ya nga vha yo sumbedza nga iḍwe nḍila—
 - a. vhunzhi ha Miraḍo ya Buthano i tea u vha i hone musi hu tshi vha na vouthu kha Mulayotibe kana u khwiniswa ha Mulayotibe;
 - b. tshivhalo tshi lingana ho nthihi tshararu tsha miraḍo tshi tea u vha tshi hone musi hu tshi vha na vouthu kha mafhungo maḍwe na maḍwe kha Buthano; na
 - c. mafhungo oḥe ane a vha kha Buthano la Lushaka a tea u tshewa nga vhunzhi ha dzivouthu dzo itwaho.
2. Muraḍo wa Buthano la Lushaka a no khou ranga phanḍa nga tshifhinga tsha u voutha ha nga tendelwi u voutha na vhaḍwe, fhedzi—
 - a. o fanela u voutha fhedzi arali hu na thai kha tshivhalo tsha dzivouthu dza masia oḥe ane a khou voutha kha liḍwe fhungo; nahone
 - b. a nga ita vouthu ya u tshea musi fhungo li tshi tea u tshewa nga tshivhalo tshi si fhasi ha mbili tshararu tsha miraḍo ya Buthano.

54. Pfanelo dza minwe mirado na Vhathusa-minista kha Buthano la Lushaka

Phresidennde na murado ufho na ufho wa Khabinethe kana Muthusa-Minista ufho kana ufho ane a si vhe murado wa Buthano la Lushaka, u ya nga milayo na ndaela dza Buthano, a nga di dzhenela na u amba kha Buthano la Lushaka, fhedzi, a nga si vouthe.

[Khethekanyo ya. 54 yo imelwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

55. Maanda a Buthano la Lushaka

1. Musi li tshi shumisa maanda alo a mulayosiwa, Buthano la Lushaka li nga—
 - a. dzhiela ntha, phasisa, khwinisa na u hana mulayo ufho na ufho u re phanda ha Buthano; na
 - b. u thoma kana u lugisela mulayo, nga nnda ha Milayotibe ya zwa masheleni.
2. Buthano la Lushaka li do tea na u neshedza ndila—
 - a. dza u vhona uri mirado yotthe ya khorotshitumbe ya muvhuso i re kha sia la muvhuso la lushaka i na vhuqifhinduleli khalo; na
 - b. u khwaṭhisa vhusedzi kwaho ha—
 - i. u shumiswa ha maandalanga a khorotshitumbe ya lushaka, zwi tshi katela na u shumiswa ha milayo; na
 - ii. murado ufho na ufho wa muvhuso.

56. Vhuṭanzi kana mafhungo a re phanda ha Buthano la Lushaka

1. Buthano la Lushaka kana inwe ya dzikomiti dza alo i nga—
 - a. vhidza muthu ufho na ufho u da phanda halo u nea vhuṭanzi o thoma a ana kana a khwaṭhisedza na u bvisa maṅwalo;
 - b. ṭoda uri muthu ufho na ufho kana tshiimiswa a/ tshi nee muvhigo khalo;
 - c. kombetshedza, hu tshi tevhelwa mulayosiwa wa lushaka kana milayo na ndaela, muthu muṅwe na muṅwe kana tshiimiswa uri tshi tevhedze samanisi kana ṭhoda u ya nga phara ya (a) kana (b); na
 - d. u ṭanganedza phethishini, vhuimeleli kana mihumbulo yo diswaho nga muthu muṅwe na muṅwe kana zwiimiswa zwi re na dzangalelo.

57. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a Buthano la Lushaka

1. Buthano la Lushaka li nga—
 - a. ta na u laula nzudzanyo dza alo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele; na
 - b. u ita milayo na ndaela malugana na mafhungo alo, hu tshi dzhielwa ntha demokirasi ya vhuimeleli na u dzhenela, vhuqifhinduleli, u vha khagala na u dzhenela ha muṅwe na muṅwe.
2. Milayo na ndaela dza Buthano la Lushaka zwi tea u ita

uri hu vhe na—

- a. u thomiwa, kuvhumbelwe, maanda, mishumo, maitele na tshifhinga tshi no dzhiwa nga komiti dza alo; na
- b. u dzhenela matshimbidzele a Buthano la Lushaka na komiti dza alo dza madzangano maṭuku oṭhe a politiki o imelelwaho kha Buthano, nga ndila i ananaho na demokirasi;
- c. thuso ya tshedele na ndaulo kha lihora liṅwe na liṅwe la politiki lo imelelwaho kha Buthano zwi tshi vhambedzwa na vhuimeleli halo u itela uri lihora liṅwe na liṅwe li ite mushumo walo kha Buthano zwavhuḍi; na
- d. u dzhiela ntha murangaphanda wa lihora lihanedzi lihulwane kha Buthano sa Murangaphanda wa lihora

58. Vhuṭalu

1. Mirado ya Khabinethe, Vhathusa-Minista na mirado ya Buthano la Lushaka—
 - a. i na mbofholowo ya u amba kha Buthano na kha komiti dza alo tenda ya tevhedza milayo na ndaela; na
 - b. mirado ya Buthano la Lushaka a i nga iswi kotho malugana na zwa vhuḵhaki, u farwa, u valelwa dzhele kana u pfi i na vhuqifhinduleli kha zwo tshinyadzawo nga nthani ha—
 - i. zwiṅwe na zwiṅwe zwe ya zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi nea Buthano kana inwe na inwe ya komiti dza alo; kana
 - ii. zwiṅwe na zwiṅwe zwo dzumbululwaho nga nthani ha zwe ya zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi nekedza kha Buthano kana inwe ya komiti dza alo.
2. Vhuṅwe vhuṭalu na u tsireledzea ha Buthano la Lushaka, mirado ya Khabinethe zwi nga vhwewa nga mulayosiwa wa lushaka.
3. Miholo, magavhelo na mbuelo zwi fhiwaho mirado ya Buthano la Lushaka zwi badelwa zwi tshi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka.

[Khethekanyo ya. 58 yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

59. U kona u swikelela na u dzhenelela kha Buthano la Lushaka nga nnyi na nnyi

1. Buthano la Lushaka li tea—
 - a. u ṭuṭuwedza u dzhenelela ha nnyi na nnyi kha zwa vhusimamilayo na maṅwe maitele a zwa Buthano na komiti dza alo; na
 - b. u shuma mafhungo alo hu si na tshidzumbe, na u farela madzulo alo na a dzikomiti, zwi tshi itea khagala, fhedzi hu nga kha di dzhiwa vhuḵando ho teaho—
 - i. u langula u swikelela ha nnyi na nnyi, zwi tshi katela na u swikelela ha vhoramafhungo, kha Buthano na komiti dza alo; na

- ii. u ita uri muthu ufho na ufho a setshiwe, u hanelwa u dzhena kana u bviswa, arali zwo tea.
2. Buthano la Lushaka li nga si sie vhathu nnda, zwi tshi katela vhoramafungo, kha u vha hone kha dzulo nga nndani ha musi zwi tshi pfesesea na u kona u tikedza u ita zwenezwo kha tshitshavha kha demokirasi i re khagala.

Khoro ya Mavundu ya Lushaka

60. Kuvhumbelwe kwa Khoro ya Lushaka

1. Khoro ya Mavundu ya Lushaka yo vhumbeha nga vhurumiwa vhuthihi vhune ha bva kha Vundu linwe na linwe vhu re na vharumiwa vha fumi.
2. Vharumiwa vha fumi ndi—
 - a. vharumiwa vha tshipentshela vha—
 - i. Mulangavundu wa Vundu kana, arali Mulangavundu a siho, murafo muñwe na muñwe wa vhusimamulayo ha vundu o rumiwaho nga Mulangavundu nga u angaredza kana lwa mushumo wo tiwaho phanda ha Khoro ya Mavundu ya Lushaka; na
 - ii. vhañwe vharumiwa vhararu vho khetheaho; na
 - b. vharumiwa vha rathi vha tshothe vho nangwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 61(2).
3. Mulangavundu wa vundu, kana arali Mulangavundu a siho, murafo wa vhurumiwa o khethwaho nga Mulangavundu u ranga phanda vhurumiwa.

61. U kovhiwa ha Vharumiwa

1. Mahoro a re na vhaimeleli kha vhusimamilayo ha vundu a tea u vha na vharumiwa kha vhurumiwa ha vundu hu tshi tevhelwa ndila yo bulwaho kha tshipida tsha B tsha Shedulu ya 3.
2.
 - a. Hu saathu u fhela maduvha a 30 ho divhadzwa mvelelo dza khetho dza vhusimamilayo ha vundu, vhusimamilayo vhu tea u—
 - i. ta u ya nga mulayo wa lushaka uri naa kha mahoro nga lithihi, ndi vharumiwa vhangana vhane vha do vha vha tshipentshela na uri ndi vhangana vhane vha do vha vha tshothe; na
 - ii. u nanga vharumiwa vha tshothe u ya nga u tiwa ha mahoro.
 - b.

[Pharagirafu ya (b) yo bviswa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiina ya Ndayotewa wa 2008.]

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhutahe ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiina ya Ndayotewa wa 2008.]

3. Mulayo wa lushaka wo lavhelelwaho kha

khethekanyo thukhu ya (2)(a) u tea u vhona uri hu vhe na u dzhenelela ha mahoro matuku kha vhurumelwa ha tshothe na ha tshipentshela nga ndila i ananaho na demokirasi.

4. Vhusimamilayo hu na thendelano na Mulangavundu na vharangaphanda vha mahoro vhane vha vha na pfanelo dza u vha na vharumiwa ha tshipentshela kha vhurumelwa ha vundu, vhu fanela u nanga vharumiwa vha tshipentshela, sa zwi todeaho tshifhinga tshiñwe na tshiñwe, u bva kha mirado ya vhusimamilayo.

62. Vharumiwa vha tshothe

1. Muthu o tiwaho sa murumiwa wa tshothe u fanela u vha o tea u vha murafo wa vhusimamilayo ha vundu.
2. Arali murafo wa vhusimamilayo ha vundu a vhwesa sa murumiwa wa tshothe, uyo muthu u do ima u vha murafo wa vhusimamilayo.
3. Vharumiwa vha tshothe vha vhwesa Iwa tshifhinga tshine tsha do fhela—
 - a. nga u tavhanya phanda ha dzulo la u tou thoma la vhusimamilayo ha vundu nga murahu ha khetho dzi tevhelaho; kana
 - b.

[Pharagirafu ya (b) yo bviswa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiina ya Ndayotewa wa 2008.]

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhutahe ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiina ya Ndayotewa wa 2008.]

4. Muthu u ima u vha murumiwa wa tshothe arali uyo muthu—
 - a. a tshi ima u vha murafo wo teaho wa vhusimamilayo ha vundu nga zwiitisi zwine zwi sa tshimbilelani na u vhwesa hawe sa murumiwa wa tshothe;
 - b. a tshi vha murafo wa Khabinethe;
 - c. a si tshothe na fulufhelo kha vhusimamilayo ha vundu nahone o bviswa nga lihora le la mu rumela;
 - d. a tshi ima u vha murafo wa lihora le la mu nanga nahone o bviswa nga lihora le la mu rumela; kana
 - e. a tshi kundelwa u vha hone kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka a si na thendelo kha nyimele dzine milayo na ndaela dza Khoro dza ri muthu u tea u sa tsha vha murafo wa ofisi sa murumiwa wa tshothe.
5. zwikhala zwa vhurumiwa ha tshothe zwi fanela u valwa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.
6. Phanda ha musi vharumiwa vha tshothe vha tshi shuma mishumo yavho kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, vha fanela u ana kana u khwaṭhisedza u fulufhedzea kha Riphabuliki na u tevhedza Ndayotewa, u ya nga Shedulu ya 2.

63. Madzulo a Khoru ya Lushaka

1. Khoru ya Mavundu ya Lushaka i nga ta zwifhinga zwa madzulo ayo na u awela hayo.
2. Phresidennde a nga vhidza Khoru ya Mavundu ya Lushaka tshifhinga tshiñwe na tshiñwe dzuloni li songo dowealeho u itela u shuma mafhungo a tshipentshela.
3. Madzulo a Khoru ya Mavundu ya Lushaka a tendelwa huñwe fhethu nga nnda Phalamenndeni fhedzi hu tshi dzhielwa ntha dzangalelo la vhathu, tsireledzo, u swikelelea, kana arali zwo bulwa kha milayo na ndaulo ya Khoru.

64. Mudzulatshidulo na Muthusa-Mudzulatshidulo

1. Kha vharumiwa vhayo, Khoru ya Mavundu ya Lushaka i fanela u khetha Mudzulatshidulo na Vhathusa-Mudzulatshidulo vhavhili.
2. Mudzulatshidulo na Muthusa-Mudzulatshidulo muthihi vha khethiwa kha vhanwe vharumiwa vha tshothe vhane vha do shuma miñwaha miñanu, nga nndani ha musu tshifhinga tshavho tsha u vha vharumiwa tsho tavhanya u fhela.
3. Muñwe Muthusa-Mudzulatshidulo u khethelwa u shuma tshifhinga ñwaha muthihi, nahone u tea u tevhelwa nga murumiwa a bvaho kha vundu liñwe, u itela uri vundu liñwe na liñwe li sale lo imelelwa.
4. Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa u tea u ranga phanda khethoni dza Mudzulatshidulo kana a nga ruma muhathuli muñwe uri a ite ngauralo. Mudzulatshidulo u ranga phanda khethoni dza Vhathusa-Mudzulatshidulo.

[Khethekanyo thukhu ya. (4) yo imelwa nga khethekanyo ya. 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

5. Maitete o bulwaho kha Tshipiða tsha A tsha Shedulu ya 3 a shuma kha khetho dza Mudzulatshidulo na Vhathusa-Mudzulatshidulo.
6. Khoru ya Mavundu ya Lushaka i nga bvisa Mudzulatshidulo na Muthusa-Mudzulatshidulo ofisini yawe.
7. U ya nga milayo yayo na ndaela, Khoru ya Mavundu ya Lushaka i nga nanga vhaofisiri vha u tshimbidza kana u ranga phanda vha tshi bva kha vharumiwa uri vha thuse Mudzulatshidulo na Vhathusa-Mudzulatshidulo.

65. Dzitsheo

1. Nga nnda ha hune Ndayotewa ya bula nga inwe ndila—
 - a. vundu liñwe na liñwe li na vouthu nthihi ine ya vouthwa hu tshi itelwa vundu nga thoho ya vhurumiwa hayo; na
 - b. mafhungo othe a re phanda ha Khoru ya Mavundu ya Lushaka a tendelanwaho nao musu mavundu a

si fhasi ha mañanu a tshi vouthela u tñangedza mafhungo ayo.

2. Mulayo wa Phalamennde, wo phasiswaho hu tshi tevhelwa maitete o thomiwaho nga khethekanyo thukhu ya (1) kana (2) dza khethekanyo ya 76, u tea u ita uri hu vhe na maitete a fanaho ane ngao mavundu a ñea vhurumiwa hao maandalanga a u a vouthela.

66. U dzhenela nga mirado ya khorotshitumbe ya lushaka

1. Mirado ya Khabinethe, na Vhathusa Dziminišta vha nga dzhenela na u amba kha Khoru ya Mavundu ya Lushaka fhedzi vha nga si vouthela
2. Khoru ya Mavundu ya Lushaka i nga toda murado wa Khabinethe, Muthusa-Miništa, kana muofisiri a re kha Khorotshitumbe ya Lushaka kana khorotshitumbe ya vundu uri a dzhenela mutangano wa Khoru kana komiti ya Khoru.

67. U dzhenela nga vhameli vha muvhuso wapo

Vhameli vha tshifhinganyana vha sa fhiri fumi vho rumelwaho nga muvhuso wapo wo dzudzanyeaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 163 u imela zwigwada zwo fhambanaho zwa mimasipala, vha nga dzhenela arali zwo tea, kha maitete a zwa Khoru ya Mavundu ya Lushaka, fhedzi a vha nga vouthi.

68. Maanda a Khoru ya Lushaka

1. Musu i tshi shumisa maanda ayo a vhusimamilayo, Khoru ya Mavundu ya Lushaka i nga—
 - a. lavhelesa, phasisa, khwiniso, dzinginya khwiniso kha, kana u hana mulayo muñwe na muñwe u re phanda ha Khoru hu tshi tevhedzwa Ndima ino; na u
 - b. thoma kana u lugisela mulayo u welaho fhasi ha sia la mishumo yo bulwaho kha Shedulu ya 4 kana mulayo muñwe wo bulwaho kha khethekanyo ya 76 (3), fhedzi u nga si thome kana u lugisela Milayotibe ya tselede.

69. Vhuñanzi kana mafhungo a re phanda ha Khoru ya Lushaka

1. Khoru ya Mavundu ya Lushaka kana komiti inwe na inwe yayo i nga—
 - a. vhidza muthu muñwe na muñwe u da phanda hayo u ñea vhuñanzi o thoma a ana kana a khwañisedza na u bvisa mañwalo;
 - b. toda uri muthu muñwe na muñwe kana tshimiswa a (tshi) ñee muvhigo khayoy;
 - c. kombetshedza, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka kana milayo na ndaela, muthu muñwe na muñwe kana tshimiswa uri tshi tevhedze samanisi kana thodea hu tshi tevhedzwa phara ya (a) kana (b); na
 - d. u tñangedza phethishini, vhuimeleli kana

mihumbulo yo q̄iswaho nga vhatu vhañwe na vhañwe vha re na dzangalelo kana zwiimiswa zwi re na dzangalelo.

70. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a Khoro ya Lushaka

1. Khoro ya Mavundu ya Lushaka i nga—
 - a. ta na u laula nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele; na
 - b. u ita milayo na ndaela malugana na mafhungo adzo, hu tshi dzhielwa n̄tha demokirasi ya vhuimeleli na u dzhenela, vhuq̄ifhinduleli, u vha khagala na u dzhenela ha nnyi na nnyi.
2. Milayo na ndaela dza Khoro ya Mavundu ya Lushaka zwi tea u ita uri hu vhe na—
 - a. u thomiwa, kuvhumbelwe, maanda, mishumo, matshimbidzele na tshifhinga tshi no dzhiwa nga komiti dzayo; na
 - b. u dzhenela ha mavundu othe kha maitele ayo nga n̄dila ine zwa tshimbilelana na demokirasi.; na
 - c. u dzhenela kha maitele a Khoro na komiti dzayo dza mahoro matuku o imelwaho kha Khoro nga n̄dila ine zwa anana na demokirasi, tshifhinga tshothe musu mafhungo a tshi tea u tshewa hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 75.

71. Vhuṭalu

1. Vhurumiwa kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, na vhatu vho bulwaho kha khethekanyo ya 66 na 67—
 - a. vha na mbofholowo ya u amba na u hanedzana kha Khoro na kha komiti yayo, hu tshi tevhedzwa milayo na ndaela dzayo; na uri
 - b. vha nga si iswe khothe malugana na zwa vhuq̄ifhinduleli, u fariwa, u valelwa dzhele kana u sa vha na vhuq̄ifhinduleli kha zwo tshinyadzawo nga n̄thani ha—
 - i. zwiñwe na zwiñwe zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi ñea Khoro kana iñwe na iñwe ya komiti dzayo; kana
 - ii. zwiñwe na zwiñwe zwo dzumbuluwaho nga n̄thani ha zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi ñea Khoro kana iñwe ya dzikomiti.
2. Vhuñwe vhuṭalu kana u tsireledzea ha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, vhurumiwa ha Khoro na vhatu vho bulwaho kha khethekanyo ya 66 na 67, zwi nga vheva kana u randelwa nga mulayo wa lushaka.
3. Miholo, magavhelo na mbuelo zwi fhiwaho miraḡo ya tshothe ya Khoro ya Mavundu ya Lushaka zwi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka.

72. U kona u swikelela na u dzhenela kha khoro ya Lushaka nga nnyi na nnyi

1. Khoro ya Mavundu ya Lushaka i tea—
 - a. u tshimbidza u dzhenela ha nnyi na nnyi kha zwa vhusimamilayo na mañwe maitele a Khoro na komiti dzayo; na

- b. u shuma mafhungo ayo hu si na tshidzumbe, na u farela madzulo ayo na a dzikomiti, zwi tshi itea zwi khagala, fhedzi, hu tea u dzhiwa vhuq̄ando ho teaho—
 - i. u laula u dzhenela kana tswikelelo ya vhatu, zwi tshi katela vha nyanq̄adzamafhungo, kha Khoro na kha komiti; na
 - ii. u ñea thendelo ya u setsha muthu muñwe na muñwe na, hune zwa vha zwo tea, u hanela u dzhenela kha, kana u bvisa muthu muñwe na muñwe.
2. Khoro ya Mavundu ya Lushaka i nga si thivhele vhatu, hu tshi katelwa vha nyanq̄adzamafhungo, uri vha nga vha hone kha dzulo la komiti nga n̄ndani ha musu zwo fanela na u pfesesea uri vha vhe hone kha tshishavha tshi re khagala na u vha na demokirasi.

Maitele a Vhusimamilayo ha Lushaka

73. Milayotibe yothe

1. Mulayotibe muñwe na muñwe u nga q̄ivhadzwa kha Buthano la Lushaka.
2. Ndi muraḡo wa Khabinethe kana Muthusa-Minista, kana muraḡo kana komiti ya Buthano la Lushaka fhedzi vane vha nga q̄ivhadza Mulayotibe kha Buthano, fhedzi muraḡo wa Khabinethe ane a vha na vhuq̄ifhinduleli ha zwa gwama la lushaka, a nga q̄ivhadza Milayotibe i tevhelaho kha Buthano:
 - a. Mulayotibe wa zwa masheleni; kana
 - b. Mulayotibe une wa tendela mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ya 214.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo ya 76(3), nga n̄nda ha Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (2) (a) kana (b) ya ino khethekanyo, u nga q̄ivhadzwa kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka.

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

4. Mulayotibe u nga q̄ivhadzwa fhedzi kha Khoro nga muraḡo kana komiti ya Khoro ya Mavundu ya Lushaka.
5. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano la Lushaka u fanela u rumelwa kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka arali wo fanela u sedzuluswa nga Khoro. Mulayotibe wo phasiswaho nga Khoro u tea u rumelwa kha Buthano.

74. Milayotibe ine ya khwinisa Ndayotewa

1. Khethekanyo ya 1 na ino khethekanyo thukhu zwi nga khwiniswa nga Mulayotibe wo phasiswaho nga—

- a. Buthano ɓa Lushaka ɓi tshi tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha phesenthe dza 75 dza mirado yalo; na
 - b. Khoro ya Mavundu ya Lushaka i tshi tikedzwa nga vouthu dza vundu dzi si fhasi ha rathi.
2. Ndima ya 2 i nga khwiniswa nga Mulayotibe wo phasiswaho nga—
 - a. Buthano ɓa Lushaka ɓi tshi tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha mbili tshararu tsha Mirado yalo; na
 - b. Khoro ya Mavundu ya Lushaka i tshi tikedzwa nga vouthu dza vundu dzi si fhasi ha rathi.
 3. Dziñwe mbetshelo dza Ndayotewa dzi nga khwiniswa nga Mulayotibe wo phasiswaho nga—
 - a. Buthano ɓa Lushaka, ɓi tshi tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha mbili tshararu tsha mirado yalo; na
 - b. nga Khoro ya Mavundu ya Lushaka, i tshi tikedzwa nga vouthu dza vundu dzi si fhasi ha rathi, arali khwiniso i—
 - i. tshi elana na mafhungo a kwamaho Khoro;
 - ii. tshi shandukisa mikano ya vundu, maanda, mishumo kana zwiimiswa; kana
 - iii. tshi khwinisa mbetshelo dzine dza shumana na mafhungo a vundu.
 4. Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa u nga si angaredze mbetshelo dziñwe nga nnda ha dza khwiniso ya ndayotewa na mañwe mafhungo a tshimbilelanaho na khwiniso.
 5. Kha maɗuvha a si fhasi ha 30 musi Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa wo ñivhadzwa u ya nga khethekanyo ya 73(2), muthu kana komiti i toɗaho u ñivhadza Mulayotibe i tea u—
 - a. anɗadza kha Guranna ya Muvhuso ya lushaka, nahone zwi tshi elana na milayo na ndaela dza Buthano ɓa Lushaka, zwidodombedzwa izwo zwa khwiniso ine ya khou toɗou itiwa uri vthathu vha ñee mahumbulwa avho; na u
 - b. ñekedza, zwi tshi elana na milayo na ndaela dza Buthano, zwidodombedzwa izwo kha vhusimamilayo ha vundu uri vhu ñee mihumbulo yaho; na u
 - c. ñekedza, zwi tshi elana na milayo na ndaela dza Khoro ya Mavundu ya Lushaka, zwidodombedzwa izwo kha Khoro uri hu vhe na nyambedzano ya nnyi na nnyi nga hazwo, arali khwiniso idzo dzo dzinginywaho dzi songo tea u phasiswa nga Khoro.
 6. Musi Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa u tshi ñivhadzwa, muthu kana komiti i ñivhadzaho Mulayotibe i tea u ñekedza mahumbulwa mañwe na mañwe o tou ñwaliwaho a bvaho kha vthathu na kha vhusimamilayo ha vundu—
 - a. kha Mulangadzulo uri a vhewe tafulani kha Buthano ɓa Lushaka; na
 - b. malugana na khwiniso dzo ambiwaho nga hadzo kha khethekanyo tshukhu ya (1), (2) kana (3)(b), kha Mudzulatshidulo wa Khoro ya Mavundu ya Lushaka uri a ambiwe kha Khoro.
 7. Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa u nga si itelwe vouthu kha Buthano ɓa Lushaka kha maɗuvha a 30 a—
 - a. u ñivhadzwa hawo, arali Buthano hu musi lo dzula Ndayotewa i tshi ñivhadzwa; kana
 - b. u ñivhadzwa hawo kha Buthano, hu tshi itea musi Buthano ɓi kha tshifhinga tsha vhuawelo.
 8. Arali Mulayotibe wo ambiwaho nga hawo kha khethekanyo tshukhu ya (3)(b), kana kha tshiñwe tshipiɗa tsha Mulayotibe, u tshi kwama fhedzi ɓiñwe vundu kana mavundu, Khoro ya Mavundu ya Lushaka i nga si phasisa Mulayotibe kana tshipiɗa tshenetsho nga nnda ha musi zwo tendelwa nga vhusimamilayo kana vhusimamilayo ha vundu ɓeneɓo.
 9. Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa we wa phasiswa nga Buthano ɓa Lushaka, nahone hune zwa konadzea, nga Khoro ya Mavundu ya Lushaka, u tea u fhiriselwa kha Phresidennde uri u wane thendelo.
- ## 75. Milayotibe zwayo i sa kwami mavundu
1. Musi Buthano ɓa Lushaka ɓi tshi phasisa Mulayotibe nga nnda ha Mulayotibe une maitete o bulwaho kha Khethekanyo ya 74 kana 76 a u kwama, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka wa shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitete a tevhelaho:
 - a. Khoro i fanela u—
 - i. phasisa Mulayotibe;
 - ii. phasisa Mulayotibe fhedzi ho sedzwa khwiniso yo dzinginywaho; kana
 - iii. landula Mulayotibe.
 - b. Arali Khoro ya Lushaka i tshi landula Mulayotibe i songo gaganya kana u dzinginya khwiniso, Mulayotibe u fanela u ñetshedzwa Phresidennde u itela thendelo.
 - c. Arali Khoro ya landula Mulayotibe kana u u phasisa, fhedzi ho sedzwa khwiniso, Buthano ɓi nga sedzulusa Mulayotibe, ɓi tshi dzhiela ntha khwiniso iñwe na iñwe yo dzinginywaho nga Khoro, nahone i nga—
 - i. phasisa Mulayotibe hafhu, u na kana u si na khwiniso; kana ya
 - ii. tshea u sa bvela phanda na Mulayotibe.
 - d. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (c) u fanela u ñewa Phresidennde u itela thendelo.
 2. Musi Khoro ya Mavundu ya Lushaka i tshi voutha kha mafhungo hu tshi tevhedzwa khethekanyo ino, khethekanyo ya 65 a i nga shumi; vhudzuloni hazwo—
 - a. murumiwa muñwe na muñwe kha vhurumiwa ha vundu u na vouthu nthihi;
 - b. mbili tshararu tsha vhurumiwa tshi fanela u vha hone phanda ha musi vouthu i tshi nga dzhiwa kha mafhungo ayo; na
 - c. mafhungo ayo a tshi do tshewa nga vñunzhi ha vouthu dzo dzhiwaho, fhedzi arali hu na thai kha masia othe a mafhungo, murumiwa a re murangaphanda u tea u ita vouthu ya tsheo.
- ## 76. Milayotibe zwayo i kwamaho mavundu
1. Musi Buthano ɓa Lushaka ɓi tshi phasisa Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (3), (4) kana (5), Mulayotibe u tea u fhiriselwa kha Khoro ya

Mavundu ya Lushaka nahone wa shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitete a tevhelaho:

- a. Khoro i fanela u—
 - i. phasisa Mulayotibe;
 - ii. phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho; kana ya
 - iii. landula Mulayotibe.
 - b. Arali Khoro i tshi nga phasisa Mulayotibe hu si na khwiniso, Mulayotibe u tea u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - c. Arali Khoro ya phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe wo khwiniswaho u fanela u fhiriselwa kha Buthano, nahone arali Buthano li tshi nga phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - d. Arali Khoro ya landula Mulayotibe kana arali Buthano la hana u phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho wo fhiriselwaho khalo hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (c), ya Mulayotibe, hune zwa konadzea, hafhu Mulayotibe wo khwiniswaho, u fanela u fhiriselwa kha komiti ya Vhukonanyi ine ya nga tenda kha—
 - i. Mulayotibe sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano;
 - ii. Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Khoro; kana
 - iii. inwe thaluso ya Mulayotibe.
 - e. Arali Komiti ya Vhukonanyi i tshi kundelwa u tenda hu saathu fhela maduvha a 30 a musi Mulayotibe wo fhiriselwa khayoy, Mulayotibe u do fhela nga wothhe nga nndani ha musi Buthano li tshi nga phasisa uyo Mulayotibe hafhu, fhedzi wo tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha mbilitshararu tsha mirafo yalo.
 - f. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana na Mulayotibe sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Khoro, nahone arali Khoro ya phasisa Mulayotibe, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - g. Arali Komiti ya Vhukonanyi i tshi nga tendelana kha Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Khoro, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Buthano, nahone arali wo phasiswa nga Buthano, u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - h. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana kha thaluso inwe ya Mulayotibe, thaluso yeneyo ya Mulayotibe i fanela u fhiriselwa kha Buthano na kha Khoro, nahone arali yo phasiswa nga Buthano na nga Khoro, yo fanela u netshedzwa Phresidennde u itela thendelo
 - i. Arali Mulayotibe wo fhiriselwaho kha Khoro hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (f) kana ya (h) u songo phasiswa nga Khoro, Mulayotibe uyu u a fhela nga wothhe nga nnda ha musi Buthano li tshi nga phasisa Mulayotibe wo tikedzwaho nga vouthu dza mbili tshararu tsha mirafo yalo.
 - j. Arali Mulayotibe wo fhiriselwaho kha Buthano hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (f) kana ya (h) u sa phasiswa nga Buthano, Mulayotibe uyu u a fhela nga wothhe, fhedzi Mulayotibe sa zwe wa vha wo phasiswa nga Buthano u thomani, u nga dovha hafhu wa phasiswa nga Buthano, fhedzi u tshi khou tikedzwa nga vouthu dza mbili tshararu tsha Mirafo yalo.
- k. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (e) (i) kana ya (j) u tea u netshedzwa Phresidennde u itela thendelo.
2. Musi Khoro ya Mavundu ya Lushaka i tshi phasisa Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (3), Mulayotibe u tea u fhiriselwa kha Buthano la Lushaka nahone wa shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitete a tevhelaho:
 - a. Buthano li fanela u—
 - i. phasisa Mulayotibe;
 - ii. phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho; kana ya
 - iii. landula Mulayotibe.
 - b. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano u ya nga pharagirafu ya (a)(i) u tea u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - c. Arali Buthano la phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe wo khwiniswaho u fanela u fhiriselwa kha Khoro, nahone arali Khoro i tshi nga phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - d. Arali Buthano la landula u phasisa Mulayotibe kana arali Khoro ya hana u phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho wo fhiriselwaho khayoy hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (c), Mulayotibe, arali zwi tshi konadzea, kana Mulayotibe wo khwiniswaho, u fanela u fhiriselwa kha Komiti ya Vhukonanyi ine ya nga tenda kha—
 - i. Mulayotibe sa zwe wa phasiswa zwone nga Khoro;
 - ii. Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano; kana
 - iii. inwe thaluso ya Mulayotibe.
 - e. Arali Komiti ya Vhukonanyi, i tshi kundelwa u tenda hu saathu fhela maduvha a 30 a musi Mulayotibe wo fhiriselwa khayoy, Mulayotibe u do fhela nga wothhe.
 - f. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana na Mulayotibe sa zwe wa phasiswa nga Khoro, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Buthano, nahone arali Buthano la phasisa uyo Mulayotibe, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - g. Arali Komiti ya Vhukonanyi i tshi nga tendelana kha Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano, Mulayotibe u do fhiriselwa kha Khoro, nahone arali wo phasiswa nga Khoro, u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - h. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana kha inwe thaluso ya Mulayotibe, thaluso yeneyo i fanela u fhiriselwa kha Buthano na kha Khoro, nahone arali wo phasiswa nga Khoro na nga Buthano, u fanela u netshedzwa Phresidennde u itela

thendelo.

- i. Arali Mulayotibe wo fhiriselwaho kha Buthano hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (f) kana ya (h) u sa phasiswe nga Khoro, Mulayotibe uyu u a fhela nga wothe.
3. Mulayotibe u fanela u shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele o bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) kana khethekanyo thukhu ya (2) arali u tshi wela fhasi ha sia la mushumo lo bulwaho kha Shedu lu ya 4 kana u tshi ita uri hu vhe na mulayo wo lavhelelwaho kha inwe ya khethekanyo dzi tevhelaho:
 - a. Khethekanyo ya 65 (2);
 - b. khethekanyo ya 163;
 - c. khethekanyo ya 182;
 - d. khethekanyo ya 195 (3) na (4);
 - e. khethekanyo ya 196; na
 - f. khethekanyo ya 197.
4. Mulayotibe u fanela u shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele o bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) arali u tshi ita uri hu vhe na mulayo—
 - a. wo lavhelelwaho kha khethekanyo ya 44(2) kana ya 220(3), kana
 - b. wo lavhelelwaho huinwe fhethu kha Ndima ya 13 nahone zwi tshi kwama lutamo Iwa tshelede Iwa sia la muvhuso wa vundu.

[Pharagirafu ya (b) yo imelwa nga khethekanyo ya 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]

5. Mulayotibe wo lavhelelwaho kha khethekanyo ya 42(6) u tea u shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele o newaho kha khethekanyo thukhu ya (1), nga nnda ha uri—
 - a. musi Buthano la Lushaka li tshi vouthela Mulayotibe, mbetshelo dza khethekanyo ya 53(1) a dzi shumi, vhudzuloni hazwo, Mulayotibe u nga phasisiwa fhedzi arali vhunzhi ha mirado ya Buthano i tshi vouthela u phasiswa ha mulayo uyo, na
 - b. Musi Mulayotibe wo fhiriselwa kha Komiti ya Vhukonanyi, milayo i tevhelaho i a shuma—
 - i. Arali Buthano la Lushaka li tshi dzhiela ntha Mulayotibe wo lavhelelwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) (g) kana (h), Mulayotibe hoyo u nga phasiswa fhedzi arali vhunzhi ha mirado ya Buthano i tshi vouthela u phasiswa ha Mulayotibe uyo.
 - ii. Arali Buthano la Lushaka li tshi nga dzhiela ntha kana u dovha hafhu u dzhiela ntha Mulayotibe sa zwe wa lavhelelwa kha khethekanyo thukhu ya (1) (e), (i) kana (j), Mulayotibe hoyo u nga phasiswa fhedzi arali mbili tshararu tsha mirado ya Buthano i tshi vouthela u phasiswa ha Mulayotibe uyo.
6. Khethekanyo ino a i shumi kha Milayotibe ya zwa masheleni.

77 Milayotibe ya zwa masheleni

1. Mulayotibe wa zwa masheleni ndi mulayotibe wa masheleni arali u tshi—
 - a. langa masheleni;
 - b. kombetshedza mithelo ya lushaka; mithelo miinwe-vho kana muingathelo
 - c. iledza kana u fhungudza, kana u vhofoholola kha, mithelo ya lushaka, mithelo miinwe-vho kana muingathelo kana
 - d. u tendela u tshadzha thwii kha Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo tsha Lushaka, nga nnda ha Mulayotibe wo sumbedzwaho kha khethekanyo ya 214 u tshi khou nea maanda a u tshadzha thwii.
2. Mulayotibe wa zwa masheleni u nga si ambe nga ha maawe mafhungo nga nnda ha—
 - a. mafhungo matuku ane a yelana na u sa langa u shumiswa zwavhuqi ha tshelede;
 - b. u vhewa, u iledzwa kana u fhungudzwa ha mithelo ya lushaka, miinwe mithelo vho, muingathelo; kana;
 - c. u vhofohololwa kha mithelo ya lushaka, miinwe mithelo-vho, muingathelo; kana
 - d. u tendelwa ha tshadzhi thwii dza Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo wa Lushaka.
3. Milayotibe yothe ya zwa Masheleni i fanela u dzhielwa ntha hu tshi tevhedzwa maitele o thomiwaho nga khethekanyo ya 75. Mulayo wa Phalamennde u tea u nea maitele a u khwinisa Milayotibe ya zwa Masheleni phanda ha Phalamennde.

[Khethekanyo ya 77 yo imelwa nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

78. Komiti ya Vhukonanyi

1. Komiti ya Vhukonanyi yo vhumbiwa nga—
 - a. mirado ya tahe ya Buthano la Lushaka yo khethwaho nga Buthano hu tshi tevhedzwa maitele o tiwaho nga milayo na ndaela zwa Buthano nahone i tshi bveledza vhuimeleli ha mahoro nga nomboro kana tshivhalo tshi fanaho tsha vhuimeleli vhu re kha Buthano; na
 - b. murumiwa muthihi a bvaho kha vhurumiwa ha vundu liinwe na liinwe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, o nangiwo nga vhurumiwa.
2. Komiti ya vhukonanyi yo tendelana na inwe thaluso ya Mulayotibe kana u ita tsheo kha mafhungo, musi thaluso iyo, kana tshipida tshinwe tsha ayo mafhungo, tsho tikedzwa nga—
 - a. vhaimeleli vha re kha Buthano la Lushaka vha tshivhalo tshi siho fhasi ha vhaanu; na
 - b. vhaimeleli vha re kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka vane tshivhalo tshavho tshi si vhe fhasi ha vhaanu.

79. U ŋea thendelo kha milayotibe

1. Phresidennde u tea u ŋea thendelo na u saina Mulayotibe wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa ino Ndimba kana, arali Phresidennde a sa khou tou zwi pfesesa zwavhuḍi uri uyo Mulayotibe wo tea naa u ita ngauralo malugana na Ndayotewa, u ḍo u rumela murahu kha Buthano ḵa Lushaka uri u sedzuluswe hafhu.
2. Milayo yo ḵanganelanaho na ndaela zwi tea u ŋea maitela a u sedzuluswa hafhu ha Mulayotibe nga Buthano ḵa Lushaka na u dzhenelela ha Khoru ya Mavundu ya Lushaka kha maitela eneo.
3. Khoru ya Mavundu ya Lushaka i tea u dzhenela kha u sedzuluswa hafhu ha Mulayotibe we Phresidennde a u humisela murahu kha Buthano ḵa Lushaka—
 - a. arali u sa fushea ha Phresidennde malugana na u anana ha Mulayotibe na Ndayotewa zwi tshi yelana na maḵwe mafhungo a kwamaho Khoru; kana
 - b. khethekanyo ya 74(1), (2) kana (3)(b) kana 76 yo vha i tshi shuma kha u phasisa Mulayotibe.
4. Arali nga murahu ha u sedzuluswa hafhu, Mulayotibe wa wanala u tshi fusha ḵhoḍea dza Phresidennde, Phresidennde u fanela u tendela na u saina Mulayotibe, zwa sa ralo Phresidennde a nga—
 - a. tendela na u saina Mulayotibe; kana
 - b. u fhirisela kha Khothe ya Ndayotewa uri hu dzhiwe tsho nga ha u anana hawo na Ndayotewa.
5. Arali Khothe ya Ndayotewa i tshi nga tsho uri Mulayotibe u a anana na Ndayotewa, Phresidennde u tea u ŋea thendelo kha Mulayotibe a u saina.

80. Khumbelo nga miraḍo ya buthano ḵa Lushaka kha khothe ya zwa Ndayotewa

1. Miraḍo ya Buthano ḵa Lushaka i nga ita khumbelo kha Khothe ya zwa Ndayotewa uri hu itwe ndaela ya u

ḍivhadza uri tshipiḍa tsha Mulayo wa Phalamennde kana Mulayo woḵhe a u anani na Ndayotewa.

2. Khumbelo—
 - a. i fanela u tikedzwa nga tshivhalo tshi linganaho thihi tshararu tsha miraḍo ya Buthano ḵa Lushaka; na uri
 - b. i tea u itwa hu saathu u fhela maḍuvha a 30 u bva musi Phresidennde o no tendela na u saina Mulayo.
3. Khothe ya Ndayotewa i nga ŋea ndaela ya uri Mulayo kana tshipiḍa tsha Mulayo tshine tsha vha tshipiḍa tsha khumbelo u ya nga khethekanyo ḵhukhu ya (1) a tshi shumi u swikela Khothe i tshi tsho uri tshi shumiswe arali—
 - a. madzangalelo a vhumukanyi a tshi ḵoḍa uri hu itwe zwenezwo; na
 - b. khumbelo i na khonadzeo khulwane ya u bvelela.
4. Arali khumbelo i songo konadzea, nahone hu songo vha na khonadzeo khulwane dza uri i bvelele, Khothe ya Ndayotewa i nga ŋea ndaela ya uri vhahumbeli vha badele mbadelo.

81. Nyandadzo ya milayo

Mulayotibe wo tendelwaho na u sainiwa nga Phresidennde, u vha Mulayo wa Phalamennde, u tea u anḍadzwa nga u ḵavhanya nahone u thome u shuma musi wo anḍadzwa kana nga ḍuvha ḵine ḵa ḍo tiwa hu tshi tevhedzwa Mulayo.

82. U vhulungwa ha milayo ya phalamennde nga ḵila yo tsireledzeaho

Khophi yo sainiwaho ya Mulayo wa Phalamennde i dzhiwa sa vhuḵanzi ho fhelelaho ha mbetshelo dza Mulayo nahone nga murahu ha u anḍadzwa, i tea u vhulungwa nga ḵila yo tsireledzeaho nga Khothe ya Ndayotewa.

Ndima ya 5: Phresidennde na Khorotshitumbe ya Lushaka (khethekanyo dza 83-102)

83. Phresidennde

1. Phresidennde—
 - a. ndi Thoho ya Muvhuso na thoho ya Khorotshitumbe ya lushaka;
 - b. u tea u tevhela, u tsireledza na u thonifha Ndayotewa sa wone mulayo muhulwane wa Riphabuḽiki; na
 - c. u ḽo tuṽuwedza vhuthihi ha lushaka na zwoṽthe zwine zwa bveledzisa Riphabuḽiki phanḽa.

84. Maanḽa na mishumo ya Phresidennde

1. Phresidennde u na maanḽa o hweswaho nga Ndayotewa na mulayo, hu tshi katelwa iyo ine ya ṽoḽea u ita mishumo ya Thoho ya Muvhuso na ya thoho ya khorotshitumbe ya lushaka.
2. Phresidennde u na vhuḽifhinduleli ha—
 - a. u ṽea thendelo na u saina Milayotibe;
 - b. u humisela Mulayotibe murahu kha Buthano ḽa Lushaka uri u sedzuluswe hafhu malugana na u anana hawo na Ndayotewa;
 - c. u fhirisela Mulayotibe kha Khothe ya Ndayotewa u itela tsheo yawo malugana na u anana ha Mulayotibe na Ndayotewa;
 - d. u vhidza muṽangano u songo ḽowealeho wa Buthano ḽa Lushaka, Khoro ya Mavundu ya Lushaka, kana wa Phalamennde u itela u shumana na mafhungo o khetheaho kana a tshipentshela;
 - e. u ita mbetshelo dzine Ndayotewa kana mulayo zwa ṽoḽa uri zwi itwe nga Phresidennde, fhedzi a sa zwi iti sa thoho ya Khorotshitumbe ya Lushaka;
 - f. u vhea kana u thola khomishini dza ṽhoḽisiso,
 - g. u vhidza referandamu dza lushaka hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde;
 - h. u ṽanganedza vhaimeleli vha zwa vhudipulomati na vhaimeleli vha Khontsula vha mashango a nnḽa;
 - i. u vhea vhaambasada, Vhaambasada vhahulwane, vhaimeleli vha zwa vhudipulomati na Khontsula;
 - j. u hangwela vho tshinyaho na u fhungudza nḽaṽiso dziṽwe na dziṽwe, zwigwevho kana u dzhielwa zwo itiswa nga vhukhaki, na
 - k. u ṽea vhatu zwiimo zwa khuliso.

[Zwine zwa tea u dzhielwa nṽha nga u angaredza: ṽhompḽo dza vhahulisei dzo dzheniswaho kha Gurannḽa ya Muvhuso 24155 ya ḽa 6 Nyendavhusiku, 2002 na Gurannḽa ya Muvhuso ya 25213 ya ḽa 25 Fulwana 2003.]

85. Maanḽalanga a khorotshitumbe ya Riphabuḽiki

1. Maanḽalanga a khorotshitumbe ya Riphabuḽiki o vhwela kha Phresidennde.
2. Phresidennde khathihi na miṽwe Miraḽo ya Khabinethe vha shumisa maanḽalanga a khorotshitumbe nga—
 - a. u shumisa mulayo wa lushaka, nga nnḽa ha musi Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde u tshi bula zwiṽwe-vho;
 - b. u bveledza na u shumisa mbekanyamaitele ya lushaka;
 - c. u tshimbidza mishumo ya mihasho ya muvhuso na ndaulo;
 - d. u lugisela na u thoma mulayo; na
 - e. u shuma mishumo miṽwe na miṽwe ya khorotshitumbe yo ṽetshedzwaho kha Ndayotewa kana mulayo wa lushaka.

86. U khethiwa ha phresidennde

1. Kha muṽangano waḽo wa u thoma musi ḽi tshi khethiwa, na tshifhinga tshoṽthe musi zwi tshi ṽoḽea uri hu ḽadziwe tshikhala, Buthano ḽa Lushaka ḽi tea u khetha mufumakadzi kana munna u bva kha miraḽo yaḽo uri a vhe Phresidennde.
2. Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa u tea u ranga phanḽa khetho dza Phresidennde, kana a rumela muṽwe Muhaṽuli uri a ite uyo mushumo. Maitele o bulwaho kha Tshipiḽa tsha A tsha Sheduḽu ya 3 a ḽo shuma kha u khethiwa ha Phresidennde.

[Khethekanyo ṽhukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Khetho dza u ḽadza tshikhala ofisini ya Phresidennde dzi tea u farwa nga tshifhinga na ḽuvha ḽo tiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, fhedzi hu saathu u fhela maḽuvha a 30 u bva nga ḽuvha ḽe tshikhala itsho tsha tuṽshelwa.

[Khethekanyo ṽhukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

87. U thomiwa ha mushumo nga Phresidennde

Musi muthu o khethiwa sa Phresidennde, u ḽo guma u vha muraḽo wa Buthano ḽa Lushaka, nahone hu saathu u fhela maḽuvha maṽanu, u tea u thoma mushumo nga u

ana kana u khwaṭhisedza u fulufhedzea kha Riphabuḽiki na u tevhedza Ndayotewa, u ya nga ha Shedulu ya 2.

88. Tshifhinga tsha Phresidennde tsha u shuma ofisini

1. Tshifhinga tsha Phresidennde tsha u shuma ofisini tshi thoma musi a tshi thoma u shuma, tsha fhela musi a tshi ṭutshela tshikhala kana musi muṅwe muthu o khethiwaho sa Phresidennde a tevhelaho a tshi thoma u shuma.
2. A hu na muthu ane a ḁo shuma sa Phresidennde zwifhinga zwi fhiraho zwivhili, fhedzi, musi muthu a tshi khethiwa uri a ḁadze tshikhala tshi si na muthu ofisini ya Phresidennde, tshifhinga tsha vhukati ha u khethiwa uho u ya kha khetho dzi tevhelaho a tshi dzhiiwi sa tshifhinga tsha ofisi.

89. U bviswa ha Phresidennde

1. Buthano ḽa Lushaka, nga ḽikumedzwa ḽa tshivhalo tshi linganaho kana u fhira mbili tshararu tsha miraḁo yaḽo, ḽi nga bvisa Phresidennde ofisini yawe nga nṭhani ha—
 - a. u thithiswa zwihulwane ha Ndayotewa kana mulayo;
 - b. u sa ḁifara zwavhuḁi ho kalulaho; kana
 - c. u sa kona u ita mishumo ya ofisi yawe.
2. Muthu muṅwe na muṅwe o bvisiwaho ofisini ya Phresidennde malugana na khethekanyo ṭhukhu ya (1) (a) kana (b) a nga si wane mbuelo iṅwe na iṅwe ya yeneyo ofisi, nahone a nga si shume kha poswo ya muvhuso.

90. Mufarela-Phresidennde

1. Musi Phresidennde a nṅḁa ha Riphabuḽiki kana a sa koni u ita mishumo ya ofisi ya Phresidennde, kana musi ofisi ya Phresidennde i si na muthu, mufari wa ofisi u ya nga mutevhe u re afho fhasi u ḁo imela Phresidennde—
 - a. Muthusa-Phresidennde;
 - b. Minisṭa o nangiwo nga Phresidennde.
 - c. Minisṭa o nangiwo nga miṅwe miraḁo ya Khabinethe.
 - d. Mulangadzulo, u swikela Buthano ḽa Lushaka ḽi tshi nanga muṅwe wa miraḁo yaḽo.
2. Mufarela-Phresidennde u na vhuḁifhinduleli, maanḁa na mishumo ya Phresidennde.
3. Musi a saathu u dzhia vhuḁifhinduleli, maanḁa na mishumo ya Phresidennde, Mufarela-Phresidennde u tea u ana kana u khwaṭhisedza u fulufhedzea hawe kha Riphabuḽiki na u tevhedza Ndayotewa, u ya nga ha Shedulu ya 2.
4. Muthu ane musi a tshi khou shuma sa Mufarela-Phresidennde a vha o no ana kana u khwaṭhisedza u fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ha ngo fanela u dovha u ana na u khwaṭhisedza musi a tshi khou dovha u shuma sa Mufarela-Muphresidennde lwa tshifhinga tshine tsha ḁo fhela musi muthu ane a khou khethiwa

sa Phresidennde a tshi thoma u shuma.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (4) yo engedzwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997.]

91. Khabinethe

1. Khabinethe yo vhumbiwa nga Phresidennde, sa ṭhoho ya Khabinethe, Muthusa-Phresidennde na Dziminisṭa.
2. Phresidennde u thola Muthusa-Phresidennde na Dziminisṭa, u vha fha maanḁa na mishumo nahone a nga kha ḁi vha pandela.
3. Phresidennde u thola—
 - a. Muthusa-Phresidennde u bva kha miraḁo ya Buthano ḽa Lushaka;
 - b. a nga nanga tshivhalo tshiṅwe na tshiṅwe tsha Dziminisṭa u bva kha miraḁo ya Buthano ḽa Lushaka; nahone
 - c. a nga si kone u nanga Dziminisṭa dzi fhiraho mbili u bva nṅḁa ha Buthano.
4. Phresidennde u fanela u thola muraḁo wa Khabinethe uri a vhe murangaphanḁa wa mishumo ya muvhuso kha Buthano ḽa Lushaka.
5. Muthusa-Phresidennde u fanela u thusa Phresidennde kha u ita mishumo ya muvhuso.

92. Vhuḁifhinduleli

1. Muthusa-Phresidennde na Dziminisṭa vha na vhuḁifhinduleli ha maanḁa na mishumo ya khorotshitumbe ye vha ṅewa nga Phresidennde.
2. Miraḁo ya Khabinethe yo ṭangana kana nga muthihi nga muthihi i na vhuḁifhinduleli kha Phalamennde ha u shumisa maanḁa na u ita mishumo yayo.
3. Miraḁo ya Khabinethe i tea—
 - a. u shuma i tshi tevhedza Ndayotewa; na
 - b. u ṅea Phalamennde mivhigo yo fhelelaho nahone ya misi malugana na mafhungo a re fhasi ha ndaulo yayo.

93. Vhathusa-Dziminisṭa

1. Phresidennde a nga—
 - a. thola tshivhalo tshiṅwe na tshiṅwe tsha Vhathusa-Dziminisṭa u bva kha miraḁo ya Buthano ḽa Lushaka; na
 - b. si thole Vhathusa-Dziminisṭa vhane vha fhira vhavhili vhane vha sa bve kha Buthano, uri vha thuse miraḁo ya Khabinethe, nahone a nga kha ḁi vha pandela.
2. Vhathusa-Dziminisṭa vho tholiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṭhukhu ya (1) (b) vha na vhuḁifhinduleli kha Phalamennde ha u ita mishumo yavho na u shumisa maanḁa avho.

[Khethekanyo ya. 93 yo imelwa nga khethekanyo ya. 7 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

94. U bvela phanda ha khabinethe nga murahu ha khetho

Musi khetho dza Buthano la Lushaka dzi tshi fariwa, Khabinethe, Muthusa-Phresidennde, Dziminiṣṭa na Vhathusa-Dziminiṣṭa vhaṅwe na vhaṅwe vha ḑo ita mushumo u swikela musu muthu o khethiwaho sa Phresidennde nga Buthano li tevheleho a tshi thoma u shuma ofisini yawe.

95. Muano kana khwaṭhisedzo

Phanda ha musu Dziminiṣṭa na Vhathusa-Dziminiṣṭa vha saathu u thoma u ita mishumo yavho, vha tea u ana kana u khwaṭhisedza u fulufhedzea kha Riphabuḽiki na u ḑo tevhezda Ndayotewa, u ya nga ha Sheduḽu ya 2.

96. Vhuḑifari ha mirado ya khabinethe na Vhathusa-Dziminiṣṭa

1. Mirado ya Khabinethe na Vhathusa-Dziminiṣṭa vha tea u shuma u ya nga ha maitele a Vhuḑifari o tiwaho nga mulayo wa lushaka.
2. Mirado ya Khabinethe na Vhathusa-Dziminiṣṭa a vho ngotendelwa u—
 - a. ita miṅwe mishumo i badelaho;
 - b. shuma nga ndila iṅwe na iṅwe ine ya si yelane na mushumo wa ofisini dzavho, khathihi na u ḑidzhenisa kha nyimele iṅwe na iṅwe ine ya nga vha dzhenisa khomboni ya phambano vhukati ha mishumo yavho ya tshiofisi na madzangalelo avho vhone vhaṅ; kana
 - c. u shumisa tshiimo tshavho kana mafhungo maṅwe na maṅwe e vha ṅewa kha u ḑipfumisa kana u vhuedza muṅwe muthu zwi si ho mulayoni.

97. U fhiriswa ha mishumo

1. Phresidennde, nga mulevho, a nga fhirisela kha muraḑo wa Khabinethe—
 - a. ndaulo ya mulayo muṅwe na muṅwe zwo ṅewaho muṅwe muraḑo; kana
 - b. maanda kana mushumo wo ṅewaho nga mulayo kha muṅwe muraḑo.

98. U ṅewa ha maanda na mishumo zwa tshifhinganyana

Phresidennde a nga ṅea maanda kana mushumo wa muṅwe muraḑo a siho ofisini yawe kana a sa koni u shumisa maanda eneo kana u ita mushumo wonoyo, kha muṅwe muraḑo wa Khabinethe.

99. U kumedzwa mishumo

1. Muraḑo wa Khabinethe a nga ṅea maanda maṅwe na maṅwe ane a tea u shumiswa kana mushumo muṅwe na muṅwe une wa tea u itwa hu tshi tevhezwa Mulayo wa Phalamennde kha muraḑo wa

Khorotshitumbe ya vundu kana khoro ya Masipala. Mushumo—

- a. u tea u itwa hu tshi tevhezwa thendelano vhukati ha muraḑo wa Khabinethe na wa Khorotshitumbe kana Khoro ya Masipala;
- b. u tea u yelana na Mulayo wa Phalamennde une ngawo mishumo iyo ya tea u itwa na maanda a tea u shumiswa; na u
- c. thoma u itwa musu ho ḑivhadzwa kana u itwa mulevho nga Phresidennde.

100. U lavheleswa ha ndaulo ya vundu nga muvhuso wa lushaka

[Thoho yo khwiniswa nga khethekanyo ya 2(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa ya Vhufuminthihi wa 2003.]

1. Musu vundu li sa koni kana li tshi kundelwa u ita mishumo yaḽo ya khorotshitumbe, hu tshi tevhezwa mulayo kana Ndayotewa, Khorotshitumbe ya Lushaka i nga dzhenelela nga u dzhia vhukando ho teaho u vhona uri mishumo i shumawe, zwi tshi katela—
 - a. u bvisa ndaela kha Khorotshitumbe ya Vundu i ṭalutshedzaho uri u kundelwa ho vha hu ngafhani malugana na u sa kona u ita mishumo iyo, na u bula vhukando vhufhio kana vhufhio vhu teaho u dzhiwa uri hu kone u itwa mushumo; na
 - b. u thoma u vha na vhuḑifhinduleli kha zwi livhanaho na mushumo uyo kha ilo vundu u swika hune zwa vha zwo tea—
 - i. u itela uri hu vhe na maimo a lushaka o teaho kana u swikelela maimo a fhasi a u ṅetshedza tshumelo;
 - ii. u itela uri hu vhe na vhuṭhihi ha zwa ikonomi;
 - iii. u itela uri hu vhe na tsireledzo ya lushaka; kana
 - iv. u thivhela ilo vundu kha u dzhia liga li songo teaho line la nga vhaisa madzangalelo a liṅwe vundu kana shango loṭhe.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya 2 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]

2. Arali khorotshitumbe ya lushaka ya dzhenelela kha vundu hu tshi tevhezwa khethekanyo ṭhukhu ya (1)(b)—
 - a. I tea u ṅetshedza ṅdivhadzo yo tou ṅwaliwaho ya u dzhenelela kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka hu saathu fhela maḑuvha a 14 u bva musu u dzhenelela ho thoma;
 - b. u dzhenelela hu tea u fheliswa arali Khoro i sa ṭanganedzi u dzhenelela hu saathu fhela maḑuvha a 180 nga murahu ha u dzhenelela kana mafheloni a tshifhinga tsha tshenetsho ya vha i songo ṭanganedza u dzhenelela; na uri
 - c. Khoro i tea u sedzulusa u dzhenelela misi yoṭhe musu u dzhenelela hu tshi khou bvela phanda na u ita themendelo dzo teaho kha khorotshitumbe ya lushaka.

[Khethekanyo tshukhu ya (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 (c) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]

3. Mulayo wa lushaka u nga laula maitete o thomiwaho kha ino khethekanyo.

[Khethekanyo ya. 100 yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 2 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]

101. Tsheo dza khorotshitumbe

1. Tsheo ya Phresidennde i tea u vha yo tou nwalwa arali—
 - a. yo dzhiwa hu tshi tevhezwa mulayo; kana
 - b. i na mvelelo dza mulayo.
2. Tsheo yo tou nwalwaho ya Phresidennde i tea u sainiwa hafhu nga muwe muraḁo wa Khabinethe arali tsheo iyo i tshi kwama mushumo wo newaho uyo

muraḁo wa Khabinethe.

3. Milevho, milayo na zwiwe zwishumiswa zwi welaho fhasi ha mulayo zwi fanela u swikelelea nga vhatu.
4. Mulayo wa Lushaka u nga sumbedzisa nḁila ine, nahone u swika hune, zwishumiswa zwo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (3) zwa tea u—
 - a. ambiwa ngazwo Phalamenndeni; na u
 - b. tangedzwa nga Phalamennde.

102. Madzinginywa a u sa vha na ffulufhelo

1. Arali Buthano la Lushaka, nga vouthu ya vhezhi ha miraḁo yaḁo i tshi nea lidzinginywa la u sa vha na fulufhelo kha Khabinethe, zwi sa kateli Phresidennde, Phresidennde u tea u dzudzanyulula Khabinethe.
2. Arali Buthano la Lushaka, nga vouthu ya vhezhi ha miraḁo yalo, i tshi nea lidzinginywa la u sa vha na ffulufhelo kha Phresidennde, Phresidennde na miwe miraḁo ya Khabinethe na Vhathusa-Dziminista vhaḁwe na vhaḁwe vha tea u dirula mushumo.

Ndimma ya 6: Mavundu (khethekanyo dza 103-150)

103. Mavundu

1. Riphabuḽiki i na Mavundu a tevhelaho—
 - a. Kapa Vhubvaḽuvha;
 - b. Fureisiṽaṽa;
 - c. Gauteng;
 - d. KwaZulu-Natala;
 - e. Mpumalanga;
 - f. Kapa Devhula;
 - g. Limpopo;
 - h. Devhula Vhukovhela;
 - i. Kapa Vhukovhela.

[Khethekanyo ṽhukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa wa 2003 na u imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

2. Masia a vhupo a mavundu a vhumba masia a vhupo o sumbedzwaho kha mimapa yo fhambanaho yo bulwaho kha Nḽivhadzo yo sumbedzwaho kha Shedulu ya 1A.

[Khethekanyo ṽhukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya.1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

3.
 - a. Musi vhupo ha vundu vhu tshi vhewa nga vhuswa nga khwiniso kha Ndayotewa, Mulayo wa Phalamennde u nga ita uri hu vhe na maga a u laula, nga tshifhinga tshi pfeseseaho, mvelelo dza mulayo, dzine dza konadzea na dziṽwe dza u vhewa hafhu.
 - b. Mulayo wa Phalamennde wo lavhelelwaho kha pharagirafu ya (a) u nga phasiswa wa shumiswa phanda ha musu hu tshi vha na u khwiniswa ha Ndayotewa, fhedzi mishumo ifhio kana ifhio ya vundu, ndaka, pfanelo, vhuḽifhinduleli na mishumo zwi nga fhiriswa fhedzi u ya nga Mulayo nga murahu ha musu hu tshi vha na khwiniso ya Ndayotewa.

[Khethekanyo ya.103 yo imelwa nga khethekanyo ya.1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

Vhusimamilayo ha mavundu

104. Maandḽalanga a vhusimamilayo ha mavundu

1. Maandḽalanga a zwa vhusimamilayo ha vundu a zwanḽani zwa vhusimamilayo ha vundu nahone a ṽewa vhusimamilayo ha vundu maanda a—

- a. u phasisa ndayotewa ya vundu ḽeneḽo kana u khwinisa ndayotewa iṽwe na iṽwe yo phasiswaho ngaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 142 na 143;
- b. u phasisa mulayo kha, kana wa vundu malugana na—
 - i. mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho kha sia ḽa mishumo ḽo bulwaho kha Shedulu ya 4;
 - ii. mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho kha sia ḽa mishumo ḽa Shedulu ya 5, na
 - iii. mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho nnda ha masia a mishumo ayo, na o tou ṽewaho vundu zwo tou buletshedzwa nga mulayo wa lushaka; na
 - iv. mafhungo maṽwe na maṽwe ane mbetshelo ya Ndayotewa ya vhone uri hu vhe na u phasiswa ha mulayo wa vundu; na
- c. u ṽewa maanda maṽwe na maṽwe a vhusimamilayo hayo kha khoro ya Masipala kha vundu ḽeneḽo.

2. Vhusimamilayo ha vundu nga ḽikumedzwa ḽo ṽanganedzwaho hu na thikhedzo ya mbili tshararu tsha miraḽo yaho, vhu nga humbela Phalamennde uri i shandukise dzina ḽa iḽo vundu.
3. Vhusimamilayo ha vundu hu vhoḽhiwa fhedzi nga Ndayotewa, na uri arali ho phasisa Ndayotewa ya vundu ḽaho, nga yeneyo Ndayotewa, na uri vhu fanela u shuma vhu tshi tevhedza, nahone vhu ngomu ha mikano ya Ndayotewa a na Ndayotewa yeneyo ya vundu.
4. Mulayo wa Lushaka malugana na mafhungo ane a vha a ndeme kha, kana maṽuku kha , u shumiswa zwavhuḽi ha maanda malugana na mafhungo maṽwe na maṽwe o dodombedzwaho kha Shedulu ya 4, ndi a mulayo wa ndivho dzoṽhe malugana na mafhungo o dodombedzwaho kha Shedulu ya 4.
5. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga themendela kha Buthano ḽa Lushaka, mulayo u kwamaho mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho nnda ha maandaḽalanga a vhusimamilayo honoho, kana malugana na ane Mulayo wa Phalamennde wa ḽo langa wa vundu.

105. Kuvhumbelwe na khethe dza vhusimamilayo ha vundu

1. Vhusimamilayo ha Vundu ho vhumbiwa nga vhafumakadzi na vhanna vho khethiwaho hu tshi tevhedzwa sisiteme ya vkhethi ine ya—
 - a. vha yo randelwa nga mulayo wa lushaka;
 - b. vha yo tewaho kha mutevhe wa vhavouthi wa lushaka kha tshipida tsha mutevhe wa ḽeneḽo vundu;
 - c. ta miṽwaha ya 18 sa miṽwaha ya fhasisa kha muvouthi; na
 - d. nga bveledza nga u angaredza, vhuimeleli vhu

linganaho.

[Khethekanyo thukhu ya. (1) yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 na nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiya ya Ndayotewa wa 2008.]

2. Vhusimamilayo ha vundu ho vhubwama nga mirado i re vhukati ha 30 na 80. Tshivhalo tsha mirado, tshine tsha nga fhambana u ya nga mavundu tshi fanela u tiwa hu tshi tevhelwa ndila yo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

106. Vhurado

1. Mudzulapo muñwe na muñwe ane a vha o tea u voutha kha Buthano la Lushaka u a tea u vha murado wa vhusimamilayo ha vundu, nga nnda ha—
 - a. muthu muñwe na muñwe o tholiwaho nga kana a no khou shumela muvhuso na u hola kha muvhuso, nga nnda ha—
 - i. Mulangavundu na miñwe mirado ya Khorotshitumbe ya Vundu; na
 - ii. Vhañwe vhafari vha ofisi vhane mishumo yavho ya yelana na ya murado wa vhusimamilayo ha vundu nahone ya vha i tshi tshimbilelana na mishumo ya mulayo wa lushaka;
 - b. mirado ya Buthano la Lushaka, vharumiwa vha tshothe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka kana mirado ya Khoro ya Masipala;
 - c. vhatu vhe kotho ya divhadza uri vha a kundelwa u badela milandu;
 - d. muthu muñwe na muñwe o divhadzwaho nga kotho ya Riphabuliki uri muhumbulo wawe a u shumi zwavhudi; kana
 - e. muthu muñwe na muñwe ane, nga murahu ha musi iyi khethekanyo i tshi thoma u shuma, a vha o wanala e na mulandu wa vhubhaxhi he a gvevhiwa miñwedzi i fhiraho 12 hu si na ndatiso, hu nga vha ngomu ha Riphabuliki, kana nnda ha Riphabuliki arali nyito yo disaho vhubhaxhi yo vha i tshi do dzhiwa sa vhubhaxhi nga ngomu kha Riphabuliki; fhedzi a hu na muthu ane a do dzhiwa uri o gvevhiwa u swikela musi khatululo yawe kha u wanwa mulandu wa vhubhaxhi kana u newa tshigwevho i tshi tiwa, kana u swika musi tshifhinga tsha khatululo tsho no fhela. U sa tendelwa nga fhasi ha iyi khethekanyo zwi fhela nga murahu ha musi muthu o no fhedza miñwaha mitanu u bva musi a tshi fhedza tshigwevho tshawe.
2. Muthu a songo teaho u vha murado wa vhusimamilayo ha vundu hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (1) (a) kana (b) a nga vha nkhetheeni wa vhusimamilayo hu tshi tevhedzwa mikano kana nyimele dzo thomiwaho nga mulayo wa lushaka.
3. Muthu a nga fhelelwa nga u vha murado wa

vhusimamilayo ha vundu arali uyo muthu—

- a. a tshi swika hune a vha a songo tsha tea;
- b. a sa vha hone kha vhusimamilayo musi a songo wana thendelo kha nyimele dzine milayo na ndaela dza vhusimamilayo zwa amba nga ha u fhelelwa nga u vha murado; kana.
- c. a ima u vha murado wa lihora lo taho muthu onoyo sa murado wa vhusimamilayo.

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 na nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiya ya Ndayotewa wa 2008.]

4. U dadzwa ha zwikhala kha vhusimamilayo ha vundu zwi tea u itwa hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka.

107. Muano kana khwaṭhisedzo

Phanda ha musi mirado ya vhusimamilayo ha vundu i tshi thoma u shuma mishumo yayo kha vhusimamilayo, i tea u ana kana ya khwaṭhisedza u fhulufhedzea kha Riphabuliki na u tevhedza Ndayotewa, u ya nga ha Sheduḽu ya 2.

108. Tshifhinga tshine Vhusimamilayo ha Vundu ha do tshi fhedza

1. Vhusimamilayo ha vundu ho khethiwa lwa u shuma miñwaha mitanu.
2. Arali vhusimamilayo ha vundu vhu tshi nga fhaldzwa u ya nga ha khethekanyo ya 109, kana musi tshifhinga tshaho tshi tshi fhela, Mulangavundu wa vundu, nga mulevho, u tea u vhidza na u dzudzanya quvha la khetho, dzine dza tea u fariwa hu saathu u fhela maquvha a 90 u bva nga quvha le vhusimamilayo ha fhaldzwa ngaḽo, kana u bva nga quvha le tshifhinga tshaho tsha fhela. Mulevho wa u vhidza na u dzudzanya quvha la khetho u nga nekedzwa phanda kana murahu ha musi tshifhinga tsha vhusimamilayo ha vundu tshi tshi fhela.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṅa ya Ndayotewa wa 1999.]

3. Arali mvelelo dza khetho dza vhusimamilayo ha vundu dzi saathu u divhadzwa kha tshifhinga tsho bulwaho kha khethekanyo ya 190 kana arali khetho dzo vhetshelwa thungo nga kotho, Phresidennde, nga mulevho, u tea u vhidza kana u dzudzanya maquvha mañwe a khetho dzine dza tea u fariwa hu saathu u fhela maquvha a 90 u bva nga quvha la u fhela ha itsho tshifhinga kana u bva nga quvha le khetho dza vhetshelwa dubo.
4. Vhusimamilayo ha vundu vhu a tendelwa u shuma u bva nga quvha le ha fhaldzwa kana le tshifhinga tshaho tsha fhela u swika quvha line la do tevheliwa nga line ha do thoma u farwa khetho dza u vhuba

vhuñwe vhusimamilayo ha vundu.

109. U fhaladzwa ha vhusimamilayo ha vundu tshifhinga tshaho tshi saathu fhela

1. Mulangavundu wa vundu u fanela u fhaladza vhusimamilayo ha vundu arali—
 - a. vhusimamilayo ho dzhia tsho ya uri vhu fhaladzwe nga thikhedzo ya vouthu dza vhunzhi ha mirado yaho; na
 - b. musi ho no fhela miñwaha miraru u bva tshe vhusimamilayo ha khethiwa.
2. Mufarela-Mulangavundu u tea u fhaladza vhusimamilayo ha vundu arali—
 - a. hu na tshikhala ofisini ya Mulangavundu; na
 - b. vhusimamilayo vhu tshi kundelwa u khetha Mulangavundu hu saathu fhela maduvha a 30 u bva musi hu tshi vha na tshikhala.

110. Madzulo na tshifhinga tsha u awela

1. Nga murahu ha khetho, dzulo la u thoma la vhusimamilayo ha vundu li tea u fariwa nga tshifhinga na duvha lo tiwaho nga muhatuli o nangiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, fhedzi li do fariwa hu saathu u fhela maduvha a 14 u bva nga duvha le mvelelo dza khetho dza divhadzwa nga lo. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga ta nga hone hune, tshifhinga tsha madzulo na tshifhinga tshine a do tshi fhedza khathihi na zwifhinga zwao zwa u awela.

[Khethekanyo thukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 8 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Mulangavundu wa vundu a nga vhidza dzulo la vhusimamilayo ha vundu li songo dowealeho tshifhinga tshiñwe na tshiñwe u itela u shumana na mafhungo o khetheaho.
3. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga ta fhethu hune vhu nga vha hone na madzulo aho tshifhinga tshothe.

111. Vhalangadzulo na Vhathusa-Vhalangadzulo

1. Kha dzulo laho la u thoma nga murahu ha u khethiwa, kana musi zwo tea uri hu qadziwe tshikhala, vhusimamilayo ha vundu vhu tea u khetha Mulangadzulo na Muthusa- Mulangadzulo u bva kha mirado yaho.
2. Muhatuli o nangiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa u tea u ranga phanda khetho dza Mulangadzulo. Mulangadzulo u do ranga phanda khetho dza Muthusa- Mulangadzulo.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Maitele o buliwaho kha Tshipida tsha A tsha Shedulu ya 3 a shuma kha khetho dza Vhalangadzulo na Vhathusa- Vhalangadzulo.
4. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga bvisa Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo tshiduloni tshawe nga likumedzwa. Vhunzhi ha mirado ya vhusimamilayo vhu tea u vha vhu hone musi hu tshi dzhiwa likumedzwa.
5. U ya nga milayo na ndaela, vhusimamilayo ha vundu vhu nga nanga muñwe murangaphanda ane a do thusa Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo.

112. Tsheo

1. Nga nnda ha musi Ndayotewa i tshi bula nga inwe ndila—
 - a. vhunzhi ha mirado ya vhusimamilayo ha vundu vha fanela u vha vha honei phanda ha musi hu tshi vouthelwa Mulayotibe kana musi hu tshi khwiniswa Mulayotibe;
 - b. tshivhalo tshi lingano nathi tshararu tsha mirado tshi tea u vha tshi hone phanda ha musi hu tshi vha na vouthu kha mafhungo manwe na manwe phanda ha vhusimamilayo;
 - c. mafhungo othe ane a vha kha vhusimamilayo ha vundu a tea u tshewa nga vhunzhi ha dzivouthu dzo itwaho.
2. Mura do ane a khou ranga phanda nga tshifhinga tsha u voutha, ha nga tendelwi u voutha na vhañwe, fhedzi—
 - a. a nga ita vouthu ya tsho fhedzi arali hu na thai kha tshivhalo tsha dzivouthu dza masia othe ane a khou voutha kha liñwe fhungo; na
 - b. a nga voutha na vhañwe kana a ita vouthu ya tsho musi fhungo li tshi tea u tshewa nga tshivhalo tshi si fhasi ha mbili tshararu tsha mirado ya vhusimamilayo.

113. Pfanelo dza vharumiwa vha tshothe kha vhusimamilayo ha vundu

Vharumiwa vha tshothe kha vundu kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka vha nga dzhenela na u amba kha vhusimamilayo ha vundu na komiti dzaho, fhedzi a vha nga vouthi. Vhusimamilayo vhu nga toda murumiwa wa tshothe a tshi dzhenela na u amba kha vhusimamilayo na kha komiti dzaho.

114. Maanda a Vhusimamilayo ha Vundu

1. Musi vhu tshi shumisa maanda aho, Vhusimamilayo vhu nga—
 - a. dzhiela ntha, phasisa, khwinisa na u sa tnganedza Mulayotibe muñwe na muñwe u re phanda ha Vhusimamilayo; na
 - b. u thoma kana u lugisela mulayo, nga nnda ha Milayotibe ya zwa masheleni.
2. Vhusimamilayo ha Vundu vhu tea u netshedza ndila dza—
 - a. u vhone uri mirado yothe ya muvhuso ya

khorotshitumbe ya vundu i na vhuḍifhinduleli khaho; na

- b. u vhea iḱo kha—
 - i. u shumiswa ha maanḍalanga a khorotshitumbe ya vundu, zwi tshi katela u shumiswa ha milayo; na
 - ii. muraḍo muḱwe na muḱwe wa vundu wa muvhuso.

115. Vhuḱanzi kana mafhungo o livhanaho na Vhusimamilayo ha vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu kana komiti iḱwe na iḱwe yaho i nga—
 - a. vhidza muthu muḱwe na muḱwe u ḍa phanḍa hawo u ḱea vhuḱanzi o thoma a ana kana u khwaḱhisedza kana u bvisa maḱwalo;
 - b. ḱoḍa uri muthu muḱwe na muḱwe kana tshimiswa tsha vundu a (tshi) ḱee muvhigo;
 - c. kombetshedza, hu tshi tevhelwa mulayo wa vundu kana milayo na ndaela, muthu muḱwe na muḱwe kana tshimiswa uri tshi tevhedze ḱoḍea dza dzisamanisi kana ḱoḍea hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (a) kana (b); na
 - d. u ḱanganedza phethishini, vhuimeleli kana mihumbulo yo ḱiswaho nga vhatu vhaḱwe na vhaḱwe kana zwiimiswa zwi re na dzangalelo.

116. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a zwa Vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga—
 - a. ta na u laula nzudzanyo dzaho dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele; na
 - b. u ita milayo na ndaela malugana na mafhungo aho, hu tshi dzhielwa nḱha demokirasi ya vhuimeleli na u dzhenela, vhuḍifhinduleli, u vha khagala na u dzhenela ha nnyi na nnyi.
2. Milayo na ndaela dza vhusimamilayo ha vundu zwi tea u ita uri hu vhe na—
 - a. u thomiwa, kuvhumbelwe, maanḍa, mishumo, maitele na tshifhinga tshi no dzhiwa nga komiti dzaho;
 - b. u dzhenela kha matshimbidzele a vhusimamilayo na komiti dzaho dza madzangano maḱuku oḱhe a poḱitiki o imelelwaho kha vhusimamilayo nga nḱila i yelanaho na demokirasi;
 - c. thuso ya tshelede na ya ndaulo kha lihora liḱwe na liḱwe lo imelelwaho kha vhusimamilayo, zwi tshi yelana na vhuimeleli hao, uri lihora liḱwe na liḱwe na murangaphanḍa waḱo li kone u shuma mishumo yaḱo kha vhusimamilayo zwavhuḱi; na
 - d. u dzhielwa nḱha ha murangaphanḍa wa lihora lihanedzi lihulwanesa kha vhusimamilayo uri a vhe ene Murangaphanḍa wa Lihanedzi.

117. Vhuḱalu

1. Miraḱo ya khorotshitumbe ya vundu, na vharumiwa vha vundu vha tshoḱhe kha Khoro ya Mavundu ya

Lushaka—

- a. vha na mbofholowo ya u amba kha vhusimamilayo na kha komiti dzaho, hu tshi tevhedzwa milayo na ndaela dzayo; na uri
- b. a i nga iswi kotho ya vhumukanyi malugana na zwa vhuḱhaki, u fariwa, u hoḱelwa dzhele kana u pfi vha na vhuḍifhinduleli kha zwa tshinyalelo dza—
 - i. zwiḱwe na zwiḱwe zwe vha zwi amba, u zwi bvisa phanḍa kana u zwi ḱea vhusimamilayo ha vundu kana iḱwe na iḱwe ya komiti dzaho; kana
 - ii. zwiḱwe na zwiḱwe zwo dzumbululwaho nga nḱhani ha zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi ḱea vhusimamilayo kana iḱwe na iḱwe ya komiti dzaho.
2. Vhuḱwe vhuḱalu na u sa kwamea nga zwoḱhe nga vhusimamilayo ha vundu na miraḱo yaho zwi nga randelwa nga mulayo.
3. Miholo na magavhelo na mbuelo zwi fhiwaho miraḱo ya vhusimamilayo ha vundu zwi badelwa zwi tshi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu.

118. U kona u swikelela ha nnyi na nnyi na u dzhenela kha vhusimamilayo ha vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu vhu tea u—
 - a. tshimbidza u dzhenela ha nnyi na nnyi kha zwa vhusimamilayo na maḱwe maitele a zwa vhusimamilayo na komiti dzaho; na
 - b. u shuma na mafhungo aho hu si na tshidzumbelwe, na u farela madzulo aho na a dzikomiti, zwi tshi itea khagala, fhedzi hu tea u dzhiwa vhuḱando ho teaho ha—
 - i. u langula u swikelela ha nnyi na nnyi zwi tshi katela na u swikelela ha vhoramafhungo, kha vhusimamilayo na komiti dzaho; na
 - ii. na u ita uri muthu muḱwe na muḱwe a setshiwe, nahone arali zwo tea, u hanela muthu a tshi dzhenela kana u bviswa ha muthu muḱwe na muḱwe.
2. Ndayotewa ya vundu i nga si thivhele vhatu, hu tshi katelwa na vhoramafhungo kha dzulo la komiti nga nḱha ha musi zwo fanela nahone zwi tshi pfesesea u zwi ita kha tshishavha tshi re khagala tsha demokirasi.

119. U divhadzwa ha Milayotibe

Mulayotibe u nga divhadzwa kha Vhusimamilayo fhedzi nga Miraḱo ya khorotshitumbe ya vundu kana komiti kana muraḱo wa vhusimamilayo ha vundu, fhedzi Mulayotibe wa zwa masheleni u tea u divhadzwa nga Muraḱo wa khorotshitumbe a re na vhuḍifhinduleli kha zwa masheleni a vundu.

120. Milayotibe ya zwa masheleni

1. Mulayotibe ndi Mulayotibe wa zwa masheleni arali u tshi—

- a. kovha masheleni;
 - b. vhila mithelo ya vundu, mithelo miñwe-vho, kana muingathengo;
 - c. fhelisa kana u fhungudza, kana u tendelwa u sa badela mithelo ya vundu, miñwe mithelo-vho, na muingathengo muñwe na muñwe wa mavundu; kana
 - d. u ñea thendelo ya mbadelo dzo livhanaho dza Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo tsha Vundu.
2. Mulayotibe wa zwa Masheleni u nga si kone u shuma na mañwe mafhungo nga nnḁa ha—
 - a. mafhungo maḁuku ane a tshimbilelana na kukovhekanyeke kwa masheleni;
 - b. u kombetshedza, u fheliswa kana u fhungudza ha mithelo ya vundu, muñwe muthelo-vho kana muingathengo;
 - c. u ñea thendelo ya u sa badela kana u thela mithelo ya vundu, miñwe mithelo-vho, muingathengo wa vundu; kana
 - d. u ñea thendelo ya mbadelo dzo livhanaho dza Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo tsha Vundu.
 3. Mulayo wa Vundu u tea u ñetshedza matshimbidzele ane ngao vhusimamilayo ha vundu ha ḁo khwinisa ngaho Milayotibe ya zwa masheleni.

[Khethekanyo ya. 120 yo imelwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

121. U ñea thendelo kha Milayotibe

1. Mulangavundu u tea u ñea thendelo na u saina Mulayotibe wo phasiswaho nga vhusimamilayo ha vundu u ya nga ino Ndimba kana, arali Mulangavundu a sa khou tou zwi pfesesa zwavhuḁi uri uyo Mulayotibe wo tea na u ita ngauralo malugana na Ndayotewa, u ḁo u rumela murahu kha vhusimamilayo uri u sedzulusiwe hafhu.
2. Arali, nga murahu ha tzedzuluso, zwa wanala uri Mulangavundu u pfesesa nga vhuḁalo Mulayotibe, Mulangavundu u tea u ñea thendelo na u saina Mulayotibe uyo, arali zwi songo ralo Mulangavundu u fanela u—
 - a. ñea thendelo na u saina Mulayotibe; kana
 - b. u fhirisela kha Khothe ya Ndayotewa uri i ñee tsho yayo kha u tea hawo siani ḁa Ndayotewa.
3. Arali Khothe ya Ndayotewa ya sumbedza uri Mulayotibe uyo u anana na Ndayotewa, Mulangavundu u tea u ñea thendelo na u saina.

122. Khumbelo nga miraḁo kha Khothe ya Ndayotewa

1. Miraḁo ya vhusimamilayo ha vundu i nga ita khumbelo kha Khothe ya Ndayotewa uri hu itwe ndaela ya u ḁivhadza uri mulayo kana tshipiḁa tsha Mulayo wa vundu a tshi anani na Ndayotewa.
2. Khumbelo—
 - a. i fanela u tikedzwa nga tshivhalo tshi si ho fhasi ha phesenthe dza 20 dza miraḁo ya vhusimamilayo;

- b. i fanela u itwa hu saathu u fhela maḁuvha a 30 u bva musi Mulangavundu o saina Mulayo.
3. Musi khumbelo i tshi itiwa, Khothe ya Ndayotewa i nga ñea ndaela ya uri Mulayo kana tshipiḁa tsha Mulayo tshine tsha tea u itelwa khumbelo u ya nga khethekanyo ḁukhu ya (1) a tshi shumi u swikela Khothe i tshi tsho kha khumbelo arali—
 - a. dzangalelo ḁa zwa vhulamukanyi ḁi tshi ḁoḁa uri hu itiwe ngauralo;
 - b. khumbelo i na khonadzeo khulwane ya u bvelela.
4. Arali khumbelo i songo bvelela, nahone i songo sumbedza u vha na khonadzeo ya u bvela phanḁa, Khothe ya Ndayotewa i nga ñea ndaela ya uri vhahumbeli vha badele tshinyalelo yoḁhe.

123. Nyandadzo ya milayo ya vundu

Mulayotibe wo tendelwaho nga Mulangavundu na u sainwa ngae u vha Mulayo wa vundu u tea u anḁadzwa nga u ḁavhanya na u thoma u shuma musi wo no anḁadzwa kana nga ḁuvha ḁo tiwaho u ya nga Mulayo.

124. U vhulungwa ha milayo ya Vundu nga nḁila yo tsireledzeaho

Khophi yo sainiwaho ya Mulayo wa Vundu i dzhiiwa sa vhuḁanzi ho fhelelaho ha mbetshelo dza Mulayo nahone nga murahu ha u anḁadziwa, i tea u vhwewa nga nḁila yo tsireledzeaho nga Khothe ya Ndayotewa.

Khorotshitumbe dza vundu

125. Maandḁalanga a khorotshitumbe dza vundu

1. Maandḁalanga a khorotshitumbe a Vundu o vhwewa kha Mulangavundu wa Vundu ḁeneḁo.
2. Mulangavundu khathihi na miñwe miraḁo ya Khorotshitumbe vha shumisa maanḁa a khorotshitumbe nga—
 - a. u shumisa mulayo wa vundu kha vundu;
 - b. u thoma u shumiswa ha milayo yoḁhe ya lushaka kha masia a mushumo e a tetselwa one o sumbedzwaho kha Shedulu ya 4 kana ya 5 nga nnḁa ha musi Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde u tshi sumbedza nga inwe nḁila;
 - c. u langula milayo ya lushaka kha vundu i welaho nga nnḁa ha masia a mishumo o ñewaho kha Shedulu ya 4 na ya 5, ndangulo ya hone ine ya vha yo kumedzelwaho kha khorotshitumbe ya vundu hu tshi tevhezwa Mulayo wa Phalamennde;
 - d. u bveledza na u thoma u shumisa mbekanyamaitele ya vundu;
 - e. u konanya mishumo ya ndaulo ya vundu na mihasho yayo;
 - f. u lugisa na u thoma milayo ya vundu; na
 - g. u ita mishumo miñwe na miñwe yo ñewaho hu tshi tevhezwa Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde.

3. U ya nga khethekanyo tshukhu ya (2) (b) vundu li na maandalanga a khorotshitumbe (b) fhedzi u swika afho hune maandā a ndaulo ya vundu a nga kona u vha na vhuḍifhinduleli. Muvhuso wa lushaka, nga milayo na nga mañwe maga-vho, u fanela u thusa vundu u bveledza vhukoni ha ndaulo vhu ḱoḱeaho kha u shumisa maandā aḷo na u ita mishumo nga vhukoni sa zwe zwa bulwa kha khethekanyo tshukhu ya 2.
4. Phambano inwe na inwe i yelanaho na vhukoni ha ndaulo ya vundu zwi tshi kwama mishumo miñwe na miñwe zwi fanela u fhiriselwa kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka nga likumedzwa hu saathu u fhela maḱuvha a 30 yo fhiriselwa kha Khoro.
5. U ya nga ha Khethekanyo ya 100, u shumiswa ha mulayo wa lushaka kha vundu zwi wela fhasi ha maandā a khorotshitumbe ya vundu.
6. Khorotshitumbe ya Vundu i tea u shuma i tshi tevhedza—
 - a. Ndayotewa; na
 - b. Ndayotewa ya vundu, arali Ndayotewa yo phasiselwa vundu.

126. U netshedza mishumo

1. Muraḱo wa Khorotshitumbe ya vundu a nga netshedza maandā mañwe na mañwe ane a ḱo shumiswa kana mushumo muñwe na muñwe une wa tea u itwa hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde kana Mulayo wa vundu kha Muraḱo kha Khoro ya Masipala. Mushumo u fanela—
 - a. u itwa hu tshi tevhedzwa thendelano vhukati ha Muraḱo wa khorotshitumbe kana Khoro ya Masipala yo teaho;
 - b. u tea u anana na Mulayo une ngawo mishumo iyo ya tea u itwa, na maandā a tea u shumiswa; na
 - c. u thoma u shuma musi wo ḱivhadzwa nga Mulangavundu.

127. Maandā na mishumo ya Vhalangavundu

1. Mulangavundu wa vundu u na maandā na mishumo yo newaho ofisi yawe nga Ndayotewa na mulayo muñwe na muñwe.
2. Mulangavundu wa vundu u na vhuḍifhinduleli ha—
 - a. u nea thendelo na u saina Milayotibe;
 - b. u humisela Mulayotibe murahu kha vhusimamilayo ha vundu uri u sedzuluswe hafhu malugana na u anana hawo na Ndayotewa;
 - c. u fhirisela Mulayotibe kha Khothe ya Ndayotewa u itela tsheo yayo malugana na u anana ha Mulayotibe na Ndayotewa;
 - d. u vhidza vhusimamilayo muḱanganoni u songo ḱowealeho u itela mafhungo o khetheaho;
 - e. u nanga khomishini dza tsedzuluso, na
 - f. u ḱivhadza (vhidza) dzireferandamu kha vundu a tshi tevhedza mulayo wa lushaka.

128. Khetho dza Vhalangavundu

1. Kha dzulo laho la u thoma nga murahu ha khetho, na

tshifhinga tshoḱhe musi zwi tshi ḱoḱea uri hu ḱadziwe tshikhala, Vhusimamilayo ha vundu vhu tea u khetha mufumakadzi kana munna u bva kha miraḱo yaho uri a vhe Mulangavundu.

2. Muhaḱuli o nangiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa u tea u ranga phanḱa khetho dza Mulangavundu. Maitete o buliwaho kha Tshipiḱa tsha A tsha Shedulu ya 3 a shuma kha u khethiwa ha Mulangavundu.

[Khethekanyo tshukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 10 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Khetho dza u ḱadza tshikhala ofisini ya Mulangavundu dzi tea u fariwa nga tshifhinga na ḱuvha lo tiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, fhedzi hu saathu fhela maḱuvha a 30 u bva nga ḱuvha le tshikhala itsho tsha tutselwa.

[Khethekanyo tshukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 10 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

129. U thomiwa ha mushumo wa ofisini nga Vhalangavundu

Musi muthu o khethiwa sa Mulangavundu u tea u thoma u shuma hu saathu u fhela maḱuvha maḱanu o khethiwa nga u ana kana u khwaḱhisedza kha u fulufhedzea kha Riphabuḱiki na u tevhedza Ndayotewa, u ya nga ha Shedulu ya 2.

130. Tshifhinga tsha mulangavundu tsha u vha ofisini na tsha u bviswa ofisini

1. Tshifhinga tsha ofisi tsha Mulangavundu tshi thoma musi a tshi dzhia tshidzulo tshawe na u fhela musi a tshi tutselwa tshikhala kana musi muñwe muthu o khethiwaho sa Mulangavundu a tevhelaho a tshi dzhia tshidzulo tshawe.
2. A hu na muthu ane a ḱo vha Mulangavundu zwifhinga zwi fhiraho zwivhili ofisini, fhedzi musi muthu a tshi khethiwa u ri a ḱadze tshikhala tshi si na muthu ofisini ya Mulangavundu, tshifhinga tsha u bva kha u khethiwa uho u ya kha khetho dzi tevhelaho a tshi dzhiwi sa tshifhinga tsha ofisi.
3. Vhusimamilayo ha vundu, nga likumedzwa le la tikedzwa nga vouthu ya u tikedza ya mbili tshararu ya miraḱo yaho, vhu nga bvisa Mulangavundu kha ofisi zwi tshi bva kha—
 - a. u pfuka huhulwane ha Ndayotewa kana mulayo;
 - b. mikhwa yo bvaho nḱilani; kana
 - c. u balelwa u ita mishumo ya ofisi.
4. Muñwe na muñwe we a vhuya a bviswa ofisini ya Mulangavundu u ya nga khethekanyo tshukhu ya (3)(a) kana (b) ha ngo fanela u wana mbuelo dza heyo ofisi, na uri a nga si kone u shuma kha ofisi ifhio na ifhio ya muvhuso.

131. Vhafarela-Vhalangavundu

- Musi Mulangavundu a siho kana a sa koni u ita mishumo ya ofisi ya Mulangavundu, kana musu ofisi ya Mulangavundu i si na muthu, mufari wa ofisi u ya nga mutevhe u re afho fhasi, u do imela Mulangavundu—
 - Muraḁo wa khorotshitumbe o nangiwaho nga Mulangavundu.
 - Muraḁo wa khorotshitumbe o nangiwaho nga miḁwe Miraḁo ya Khororo.
 - Mulangadzulo, u swikela musu vhusimamilayo vhu tshi nanga muḁwe wa miraḁo yaho.
- Mufarela-Mulangavundu u na vhuḁifhinduleli, maanḁa na mishumo ya Mulangavundu.
- Musi a saathu u dzhia vhuḁifhinduleli, maanḁa na mishumo ya Mulangavundu, Mufarela-Mulangavundu u tea u ana kana u khwaḁhisedza u fhulufhedzea hawe kha Riphabuḁiki na kha u tevhedza Ndayotewa, u ya nga Shedulu ya 2.

132. Khorotshitumbe

- Khorotshitumbe ya vundu yo vhumbiwa nga Mulangavundu, sa ḁhoho ya Khororo na miraḁo i si fhasi ha miḁanu nahone i sa fhiri fumi vho vheiwaho nga Mulangavundu vha tshi bva kha miraḁo ya vhusimamilayo ha vundu.
- Mulangavundu wa vundu u thola miraḁo ya Khorotshitumbe, a vha fha maanḁa na mishumo nahone a nga vha pandela.

133. Vhuḁifhinduleli

- Miraḁo ya khorotshitumbe ya vundu i na vhuḁifhinduleli kha mishumo ya khorotshitumbe ye vha i ḁewa nga Mulangavundu.
- Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vundu nga tshayo, na nga muthihi nga muthihi i na vhuḁifhinduleli kha vhusimamilayo musu i tshi shumisa maanḁa na u ita mishumo yayo.
- Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vundu i tea—
 - u shuma i tshi tevhedza Ndayotewa, nahone arali ndayotewa ya vundu yo phasisiwa kha vundu, na yeneyo-vho ndayotewa; na
 - u ḁea muvhigo wo fhelelaho nahone wa nga misi kha vhusimamilayo malugana na mafhungo a re fhasi ha ndangulo yayo.

134. U bvela phanḁa na u shuma ha khorotshitumbe nga murahu ha khetho

Musi khetho dza vhusimamilayo ha vundu dzi tshi fariwa, Khorotshitumbe na miraḁo yayo i do ita mishumo u swikela musu muthu o khethiwaho sa Mulangavundu nga vhusimamilayo vhu tevhelaho a tshi thoma u shuma ofisini yawe.

135. Muano kana khwaḁhisedzo

Phanḁa ha musu miraḁo ya Khorotshitumbe ya vundu i saathu u thoma u ita mishumo yayo, i tea u ana kana u khwaḁhisedza u fhulufhedzea kha Riphabuḁiki na u do tevhedza Ndayotewa, u ya nga Shedulu ya 2.

136. Vhuḁifari ha miraḁo ya Khorotshitumbe

- Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vundu i tea u shuma u ya nga ha maitete a vhuḁifari o randelwaho nga mulayo wa lushaka.
- Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vundu a yo ngo tendelwa u—
 - shuma miḁwe mishumo i badelaho;
 - shuma nga ḁdila iḁwe na iḁwe ine ya si anane na mushumo wa ofisini dzayo, khathihi na u ḁidzhenisa kha maitete maḁwe na maḁwe ane a nga i dzhenisa khomboni ya phambano vhuḁi ha mishumo yayo ya tshiofisi na madzangalelo ayo yone iḁe; kana
 - u shumisa maimo ayo kana mafhungo maḁwe na maḁwe e ya a ḁewa kha u ḁipfumisa kana u vhuedza muḁwe muthu zwi songo tea.

137. U fhiriswa ha mishumo

- Mulangavundu, nga mulevho, a nga fhirisela kha muraḁo wa Khorotshitumbe—
 - ndaulo ya mulayo muḁwe na muḁwe zwo ḁewaho muḁwe muraḁo; kana
 - maanḁa maḁwe na maḁwe kana mushumo wo ḁetshedzwaho muḁwe muraḁo nga mulayo.

138. U ḁetshedzwa ha mishumo lwa tshifhinganyana

Mulangavundu wa vundu a nga ḁea maanḁa kana mishumo ya muḁwe muraḁo a siho ofisini yawe kana a sa koni u shumisa maanḁa eneo kana u ita mushumo wawe kha muḁwe muraḁo wa Khorotshitumbe.

139. U dzhenelela ha vundu kha zwa muvhuso wapo

- Musi Masipala a sa koni kana a tshi balelwa u ita mishumo yawe ya khorotshitumbe u ya nga Ndayotewa kana mulayo, khorotshitumbe ya vundu yo teaho i nga dzhenelela nga u dzhia maga o teaho u vhona uri mishumo i shumawe, zwi tshi katela—
 - u bvisa ndaela i yaho kha Khorotshitumbe ya Masipala, i ḁalutshedzaho he u balelwa u ita mishumo ha swika hone, na u bula maga o teaho u dzhiwa uri hu kone u itwa mushumo;
 - u thoma u vha na vhuḁifhinduleli malugana na mushumo wo teaho kha ilo vundu musu zwi zwa ndeme—
 - u itela uri hu vhe na maimo a lushaka a ndeme kana u swikelela maimo a fhasisa a ḁisedzo ya tshumelo;

- ii. u thivhela iyo Khoro ya Masipala kha u dzhia maga a songo daho ane a nga vhaisa madzangalelo a muñwe Masipala kana vundu lothe; kana
 - iii. u itela uri hu vhe na vhuthihi ha zwa ikonomi; kana
 - c. u fhaladzwa ha Khoro ya Masipala na u thola mulanguli u swikela Khoro yo Khethwaho ya Masipala ntswa i tshi divhadzwa uri yo khethiwa, arali nyimele dzi tshi swikisa henefho.
2. Arali khorotshitumbe ya vundu ya dzhenelela kha zwa masipala u ya nga khethekanyo thukhu ya (1)(b)—
- a. i fanela u nekedza ndivhadzo yo tou nwalwaho ya u dzhenelela kha—
 - i. muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa mivhuso wapo; na
 - ii. vhusimamilayo ha vundu ho teaho na Khoro ya Mavundu ya Lushaka, hu saathu u fhela maḁuvha a 14 nga murahu ha u dzhenelela;
 - b. u dzhenelela hu fanela u fheliswa arali—
 - i. muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa mivhuso yapo a hanedzana na u dzhenelela hu saathu u fhela maḁuvha a 28 u bva tshe u dzhenelela ha u thoma kana mafheleloni a tshenetsho tshifhinga a vha a saathu tendela u dzhenelela; na
 - ii. Khoro ya hanedzana na u dzhenelela hu saathu u fhela maḁuvha a 180 nga murahu ha musi u dzhenelela ho thoma kana mafheleloni a tshifhinga tsha u dzhenelela; na
 - c. Khoro i fanela uri, musi i tshi khou dzhenelela, i sedzuluse u dzhenelela tshifhinga tshothe, i ite themendelo dzo teaho kha khorotshitumbe ya vundu.
3. Arali Khoro ya Masipala ya fhaladzwa u ya nga khethekanyo thukhu ya (1) (c)—
- a. khorotshitumbe ya vundu i fanela u netshedza ndivhadzo yo tou nwalwaho ya u fhaladzwa nga u tsvhanya kha—
 - i. muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa mivhuso yapo; na
 - ii. vhusimamilayo ha vundu ho teaho na Khoro ya Mavundu ya Lushaka; nahone
 - b. u fhaladzwa hu thoma ho no fhela maḁuvha a 14 u bva ḁuvha line ndivhadzo ya tḁanganedzwa nga Khoro nga nḁa ha musi zwo vhetshelwa thungo nga onoyo muraḁo wa Khabinethe kana Khoro phanḁa ha ḁuvha la u guma la eneo maḁuvha a 14.
4. Arali masipala u sa koni u fusha kana u sa fushi vhuḁifhinduleli vhu re kha Ndayotewa kana mulayo wa u tendela mugaganyagwama kana mañwe maga a u gonyisa mbuelo ane a vha a ndeme kha u ita uri mugaganyagwama u tevhedzwe, khorotshitumbe ya vundu yo teaho i fanela u dzhenelela nga u dzhia maga o teaho u vhona uri mugaganyagwama kana maga a u gonyisa mbuelo a a tendelwa, hu tshi katelwa na u fhaladzwa ha Khoro ya Masipala—
- a. u thola mulanguli u swikela Khoro ya Masipala i tshi ambiwa uri yo khethiwa; na
 - b. u tendela mugaganyagwama wa tshifhinganyana kana maga a u gonyisa mbuelo u itela u bvela phanḁa ha u shuma ha masipala.
5. Arali masipala, nga mulandu wa thaidzo kha zwa masheleni, u tshi khou kundelwa u netshedza tshumelo dza mutheo kana u swikelela mbofho dzawo dza masheleni, khorotshitumbe ya vundu yo teaho i fanela u—
- a. thoma maano a u wana vhukoni ha masipala ha u swikelela vhuḁifhinduleli hawo ha u netshedza tshumelo dza mutheo kana mbofho dza zwa masheleni, dzine dza vha—
 - i. u dilugisa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka; na
 - ii. u vhoḁha masipala kha u shumisa maanḁa awo a mulayo na a khorotshitumbe, fhedzi u swika hune wa kona u tandulula thaidzo dza mafhungo adzo a masheleni; na
 - b. u fhaladza Khoro ya Masipala, arali masipala u tshi kundelwa kana u sa koni u nea thendelo ya maga a vhusimamilayo, hu tshi katelwa na mugaganyagwama kana mañwe maga ane a gonyisa mbuelo, o teaho kha u ita uri maano a u vhuisa a shume, na—
 - i. u thola mulanguli u swikela Khoro ya Masipala yo khethiwaho yo no divhadzwa uri yo khethiwa; na
 - ii. u tendela mugaganyagwama wa tshifhinganyana kana mañwe maga a u gonyisa mbuelo kana mañwe maga ane a thusa maano a u vhuisa kha u tendela u bvela phanḁa ha u shuma ha masipala; kana
 - c. arali Khoro ya Masipala i songo fhaladzwa hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (b), ya thoma vhuḁifhinduleli hayo kha u shumiswa ha maano a u vhuisa u ya nga hune masipala wa sa ḁo kona kana u shumisa maano a u vhuisa nga inwe nḁila.
6. Arali khorotshitumbe ya vundu ya dzhenelela kha masipala u ya nga khethekanyo thukhu ya (4) kana (5), i fanela u netshedza ndivhadzo ya u dzhenelela kha—
- a. muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha mafhungo a mivhuso yapo; na
 - b. vhusimamilayo ha vundu ho teaho na Khoro ya Mavundu ya Lushaka, hu saathu u fhela maḁuvha a sumbe u dzhenelela ho thoma.
7. Arali khorotshitumbe ya vundu i tshi kundelwa kana i sa shumisi maanḁa ayo kana i sa shumi mishumo yayo yo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (4) kana (5) nga nḁila yo teaho, khorotshitumbe ya lushaka i fanela u dzhenelela hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (4) kana (5) madzuloni a khorotshitumbe ya vundu yo teaho.
8. Mulayo wa lushaka u nga langula u shumiswa ha ino khethekanyo, hu tshi katelwa na maitete o thomiwaho nga ino khethekanyo.

[Khethekanyo ya. 139 yo imelwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]

140. Tsheo dza khorotshitumbe

1. Tsheo ya Mulangavundu wa vundu i fanela u vha yo tou nwalwa arali yo—
 - a. dzhiwa hu tshi tevhelwa mulayo; kana
 - b. i tshi nga bveledza mvelelo dza mulayo.
2. Tsheo yo nwalwaho ya Mulangavundu i tea u sainiwa hafhu nga muñwe Muraḁo wa Khorotshitumbe arali tsheo iyo i tshi kwama mushumo wo n̄tshedzwaho uyo muñwe muraḁo.
3. Milevho, ndaulo na zwiñwe zwishumiswa zwa mulayo muḁuku wa vundu zwi tea u swikelelwa nga nnyi na nnyi.
4. Mulayo wa vundu u fanela u sumbedza maitete ane, na n̄dila ine zwishumiswa zwo bulwaho kha khethekanyo ḁhukhu ya (3) zwa tea—
 - a. u kumedzwa kha vhusimamilayo ha vundu; na
 - b. u tendiwa nga vhusimamilayo ha vundu.

141. Madzinginywa a u sa vha na fhulufhelo

1. Arali vhusimamilayo ha Vundu, nga vouthu ine ya tikedzwa nga vhunzhi ha miraḁo yaho vhu tshi phasisa lidzinginywa la u sa vha na fhulufhelo kha Khorotshitumbe ya vundu zwi sa kateli Mulangavundu, Mulangavundu u tea u dzudzanyulula Khoro.
2. Arali Vhusimamilayo ha vundu, nga vouthu ine ya tikedzwa nga vhunzhi ha miraḁo yaho, vhu tshi phasisa lidzinginywa la u sa vha na fhulufhelo kha Mulangavundu, Mulangavundu na miñwe miraḁo ya Khorotshitumbe vha tea u ḁirula mushumo.

Ndayotewa dza Vundu**142. U ḁanganedzwa ha ndayotewa dza vundu**

Vhusimamilayo ha vundu vhu nga phasisa ndayotewa ya vundu kana, hune zwa vha zwo tea, wa khwinisa ndayotewa yaho, arali tshivhalo tshi si fhasi ha mbili tshararu tsha miraḁo yaho tsha vouthela Mulayotibe.

143. Zwi re ngomu ha ndayotewa dza vundu

1. Ndayotewa ya vundu, kana khwiniso ya ndayotewa, i tea u anana na Ndayotewa, fhedzi i nga ita uri hu vhe na—
 - a. zwivhumbeo zwa vhusimamilayo ha vundu kana khorotshitumbe na matshimbidzele ane a fhambana na o n̄tshedzwaho kha Ndimu ino; kana
 - b. tshimiswa, mushumo, maanḁalanga na tshiimo tsha zwa vuhosi ha sialala, hune zwa vha zwo tea.
2. Mbetshelelo dzo katelwaho kha Ndayotewa ya vundu kana khwiniso ya ndayotewa hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (a) kana (b) ya khethekanyo ḁhukhu ya (1)—
 - a. dzi tea u tendelana na ndeme dzi re kha khethekanyo ya (1) na kha Ndimu ya 3; na

- b. dzi nga si fhe vundu maanḁa afhio na afhio kana mushumo ufhio na u fhio u welaho—
 - i. n̄ḁa ha fhethu ha maanḁa a vundu hu tshi tevhedzwa Sheduḁu ya 4 na ya 5 kana;
 - ii. n̄ḁa ha maanḁa na mishumo yo n̄ewaho vundu nga dziñwe khethekanyo dza Ndayotewa.

144. U ḁanzielwa ha ndayotewa dza vundu

1. Arali vhusimamilayo ha vundu ho phasiswa kana u khwinisa ndayotewa, Mulangadzulo wa vhusimamilayo u tea u n̄tshedzwa liñwalo la ndayotewa kana khwiniso ya ndayotewa kha Khothe ya Ndayotewa u itela uri i ḁanzielwe.
2. A hu na liñwalo la ndayotewa ya vundu kana khwiniso line la ḁo vha mulayo u swikela musi Khothe ya Ndayotewa i tshi ḁanziela—
 - a. zwauri liñwalo lo phasiswa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 142; na
 - b. zwauri liñwalo loḁhe li tendelana na khethekanyo ya 143.

145. U sainiwa, u anḁadzwa na u vheva nga n̄dila ya tsireledzeaho ha ndayotewa ya vundu

1. Mulangavundu u tea u tendela na u saina liñwalo la ndayotewa ya vundu kana khwiniso ya ndayotewa le la ḁanzielwa nga Khothe ya Ndayotewa.
2. Liñwalo lo tendelwaho na u sainiwa nga Mulangavundu li tea u anḁadzwa kha Gurannḁa ya Muvhuso ya Lushaka nahone li thome u shuma u bva ḁuvha la nyanḁadzo kana lo tiwaho u ya nga ndayotewa kana khwiniso.
3. Liñwalo lo sainiwaho la ndayotewa kana khwiniso ya ndayotewa ndi vhuḁanzi ho fhelelaho ha mbetshelelo dzaḁo na uri, nga murahu ha musi lo anḁadzwa, li fanela u fhiwa Khothe ya Ndayotewa uri i li vhee nga n̄dila yo tsireledzeaho.

Milayo i fhambanaho**146. Phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na wa vundu**

1. Khethekanyo ino i shuma kha phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na wa vundu i welaho fhasi ha sia la mushumo lo bulwaho kha Sheduḁu ya 4.
2. Mulayo wa lushaka u shumaho nga n̄dila i fanaho malugana na shango loḁhe u ḁo langa mulayo wa vundu arali ḁoḁea dzi tevhelaho dzi tshi ḁo fushwa—
 - a. Mulayo wa lushaka u shumana na mafhungo ane a si kone u langulwa zwavhuḁi nga mulayo wo phasiswaho nga mavundu eneo nga lithihi nga lithihi.
 - b. Mulayo wa lushaka u shumana na mafhungo ane, uri hu shumaniwe nao nga n̄dila yavhuḁi, zwi ḁoḁa uri mafhungo a shumaniwe nao nga n̄dila i fanaho vhukati ha lushaka, na uri mulayo wa lushaka u

- ite uri hu vhe na u fana nga u thoma—
- i. milayo na zwiṭandadi;
 - ii. mitheo; kana
 - iii. mbekanyamaitele dza lushaka.
- c. Mulayo wa lushaka wo tea kha—
- i. u ita uri hu vhe na tsireledzo ya lushaka;
 - ii. u ita uri hu vhe na vhuthihi kha ikonomi;
 - iii. u tsireledzwa ha maraga wa vhathu vhoṭhe malugana na u tshimbidzwa ha thundu, tshumelo, lupfumo na mishumo;
 - iv. u ṭuṭuwedza zwiito zwa ikonomi u mona na mikano ya vundu;
 - v. u ṭuṭuwedza ndingano ya zwikhala kana ndingano ya u swikelela kha tshumelo dza muvhuso; kana
 - vi. tsireledzo ya mupo.
3. Mulayo wa lushaka u ḑo langa mulayo wa vundu arali mulayo wa lushaka wa vha wo itelwa u thivhela nyito i songo teaho kha vundu ine—
 - a. ya tshinyadza madzangalelo kha zwa ikonomi, mutakalo kana tsireledzo zwa ḽiṛwe vundu kana shango nga u angaredza; kana
 - b. wa khakhisa u shumiswa ha mbekanyamaitele ya ikonomi ya lushaka.
 4. Musi hu na phambano malugana na uri naa mulayo wa lushaka wo tea na kha ndivho yo sumbedzwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (2)(c) na zwa uri phambano i ḑiswe khothe uri i tandululwe, nahone khothe i tea u dzhiela nṭha thendelo kana u haniwa ha mulayo nga Khoro ya Mavundu ya Lushaka.
 5. Mulayo wa vundu u ḑo fhira mulayo wa lushaka arali khethekanyo ṭhukhu ya (2) kana (3) ya sa shuma.
 6. Mulayo wo itwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde kana Mulayo wa vundu u nga shuma fhedzi arali uyo mulayo wo tendelwa nga Khoro ya Mavundu ya Lushaka.
 7. Arali Khoro ya Mavundu ya lushaka ya sa kona u dzhia tsho hu saathu fhela maḑuvha a 30 a dzulo ḽayo ḽa u thoma u bva tsho mulayo wa fhiriselwa khayoy, mulayo uyo u ḑo dzhiwa kha mishumo ya zwoṭhe sa wo tendelwaho nga Khoro.
 8. Arali Khoro ya Mavundu ya Lushaka i sa tendeli mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (6) i fanela uri hu saathu fhela maḑuvha a 30 yo dzhia tsho, I rumele zwiitisi zwa u sa konisa u tendela mulayo kha maandḽalanga o rumelaho uyo mulayo khayoy.

147. Dziṛwe phambano

1. Arali hu na phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na mbetshelo dza Ndayotewa ya vundu, malugana na—
 - a. mafhungo, ane ino Ndayotewa ya a ṭoḑa kana u lavhelela u phasiswa ha mulayo wa lushaka, mulayo wa lushaka u ḑo langa mbetshelo dzi kwameaho dza Ndayotewa ya vundu;
 - b. u dzhenelela ha vhusimamilayo ha lushaka, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 44 (2), mulayo wa lushaka u ḑo langa mbetshelo dza ndayotewa ya vundu; kana
 - c. mafhungo a welaho fhasi ha sia ḽa mushumo ḽo dodombedzwaho kha Shedulḽu ya 4, khethekanyo ya 146 i shuma sa zwine ha tou nga mbetshelo i kwameaho ya ndayotewa ya vundu yo vha i mulayo wa vundu wo bulwaho kha iyo khethekanyo.
2. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ya 44 (2) u ḑo langa mulayo wa vundu malugana na mafhungo o bulwaho kha masia a mushumo a re ngomu ha Shedulḽu ya 5.

148. Phambano dzine dza si kone u tandululwa

Arali khudano malugana na phambano i sa nga koni u tandululwa nga khothe, mulayo wa lushaka u ḑo langa mulayo wa vundu kana ndayotewa ya vundu.

149. Tshiimo tsha mulayo une wa sa kone u langa

Tsho nga khothe ya uri mulayo u ḑo langa muṛwe mulayo a zwi nga iti uri uyo muṛwe mulayo u si shume, fhedzi uyo mulayo u ḑo ima u shuma u swikela phambano i tshi tandululwa.

150. Ṭhalutshedzo ya phambano

Musi hu tshi sedzuluswa zwithu zwi ngaho phambano vhukati ha mulayo wa vundu na wa lushaka, kana vhukati ha mulayo wa lushaka na ndayotewa ya vundu, khothe iṛwe na iṛwe i ḑo takalela ṭhalutshedzo yo teaho ya mulayo kana ndayotewa, ine ya ḑo ita uri hu si vhe na phambano kha ṭhalutshedzo ifhio na ifhio ine ya nga bveledzisa uri hu vhe na phambano.

Ndimba ya 7: Muvhuso Wapo (khethekanyo dza 151-164)

151. Vhuimo ha mimasipala

1. Muvhuso wapo u vhumbiwa nga mimasipala ine ya tea u thomiwa kha shango lothe la Riphabuiki.
2. Maandlanga a khorotshitumbe na vhusimamilayo ha masipala o hweswa Khoro ya Masipala
3. Masipala u na pfanelo ya u vhusa, nga u vhone hawo, mafhungo othe a muvhuso wapo wa tshitshavha tshenetshe, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka na wa vundu sa zwe wa newa kha Ndayotewa.
4. Muvhuso wa lushaka kana wa vundu u nga si pfuke kana u ima phanda vhukoni kana pfanelo ya u shumisa maanda awo kana u ita mishumo yawo.

152. Ndivho dza muvhuso wapo

1. Ndivho dza muvhuso wapo ndi—
 - a. u bveledza muvhuso wa demokirasi u na vhuifhinduleli kha zwitshavha zwapo;
 - b. u vhone uri hu vhe na tshumelo kha zwitshavha nga ndila i sa khauwiho;
 - c. u tufuwedza mveledziso siani la zwa matshiliso na ikonomi;
 - d. u tufuwedza vhupo ho tsireledzeaho na mutakalo wavhudi;
 - e. u tufuwedza u dzhenelela ha zwitshavha na madzangano a zwitshavha kha mafhungo a muvhuso wapo.
2. Masipala u fanela u lwisa u swikelela ndivho dzo sumbedzwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) zwi tshi ya nga gwama na ndaulo zwine wa vha nazwo.

153. Mishumo ya mveledziso ya mimasipala

1. Masipala u fanela u—
 - a. dzudzanya na u langa ndaulo, mugaganyagwama na u dzudzanya dziwe mbekanyo u dzhiela ntha thodea dza tshitshavha khulwane na u tufuwedza mveledziso ya matshiliso na ikonomi zwa tshitshavha; na
 - b. shela mulenzhe kha mbekanyamushumo dza mveledziso dza lushaka na dza vundu.

154. Masipala kha muvhuso wa tshumisano

1. Muvhuso wa lushaka na wa vundu nga u shumisa mulayo na mañwe maga u fanela u tikedza na u khwathisedza vhukoni ha masipala kha u langa mafhungo awo, u shumisa maanda na u ita mishumo yawo.
2. Mulayo wa lushaka kana wa vundu wa mvetamveto une wa kwama vhuimo, zwiimiswa, maanda kana mishumo ya muvhuso wapo i fanela u anadziwa uri vhatu vha nee mihumbulo yavho u saathu u isiwa Phalamenndeni kana kha Vhusimamilayo ha Vundu

nga ndila ine ya tendela muvhuso wapo wo dzudzanywaho, masipala na vhañwe vhatu vha re na dzangalelo tshifhinga tsha uri vha nee vhuifiwa havho nga ha mvetamveto ya mulayosiñwa.

155. U vhumbiwa ha mimasipala

1. Hu na zwigwada zwi tevhelaho zwa masipala—
 - a. Khethekanyo ya A: Masipala u re na maanda a u vhusa na vhusimamilayo kha vhupo hawo.
 - b. Khethekanyo ya B: Masipala une wa tanganela maanda a u vhusa na a vhusimamilayo kha vhupo hawo na wa khethekanyo ya C ya masipala kha vhupo vhune wa wela khaho.
 - c. Khethekanyo ya C: Masipala une wa vha na maanda a u vhusa na a vhusimamilayo kha vhupo vhune ha katela mimasipala i no fhira muthihi.
2. Mulayo wa lushaka u tea u tlatshedza tshaka dzo fhambanaho dza mimasipala vhane vha fanela u vhumbiwa kha khethekanyo inwe na inwe.
3. Mulayo wa lushaka u fanela u—
 - a. vhumba ndila dzine dza fanela u shumiswa musi vhupo vhu tshi fanela u vha na khethekanyo nthihi ya masipala wa A kana musi hu tshi fanela u vha na mimasipala vha khethekanyo ya B na C;
 - b. vhumba ndila na matshimbidzele a u vhea mikano nga maandlanga o diimisaho; na musi
 - c. hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 229, u ita mbetshelo dzo teaho dza u kovhekanya maanda na mishumo vhukati ha mimasipala musi vhupo vhu na mimasipala vha khethekanyo ya B na ya C. U kovhekanya maanda na mishumo vhukati ha khethekanyo ya masipala ya B na khethekanyo ya masipala ya C zwi nga fhambana kha u kovhekanya maanda na mishumo vhukati ha inwe khethekanyo ya masipala ya B na ya masipala ya C.
4. Mulayo wa lushaka we wa sumbedzwa kha khethekanyo thukhu ya (3) u fanela u dzhiela nzhele thodea dza uri tshumelo dza masipala dzo tea u netshedzwa nga ndila i linganaho nahone i bvelaho phanda.
5. Mulayo wa vundu u fanela u wana tshaka dzo fhambanaho dza masipala dzine dza fanela u vhumbiwa kha vundu.
6. Muvhuso muñwe na muñwe wa vundu u fanela u thoma mimasipala kha vundu lawo nga ndila ine ya tshimbilelana na mulayo wa lushaka wo phasiswaho hu tshi tevhelwa khethekanyo thukhu ya (2) na (3) na, nga vhusimamilayo kana mañwe maga, u fanela u—
 - a. vhone uri hu vha na u lavhelesa na u tikedzwa ha muvhuso wapo kha vundu; na
 - b. u tufuwedza mveledziso ya vhukoni ha muvhuso wapo ha u konisa mimasipala u ita mishumo yayo na u langula mafhungo ayo.

(6A)

[Khethekanyo tshuku ya. (6A) yo dzheniswa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa wa 1998 na u thuthwa nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

7. Muvhuso wa lushaka, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 44, na muvhuso wa vundu u na maandalanga a vhusimamilayo na a khorotshitumbe u vhona uri hu vhe na u itwa ha mishumo nga mimasipala nga ndila i fushaho u ya nga ha zwidodombedzwa zwi re kha Shedulu dza 4 na vhu 5, nga u langa u shumiswa ha maandalanga a mimasipala o sumbedzwaho kha khethekanyo ya 156(1).

156. Maanda na mishumo ya masipala

1. Masipala u na maandalanga a khorotshitumbe malugana na, nahone u na pfanelo ya u langa—
 - a. mafhungo a muvhuso wapo o dodombedzwaho kha Tshipiḁa tsha B tsha Shedulu ya 4 na Tshipiḁa tsha B tsha Shedulu ya 5; na
 - b. mafhungo maḁwe na maḁwe wo ḁetschedzwaho one nga mulayo wa lushaka kana wa vundu.
2. Masipala u nga ita na u shumisa milayo yapo kha uri hu vhe na ndangulo yavhuḁi ya mafhungo ane wa vha na pfanelo ya u a langa.
3. Hu tshi tevhelwa Khethekanyo ya 151(4), mulayo wapo une wa fhambana na mulayo wa lushaka na wa vundu a u shumi. Arali hu na u fhambana vhukati ha mulayo wapo na mulayo wa lushaka kana wa vundu une wa si khou shuma nga nthani ha phambano yo ambiwaho kha Khethekanyo ya 149, mulayo wapo u fanela u dzhiwa u tshi shuma arali hu uri mulayo a u khou shuma.
4. Muvhuso wa lushaka na mivhuso ya vundu i tea u ḁea kana u rumela kha masipala nga u tendelana hu tshi tevhedzwa nyimele dziḁwe na dziḁwe, ndaulo ya mafhungo o dodombedzwaho kha Khethekanyo ya A ya Shedulu ya 4 na Khethekanyo ya A ya Shedulu ya 5, zwi yelanaho na muvhuso wapo, arali—
 - a. hayo mafhungo a tshi nga langulwa nga ndila yavhuḁi heneḁho; na
 - b. masipala u na maanda a u a langula.
5. Masipala u na pfanelo ya u shumisa maanda maḁwe na maḁwe malugana na mafhungo ane a vha o tea kana o livhanaho na u ita mushumo wawo nga ndila yavhuḁi.

157. Kuvhumbelwe na khetho dza khoro dza masipala

1. Khoro ya Masipala i vhumbiwa nga—
 - a. miraḁo yo khethiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshuku ya (2) na ya 3, kana
 - b. arali zwo tendelwa nga mulayo wa lushaka—
 - i. miraḁo yo nangwaho nga dziḁwe Khoro dza Masipala i imela dzenedzo Khoro, kana

- ii. miraḁo yoḁe yo nangiwaho hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (a) na miraḁo yo nangiwaho hu tshi tevhedzwa pharagirafu tshuku ya (i) ya ino pharagirafu .

[Khethekanyo tshuku ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya 1 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiḁhanu ya Ndayotewa wa 2008.]

2. U khethiwa ha miraḁo ya Khoro ya Masipala sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo tshuku ya (1) (a) zwi fanela u tevhedza mulayo wa lushaka u randelaho sisiḁeme—
 - a. ya vhuimeleli ho teaho u ya nga tshenetsho tshipiḁa tsha masipala ho sedzwa mutevhe wa vhakhethi vha lushaka woḁe, nahone vhu tendelaho u khethiwa ha miraḁo i bvaho kha mitevhe ya vhonkheteni ya mahoro yo ḁwaliwaho nga u tevhkana zwi tshi ya nga lutamo Iwa lihorho lenelo, kana
 - b. vhuimeleli sa zwe zwa ḁalutshedziswa zwone kha pharagirafu ya (a) ho ḁanganyiswa na sisiḁeme ya vhuimeleli ha dziwadi zwi tshi bva kha tshipiḁa tsha masipala kha mutevhe wa vhakhethi muthihi wa lushaka.
3. Sisiḁeme ya kukhethetele hu tshi tevhelwa khethekanyo tshuku ya (2) i fanela u vhona uri tshivhalo tshoḁe tsha miraḁo i bvaho kha lihorho liḁwe na liḁwe tshi sumbedza vhuimeleli ho teaho.

[Khethekanyo tshuku ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002.]

- a. Arali sisiḁeme ya kukhethetele i tshi katela vhuimeleli ha dziwadi, u khethekanywa ha dziwadi hu tea u itiwa nga maandalanga o ḁiimisaho nga oḁe o nangiwaho hu tshi tevhelwa, na u shuma nga u ya na maitele na ndila zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.
- b.

[Pharagirafu (b) yo thuthwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

[Khethekanyo tshuku ya. (4) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa wa 1998.]

5. Muthu a nga voutha fhedzi kha khetho dza masipala arali muthu onoyo o ḁwaliswa kha tshenetsho tshipiḁa tsha masipala tsha mutevhe wa vhakhethi vhoḁe vha lushaka.
6. Mulayo wa lushaka we wa ambiwa nga hawo kha khethekanyo tshuku ya (1) (b) u tea u thoma u wana ndila ine ngayo mahoro na madzangalelo a vha o sumbedzwa kha Khoro ya Masipala kha u khetha uri a

imelelwe zwavhuḍi kha Khoro ya Masipala ine a khou khethelwa yone.

158. Vhurado ha Khoro ya Masipala

1. Mudzulapo muḥwe na muḥwe ane a tendelwa u khetha kha khetho dza Khoro ya Masipala u a tendelwa u vha muraḍo wa Khoro, nga nḍa ha—
 - a. muḥwe na muḥwe o tholiwaho nga, kana a re mushumeli wa masipala nahone ane a lambedzwa kha mushumo wonoyo we a tholelwa wone kana tshumelo, na muthu we a si iledzwe kha u sa tendelwa uhu hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka;
 - b. muḥwe na muḥwe o tholiwaho nga, kana a re mushumeli wa muvhuso kha ḵiḵwe sia nahone ane a lambedzwa kha mushumo wonoyo kana tshumelo, na ane o iledzwaho u vha muraḍo wa Khoro nga mulayo wa lushaka;
 - c. muḥwe na muḥwe o iledzwaho u khetha kha Buthano ḵa Lushaka kana o iledzwaho hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 47 (1) (c), (d) kana (e) u vha muraḍo wa Buthano;
 - d. Muraḍo wa Buthano ḵa Lushaka, murumiwa wa Khoro ya Mavundu ya Lushaka kana muraḍo wa vhusimamilayo ha vundu, fhedzi u iledzwa hohu a hu shumi kha muraḍo wa Khoro ya Masipala o imelaho muvhuso wapo kha Khoro ya Lushaka; kana
 - e. Muraḍo wa iḵwe Khoro ya Masipala, fhedzi u iledzwa hohu a hu shumi kha muraḍo wa Khoro ya Masipala o imelaho Khoro kha iḵwe Khoro ya Masipala ya khethekanyo iḵwe- vho.
2. Muthu ane a si tee u vha muraḍo wa Khoro ya Masipala hu tshi tevhelwa khethekanyo ya (1) (a), (b), (d), kana (e) a nga vha nkhethehi wa Khoro, u ya nga phimo kana maga o ḵetshedzwaho nga mulayo wa lushaka.
3. Zwikhala kha Khoro ya Masipala zwi fanela u ḍadzwa u ya nga mulayo wa Lushaka.

[Khethekanyo ḥukhu ya. (3) yo engedzwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumithanu ya Ndayotewa wa 2008.]

159. Tshifhinga tsha u shuma tsha Khoro dza Masipala

1. Tshifhinga tsha u shuma tsha Khoro ya Masipala tshi nga si fhire miḵwaha miḵanu sa zwe zwa sumbedziswa zwone nga mulayo wa lushaka.
2. Arali Khoro ya Masipala yo fhaladzwa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka, kana musi tshifhinga tshayo tshi tshi fhela, hu fanela u farwa khetho hu saathu u fhela maḍuvha a 90 u bva ḍuvha ḵine Khoro ya fhaladzwa kana tshifhinga tshayo tsha fhela.
3. Khoro ya Masipala, iḵwe hu si yo fhaladzwaho nga murahu ha u dzhenelela hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 139, i dzula i tshi khou shuma u bva tshifhinga tshayo tshi tshi fhela kana i tshi fhaladzwa,

u swikela Khoro ntswa yo khethiwaho i tshi ḍivhadzwa uri yo khethiwa.

[Khethekanyo ya. 159 yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

160. Matshimbedzele a nga ngomu

1. Khoro ya Masipala –
 - a. i dzhia tsheo nga ha u shumiswa ha maanda oḥe na u shumiwa ha mishumo yoḥe ya masipala;
 - b. i fanela u nanga mudzulatshidulo wayo;

[ḍuvha ḵa u thoma u shuma ha pharagirafu ya (b): 30 Fulwi 1997.]

 - c. i nga nanga khorotshitumbe na dziḵwe komiti, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka; na uri
 - d. i nga thola vhashumeli vhane vha khou ḥoḍea kha u shuma mishumo yavho nga vhekoni.
2. Mishumo i tevhelaho i nga si rumelwe nga Khoro ya Masipala:
 - a. u phasisa milayo yapo;
 - b. u tendela mugaganyagwama;
 - c. u kombetshedza mithelo ya masipala na miḵwe mithelo na nyingamithelo; na
 - d. u engedza khadzimiso.
3.
 - a. Vhunzhi ha miraḍo ya Khoro ya Masipala i tea u vha i hone phanda ha musi hu tshi dzhiwa tsheo nga vouthu kha mafhungo maḵwe na maḵwe.
 - b. Mbudziso dzoḥe dzi elanaho na mafhungo o bulwaho kha khethekanyo ḥukhu ya (2) dzi langiwa nga tsheo yo dzhiwaho nga Khoro ya Masipala i na vouthu dza u tikedza dza vhunzhi ha miraḍo.
 - c. Mbudziso dzoḥe kha Khoro dzi tshewa u ya nga vhunzhi ha vouthu dzo itwaho.
4. A hu na mulayo wapo une wa nga phasiswa nga Khoro ya Masipala nga nḍa ha musi—
 - a. miraḍo yoḥe ya Khoro yo thoma ya ḍivhadzwa zwavhuḍi; na
 - b. mulayo-wapo wo dzinginywaho wo thoma wa andadziwa u wana mahumbulwa a vathu.
5. Mulayo wa lushaka u fanela u ḵea nḍila dza u wana—
 - a. vhuhulu ha Khoro ya Masipala;
 - b. arali Khoro ya Masipala i tshi nga khetha khorotshitumbe kana komiti iḵwe-vho; kana
 - c. vhuhulu ha khorotshitumbe kana komiti iḵwe-vho ya Khoro ya Masipala.
6. Khoro ya Masipala i nga ita milayo yapo ine ya randela milayo na ndaela dza—
 - a. nzudzanyo dza nga ngomu;
 - b. mushumo wayo na matshimbidzele; na
 - c. kuthomelwe, kuvhumbelwe, maitete, maanda na mishumo ya komiti dzayo.
7. Khoro ya Masipala i tea u ita mushumo wayo nga nḍila i songo dzumbamaho, nahone i nga vala madzulo ayo, kana a komiti dzayo fhedzi hune zwa vhonala zwo tea u ita ngauralo u ya nga lushaka lwa

mushumo une wa khou itiwa.

8. Miraḍo ya Khoru ya Masipala i na pfanelo ya u dzhenela kha matshimbidzele ayo na a komiti dzayo nga ndila ine—
 - a. zwa tendela mahoro oṭhe na madzangalelo o sumbedzwaho kha Khoru u vha o imelelwa zwavhuḍi;
 - b. ya yelana na demokirasi; na
 - c. ine ya nga langulwa nga mulayo wa lushaka.

161. Vhuṭalu

Mulayo wa vundu kha mutheo wa mulayo wa lushaka u nga ṅea vhuṭalu na nyiledzo dza Khoru dza Masipala na miraḍo yadzo.

162. U anḍadzwa ha milayo yapo ya masipala

1. Mulayo wapo wa masipala u nga shumiswa fhedzi arali wo thoma wa anḍadzwa kha Gurannḍa ya Muvhuso ya vundu ḵeneḵo.
2. Gurannḍa ya Muvhuso ya vundu i tea u anḍadza mulayo wapo wa masipala arali yo humbelwa nga masipala.
3. Milayo yapo ya masipala i tea u swikelelea nga vhathu.

163. Muvhuso wapo wo dzudzanywaho

1. Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhelwa matshimbidzele o ṅewaho kha khethekanyo ya 76 u fanela u—
 - a. dzhiela nṅha madzangano a lushaka na a vunḍu o imelaho vhomasi-pala; na
 - b. ta matshimbidzele ane ngao muvhuso wapo wa nga—
 - i. kwamana na muvhuso wa lushaka kana wa vundu;
 - ii. u nanga vhaimeleli vhane vha ḍo dzhenela kha Khoru ya Mavundu ya Lushaka; na
 - iii. u shela mulenzhe kha maitete o randelwaho kha mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ya 221 (1)(c).

[Khethekanyo ya.163 (b) yo imelwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

164. Maiwe mafhungo vho

Mafhungo maiwe na maiwe a yelanaho na zwa muvhuso wapo a songo ambiwaho nga hao kha Ndayotewa a nga ḍi randelwa nga mulayo wa lushaka kana nga mulayo wa vundu kha mutheo wa mulayo wa lushaka.

Ndimba ya 8: Dzikhothe na Ndaulo ya zwa Vhulamukanyi (khethekanyo dza 165-180)

165. Maandlanga a zwa vhuhaṭuli

1. Maandlanga a zwa vhuhaṭuli ha Riphabuḽiki a nga fhasi ha khothe.
2. Khothe dzo ḽiimisa, nahone dzi ḽo shuma fhedzi u ya nga Ndayotewa na mulayo, une dza tea u u shumisa dzi sa dzhii masia na u sa ofha tshithu, u sa shumela vhatu vhane dza vha takalela fhedzi kana u vha na luvhengelambiluni kha vhaṅwe vhatu.
3. A hu na muthu kana muraḽo wa muvhuso ane a nga thithisa kha mushumo wa khothe.
4. Miraḽo ya muvhuso, nga maga a mulayo na maṅwe vho, i tea u thusa na u tsireledza dzikhothe u itela u khwaṭhisedza vhuḽilangi, u sa dzhia masia, tshirunzi, u kona u shumiswa nga vhatu na u bvedza mishumo yadzo nga nḽila yone.
5. Ndaela kana tsheo dza khothe dzi vhoḽha vhatu vhoṭhe na miraḽo ya muvhuso yoṭhe ine idzi tsheo dza i kwama.
6. Muhaṭuli Muhulu wa Shango ndi ene ṭhoho ya vhuhaṭuli nahone u na vhuḽifhinduleli ha u thoma na u lavhelesa ndayo na zwiṭandadi zwi tevhedzwaho zwa mishumo ya vhuhaṭuli kha khothe dzoṭhe.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (6) yo engedzwa nga khethekanyo ya vhu 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe wa 2012 ya Ndayotewa.]

166. Sisiṭeme ya zwa Vhuhaṭuli

1. Khothe ndi dzi tevhelaho—
 - a. Khothe ya Ndayotewa;
 - b. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo;
 - c. Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe na, zwi tshi katela na khothe khulwane ya khaṭulo iṅwe na iṅwe ine ya nga thomiwa u ya nga ha Mulayo wa Phalamennde u itela u thetshelesa khaṭulo dzi bvaho khothe iṅwe na iṅwe i re na vhuimo vhu fanaho na ha Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe;
 - d. Khothe dza ha Madzhisiṭaraṭa; na
 - e. Khothe iṅwe na iṅwe yo thomiwaho [kana dzo ṭanganedzwaho] u ya nga Mulayo wa Phalamennde, zwi tshi katela na khothe iṅwe na iṅwe i re na tshiiimo tshi fanaho na tsha Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe kana Khothe dza Madzhisiṭaraṭa.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (c) na (e) dzo imelwa nga khethekanyo ya vhu 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

167. Khothe ya Ndayotewa

1. Khothe ya Ndayotewa yo vhumbwaho nga Muhaṭuli Muhulu, Muthusa-Muhaṭuli Muhulu na vhaṅwe Vhahaṭuli vha ṭahe.
[Khethekanyo ṭhukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya 11 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]
2. Mafhungo a re kha Khothe ya Ndayotewa a tea u thetsheleswa nga Vhahaṭuli vha si ho fhasi ha malo.
3. Khothe ya Ndayotewa—
 - a. ndi yone khothe khulwanesa kha Riphabuḽiki; nahone
 - b. i nga ita tsheo—
 - i. kha mafhungo a ndayotewa; na
 - ii. mafhungo maṅwe na maṅwe, arali Khothe ya Ndayotewa ya ndayotewa ṅetshedza thendelo ya u ita aphiḽi zwo itiswa nga mbuno dza mafhungo a itisaho uri hu pikisanwe kha mulayo wa ndeme wa tshitshavha nga u angaredza une wa tea u lavheleswa nga Khothe; na
 - c. u ita tsheo ya u fhedza kha zwine ya vha na maanḽa khazwo.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (3) i khou imelwa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

4. Ndi Khothe ya Ndayotewa fhedzi ine ya nga—
 - a. ita tsheo kha phambano vhuḽi ha miraḽo ya muvhuso kha sia ḽa lushaka na ḽa vundu malugana na tshiiimo tsha ndayotewa, maanḽa kana mishumo ya miṅwe na miṅwe ya miraḽo ya muvhuso;
 - b. ita tsheo kha u anana ha Mulayotibe wa phalamennde kana wa vundu na ndayotewa, fhedzi i nga ita hezwi kha nyimele dzo humbulelwaho (lavhelelwaho) kha khethekanyo ya 79 kana ya 121;
 - c. ita tsheo nga ha kushumiselwe kwo lavhelelwaho kha khethekanyo ya 80 kana ya 122;
 - d. ita tsheo nga ha u anana ha khwiniso iṅwe na iṅwe na Ndayotewa;
 - e. ita tsheo nga ha uri Phalamennde kana Phresidennde o kundelwa kha u tevhele mbofho dza ndayotewa; kana u
 - f. khwaṭhisedza ṭhoda dza ndayotewa ya vundu u ya nga ha khethekanyo ya 144.
5. Khothe ya Ndayotewa i na maanḽa a u ita tsheo ya u fhedza ya uri naa Mulayo wa Phalamennde, Mulayo

wa vundu, na vhuḍifari vhuḥwe na vhuḥwe ha Phresidennde, zwi a anana na Ndayotewa, nahone u fanela u khwaṭhisedza ndaela ifhio na ifhio ya u sa tangedzea yo itwaho nga Khothe Khulwane ya Khaṭhululo, Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe kana khothe ya tshiimo tshi fanaho nayo phanḁa ha musi iyo ndaela i tshi vha na maanḁa kana i tshi thoma u shuma.

[Khethekanyo ṭhukhu ya vhu (5) i khou imelwa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

6. Mulayo wa lushaka kana milayo ya Khothe ya Ndayotewa i tea u tendela muthu, musi zwi zwa lutamo lwa khaṭhululo kwayo na thendelo ya Khothe ya Ndayotewa, uri a—
 - a. ḁise mafhungo thwii kha Khothe ya Ndayotewa; kana a
 - b. ite khaṭhululo kha Khothe ya Ndayotewa u bva kha khothe inwe na inwe.
7. Mafhungo a zwa Ndayotewa a katela mafhungo maḥwe na maḥwe a kwamaho zwa ṭhalutshedzo, tsireledzo kana zwa uri Ndayotewa i tevhedzwe.

168. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo

1. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo yo vhumbe nga Muhaṭuli Muhulu, Muthusa-Muhaṭuli Muhulu khathihi na tshivhalo tsha vhahaṭuli vha zwa dzikhaṭhululo tsho tiwaho u ya nga Mulayo wa Phalamennde.

[Khethekanyo ṭhuku ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 12 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Mafhungo a re kha Khothe Khulwane ya Khaṭhululo a tea u tshewa khayoyi nga tshivhalo tsha vhahaṭuli tsho tiwaho u ya nga Mulayo wa Phalamennde.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (2) yo imelwa nga khethekanyo ya 12 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya ndayotewa wa 2001.]

3.
 - a. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo i nga ḁi tsha khaṭhululo kha mafhungo maḥwe na maḥwe a bvaho Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe kana kha khothe ya vhuimo vhu lingano na Khothe Khulwane ya Afrika Tshipembe, nga nnḁa ha mafhungo a kwamaho zwa mishumo kana zwa mbambedzo nga nḁila ine ya ḁo tiwa nga Mulayo wa Phalamennde.
 - b. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo i nga ita tsho fhedzi kha—
 - i. dzikhaṭhululo;
 - ii. mafhungo a kwamaho zwa dzikhaṭhululo; na
 - iii. mafhungo maḥwe na maḥwe ane a nga kha ḁi rumelwa khayoyi nga nyimele dzo ṭalutshedzwaho nga Mulayo wa Phalamennde.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (3) i khou imelwa nga khethekanyo ya 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

169. Khothe dza Nṭha dza Afrika Tshipembe

1. Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe i nga tsha—
 - a. mafhungo maḥwe na maḥwe a Ndayotewa nga nnḁa ha ayo ane—
 - i. Khothe ya Ndayotewa yo tenda u a thetshelesa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 167(6)(a); kana
 - ii. o ṅetshedzwaho nga Mulayo wa Phalamennde kha khothe inwe i re na tshiimo tshi fanaho na tsha Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe; na
 - b. maḥwe mafhungo a songo ṅetshedzwaho inwe khothe nga Mulayo wa Phalamennde.
2. Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe i na Khethekanyo dzo tiwaho nga Mulayo wa Phalamennde, u ne Mulayo uyo u ita mbetshelo kha—
 - a. u thoma Khethekanyo dzine dza vha na khethekanyo nthihi kana mbili; na
 - b. u ṅea maanḁalanga kha Khethekanyo kana tshidzulo kha Khethekanyo.
3. Khethekanyo inwe na inwe ya Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe—
 - a. i na Muhaṭuli ane a vha Phresidennde;
 - b. i nga vha na tshivhalo tshithihi kana zwinzhi zwa Vhathusa Muhaṭuli ane a vha Phresidennde; nahone
 - c. i na tshivhalo tsha vhahaṭuli vho tiwaho hu tshi tevhedzwa mulayosiḥwa wa lushaka.

[Khethekanyo ya 169 yo imelwa nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

170. Dziḥwe khothe

Khothe dzoṭhe nga nnḁa ha dzo ambiwaho kha khethekanyo dza vhu 167, 168 na 169 dzi nga tsha kha mafhungo maḥwe na maḥwe o tiwaho nga Mulayo wa Phalamennde; fhedzi khothe ya tshiimo tsha fhasi kha tsha Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe i nga si ite ṭhoḁisiso kha mulayo kha u anana na ndayotewa ha mulayo muḥwe na muḥwe kana vhuḍifari vhuḥwe na vhuḥwe ha Phresidennde.

[Khethekanyo ya 170 yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

171. Matshimbidzele a khothe

Khothe dzoṭhe dzi shuma dzi tshi tevhedza mulayo wa lushaka nahone milayo na matshimbidzele zwi tea u tevhedza mulayo wa lushaka.

172. Maanda a khothe kha mafhungo a zwa ndayotewa

1. Musi i tshi tshea kha mafhungo a zwa ndayotewa, i tshi khou shumisa maanda ayo, khothe—
 - a. i tea u ita mulevho wa uri mulayo kana vhuḏifari vhuḏifari na vhuḏifio vhu sa anani na Ndayotewa a vhu shumi u swika afho hune zwa sa yelane ngaho; nahone
 - b. i nga ita ndaela ine ya vha yo teaho nahone nga ndila ya ndingano, zwi tshi katela—
 - i. ndaela i no langa uri u bula uri a zwi shumi zwi ḏo dzhiwa ngauralo u bva murahu ha musu zwo bulwa ngauralo;
 - ii. ndaela i no fhahea ndivhadzo ya uri a zwi shumi lwa tshifhinga na nga nyimele ifhio na ifhio, u itela uri maandalanga a vhusaho, a kone u khakhulula zwe zwa vha zwo khakhea.
2.
 - a. Khothe Khulwane ya Khaḥululo, Khothe ya Nḥa ya Afrika Tshipembe, kana khothe ya tshiimo tshi fanaho i nga ita ndaela malugana na u yelana na ndayotewa ya Mulayo wa Phalamende, Mulayo wa vundu kana vhuḏifari vhuḏifari na vhuḏifari ha Phresidennde, fhedzi ndaela ifhio na ifhio ya u sa anana na ndayotewa a i nga shumi u swikela i tshi khwaḥiswa nga Khothe ya Ndayotewa.

[Pharagirafu (a) yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 7. Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]
 - b. Khothe ine ya ita ndaela ya uri a zwi shumi u ya nga ha Ndayotewa, i nga fha ndaela ya u thivhelwa lwa tshifhinganyana kana thandululo ya tshifhinganyana kha ḷihoro, kana i nga imisa maitete yo lindela tsheo ya Khothe ya Ndayotewa kha u yelana na u shuma ha Mulayo kana vhuḏifari.
 - c. Mulayo wa lushaka u tea u tendela u fhiriselwa ha ndaela ya u sa anana na Ndayotewa kha Khothe ya Ndayotewa.
 - d. Muthu muḥwe na muḥwe kana muraḏo muḥwe na muḥwe wa muvhuso u re na dzangalelo ḷo linganaho a nga ita khaḥululo, kana u ita khumbelo kha Khothe ya Ndayotewa u itela u khwaḥiswa kana u shandukisa ndaela ya u sa anana na Ndayotewa malugana na ino khethekanyo ḥukhu.

173. Maanda ane ya vha nao

Khothe ya Ndayotewa, Khulwane ya Khaḥululo na Khothe ya Nḥa ya Afrika Tshipembe dzi na maanda adzo a u tsireledza na u laula maitete adzo na u bveledzisa mulayo wa sialala, dzi tshi dzhiela nḥa dzangalelo ḷa vhumukanyo.

[Khethekanyo ya vhu 173 yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 8 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

174. U tholiwa ha vhaofisiri vha zwa vhuḥaḥuli

1. Mufumakadzi kana munna muḥwe na muḥwe a re na ndalukano dzo teaho, ane a vha muthu muḥwe na muḥwe o teaho, a nga tholiwa sa muofisiri wa zwa vhuḥaḥuli. Uri muthu ufhio na ufhio a kone u tholiwa kha Khothe ya Ndayotewa u tea u vha hafhu e mudzulapo wa Afrika Tshipembe.
2. Musi hu tshi tholiwa vhaofisiri vha zwa vhuḥaḥuli, hu tea u dzhielwa nḥa ḥoḏea ya u sumbedza tshivhumbeo tsha lushaka na mbeu Afrika Tshipembe.
3. Phresidennde sa ḥoho ya Khorotshitumbe ya Lushaka, nga murahu ha musu o kwamana na Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuḥaḥuli na vharangaphanda vha mahoro a re na vhaimeleli kha Buthano ḷa Lushaka, u vhea Phresidennde na Muthusa-Phresidennde wa khothe, nahone nga murahu ha musu o kwamana na Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuḥaḥuli, u vhea Muḥaḥuli Muhulwane na Muthusa-Muḥaḥuli Muhulwane vha Khothe Khulwane ya Khaḥululo.

[Khethekanyo ḥukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya 13 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

4. Vhaḥwe Vhaḥaḥuli vha Khothe ya Ndayotewa vha ḏo tholwa nga Phresidennde sa ḥoho ya khorotshitumbe ya lushaka nga murahu ha musu o kwamana na Phresidennde wa Khothe na vharangaphanda vha mahoro a re na vhaimeleli kha Buthano ḷa Lushaka, u ya nga matshimbidzele a tevhelaho—
 - a. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuḥaḥuli i tea u dzudzanya mutevhe wa vathu vthane vha tea u tiwa khavho une wa tea u vha u na madzina mararu u fhira tshivhalo tsha vhaḥaḥuli vthane vha tea u khethiwa, nahone mutevhe uyo u tea u ḥewa Phresidennde.
 - b. Phresidennde a nga thola u bva kha mutevhe, nahone u tea u eletshedza Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuḥaḥuli o sumbedza zwiitisi, arali muḥwe kana vhaḥwe vathu vha re kha mutevhe vha songo tendiwa, na musu hu tshi tea u vha na vhaḥwe vthane vha tea u tholiwa.
 - c. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuḥaḥuli i tea u engedza mutevhe nga madzina a vhaḥwe vathu vthane vha tea u tiwa nahone Phresidennde u ḏo kona u thola vathu u bva kha uyo mutevhe wo ḏadziswaho.

[Khethekanyo ḥukhu ya. (4) yo imelwa nga khethekanyo ya 13 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

5. Tshifhinga tshoḥe, miraḏo miḥa ya Khothe ya Ndayotewa i tea u vha vathu vhe vha vha vhe vhaḥaḥuli nga tshifhinga tshe vha tholiwa ngatsho kha Khothe ya Ndayotewa.
6. Phresidennde u tea u thola Vhaḥaḥuli vhoḥe vha

dziinwe khothe o wana ngeletshedzo i bvaho kha Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhāṭuli.

7. Vhañwe vhaofisiri vha zwa Vhuhāṭuli vha tea u tholiwa u ya nga Mulayo wa Phalamennde une wa tea u vhone uri u tholiwa, u huliswa, u pfukiswa kana u pandeliwa, kana u laṭiswa ha avha vhaofisiri vha zwa Vhuhāṭuli zwi tea u itwa hu si na u takadza vhañwe kana u dzhia sia.
8. Musi vhaofisiri vha zwa vuhāṭuli vha saathu u thoma u ita mishumo yavho, vha tea u ita muano kana u khwaṭhisedza, u ya nga ha Shedulu ya 2 kha uri vha ḑo tevhedza na u tsireledza Ndayotewa.

175. U tholiwa ha vhafarela vhahaṭuli

1. Phresidennde a nga thola, mufumakadzi kana munna uri a shume sa Muthusa-Muhaṭuli Muhulwane kana Muhaṭuli Mufareli kha Khothe ya Ndayotewa arali hu na tshikhala tshi si na muthu kha inwe ya ofisi idzo kana arali muthu o faraho iyo ofisi a siho. U nangiwa uho hu tea u itiwa nga themendelo ya Muraḑo wa Khabinethe ane a vha na vhuḑifhinduleli ha u langula zwa vhulamukanyi ane a khou shuma u kwamana na Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa kathihi na Muhaṭuli Muhulwane, na u nangiwa sa Muthusa Muhaṭuli Muhulwane hu fanela u itwa kha renke dza vhahaṭuli vhane vho nangelwa u vha kha Khothe ya Ndayotewa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya vhu 174(4).
2. Muraḑo wa Khabinethe a re na vhuḑifhinduleli kha zwa ndaulo ya vhulamukanyi u tea u thola kana u nanga Vhafarela- Vhahaṭuli kha dziinwe khothe nga murahu ha muso o kwamana na muhaṭuli muhulwane wa khothe ine onoyo mufarela muhaṭuli a ḑo shuma khayoy.

[Khethekanyo ya 175 yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

176. Zwifhinga zwa u vha ofisini na mbadelo

1. Muhaṭuli wa Khothe ya Ndayotewa u shuma tshifhinga tshine tsha sa engedzwe tsha minwaha ya 12, kana u swikela a tshi swika minwaha ya 70, zwine zwa nga swika u thoma, nga nṅa ha muso Mulayo wa Phalamennde u tshi engedza tshifhinga tsha u shuma tsha muhaṭuli wa Khothe ya Ndayotewa.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 15 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Vhañwe vhahaṭuli vha fara kana u shuma kha ofisi u swikela vha tshi bviswa mushumoni wavho hu tshi tevhelwa Mulayo wa Phalamennde.
3. Miholo, magavhelo na mbuelo dza vhahaṭuli a zwi nga fhungudzwi.

177. U bviswa

1. Muhaṭuli a nga bviswa fhedzi ofisini arali—
 - a. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhāṭuli i tshi nga wana uri muhaṭuli uyo u khou balelwa u ita mishumo yawe, ha na vhukoni na luthihi, kana o vhone mulandu wa u sa ḑifara zwavhuḑi ho kalulaho; na
 - b. Buthano ḑa Lushaka ḑi tshi nga tsha uri uyo muhaṭuli a bviswe, nga kha ḑikumudzwa ḑo ṭanganedzwaho nga vouthu dzi si ho fhasi ha mbili tshararu tsha vouthu dza miraḑo yoṭhe.
2. Phresidennde u tea u bvisa Muhaṭuli ofisini yawe nga murahu ha u ṭanganedzwa ha ḑikumudzwa ḑa uri a bvisiwe.
3. Phresidennde, o wana ngeletshedzo kha Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhāṭuli a nga imisa muhaṭuli ane a khou ambiwa kha matshimbidzele a khethekanyo ṭhukhu ya (1).

178. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhāṭuli

1. Hu na Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhāṭuli, yo vhumbiwaho nga—
 - a. Muhaṭuli Muhulwane ane a ranga phanḑa miṭangano ya Khomishini;
 - b. Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khaṭhululo;

[Pharagirafu ya. (b) yo imelwa nga khethekanyo ya. 16 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

 - c. Muhaṭuli-Phresidennde muthihi o rumelwaho nga Vhahaṭuli vha Phresidennde;
 - d. muraḑo wa Khabinethe a re na vhuḑifhinduleli ha u langa zwa vhulamukanyi kana muthu muñwe o nangiwo nga;
 - e. maadivokhethi mavhili vhane vha khou shuma sa Maadivokhethi vho nangiwo nga vha phrofesheni ya vhuadivokhethi, u imelela phrofesheni nga vhuḑalo, nahone vho vhwewa nga Phresidennde;
 - f. maaxende mavhili a no khou shuma sa maaxennde o nangiwo nga vha phrofesheni ya maaxennde nga vhuḑalo, nahone vho vhwewa nga Phresidennde;
 - g. mudededzi muthihi wa zwa milayo o nangiwo nga vhadededzi vha milayo vha re yunivesithi dza Afrika Tshipembe;
 - h. vathu vha rathi vho nangiwo nga Buthano ḑa Lushaka u bva kha miraḑo yaḑo, vhane vhararu vha hone vha tea u vha vha miraḑo ya mahoro mahanedzi o imelelwaho kha Buthano;
 - i. vharumiwa vhaṅa vha tshoṭhe u ya kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka vho nangiwo nga Khoro vha na vouthu dza u tikedza dza mavundu a siho fhasi ha a rathi;
 - j. vathu vhaṅa, vho nangiwo nga Phresidennde

sa tshocho ya khorotshitumbe, nga murahu ha musu o kwamana na vharangaphanda vha mahoro othe a re kha Buthano la Lushaka; na

- k. nga tshifhinga tsha musu hu tshi khou shumaniwa na mafhungo ane a kwama Khethekanyo ya Khothe ya Ntsha ya Afrika Tshipembe fhedzi, Muhatuli-Phresidennde wa Khethekanyo yeneyo na Mulangavundu wa heneffho; kana muñwe o nangiwaho nga muñwe na muñwe wavho.

[Pharagirafu ya. (k) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998 nga khethekanyo ya. 16 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001 na u imelwa nga khethekanyo ya 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

2. Arali tshivhalo tsho nangiwaho u bva kha phrofesheni ya maadivokhethi kana maaxende hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya (1)(e) kana (f), tshi tshi edana na tshivhalo tsha zwikhala zwi teaho u dadziwa, Phresidennde u tea u vha thola, arali tshivhalo tsha vhatu vho nangiwaho tshi tshi fhira tshivhalo tsha zwikhala zwi teaho u dadziwa, Phresidennde nga murahu ha musu o kwamana na phrofesheni yo livhanaho nazwo, u tea u thola vhanangiwa vho edanaho u dadza zwikhala, hu tshi dzhielwa ntsha uri, avho vhane vha do tholiwa vha vhe vho imelela phrofesheni nga vhuqalo.
3. Mirafo ya Khomishini yo nangiwaho nga Khoro ya Mavundu ya Lushaka, vha do shuma u swikela hu tshi vheva vhanwe kana hu tshi vha na tshikhala khavho. Miñwe mirafo yo nangiwaho nga Khomishini, i shuma u swikela vho i nangaho vha tshi dzhia zwikhala izwo.
4. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli i na maanda na mishumo ye ya i newa nga Ndayotewa na nga mulayo wa lushaka.
5. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli i nga eletshedza muvhuso wa lushaka na nga ha mafhungo manwe na manwe a kwamaho zwa Vhuhatuli kana ndaulo ya zwa vhulamukanyi, fhedzi musu i tshi sedzulusa manwe mafhungo nga nnda ha u tholiwa ha Muhatuli, i tea u dzula i si na mirafo yo nangiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya (1) (h) na (i).
6. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli i nga ta matshimbidzele ayo; fhedzi tsho dza Khomishini dzi tea u tikedzwa nga vhunzhi ha mirafo yayo.
7. Arali Muhatuli Muhulwane kana Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khahtululo a sa koni u shumela Khomishini lwa tshifhinganyana, Mufarisa-Muhatuli Muhulwane kana Mufarisa-Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khahtululo, nga ndila yeneyo ine zwa do todiwa ngayo, u do farela kha Khomishini.

[Khethekanyo tshukhu ya. (7) yo dadziwa nga khethekanyo ya. 2 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998 na u imelwa nga

khethekanyo ya. 16 (c) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

8. Phresidennde na vhatu vhane vha thola, u ta kana u nanga mirafo ya Khomishini hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya (1) (c), (e), (f) na (g), vha nga thola, u ta kana u nanga muñwe na muñwe wa mirafo ya Khomishini nga maitele eneo, uri vha shume kha Khomishini musu murafo a kwameaho a sa nga koni u ita ngauralo lwa tshifhinganyana zwi tshi khou itiswa nga u lwala kana nga u sa vha hone kha Riphabuliki kana nga tshinwe tshiti tshi fushaho kana tshi pfeseseaho.

[Khethekanyo tshukhu. (8) yo dadziwa nga khethekanyo ya. 2(b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

179. Maandalanga a zwa Vhutshutshisi

1. Hu na maandalanga mathihi a zwa vhutshutshisi a lushaka kha Riphabuliki o vhumbwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde o vhumbwaho nga—
 - a. Mulangi wa Vhutshutshisi wa Lushaka wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha ane a vha tshocho ya maandalanga a zwa vhutshutshisi, nahone o tholiwa nga Phresidennde sa tshocho ya khorotshitumbe ya lushaka; na
 - b. Vhalangi vha Vhutshutshisi ha Tshitshavha na vhatshutshisi sa zwo tewaho nga Mulayo wa Phalamennde.
2. Maandalanga a zwa vhutshutshisi a na maanda a u thoma matshimbidzele a tsengo ya milandu o imela muvhuso, na u ita mishumo miñwe na miñwe yo teaho yo livhanaho na u thoma matshimbidzele a tsengo ya vhugevhenga.
3. Mulayo wa lushaka u tea u vhona uri vhalangi vha Vhutshutshisi ha Tshitshavha—
 - a. vha na ndalukano dzo teaho; na uri
 - b. vha na vhuqifhinduleli ha vhutshutshisi kha vhupo ho tiwaho; hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya (5).
4. Mulayo wa Lushaka u tea u ita uri maandalanga a zwa vhutshutshisi a shume u ita mishumo yao a si na nyofho, tshitalula na u dzhia sia.
5. Mulangi wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha wa Lushaka—
 - a. o tendelana na murafo wa Khabinete ane a vha na vhuqifhinduleli ha vhulamukanyi, nahone nga murahu ha musu o kwamana na Vhalangi vha Vhutshutshisi ha Tshitshavha, u fanela u ta mbekanyamaitele ya zwa vhutshutshisi ine ya tea u tevhedzwa kha maitele a zwa vhutshutshisi;
 - b. u fanela u nea ndaela dza mbekanyamaitele dzine dza tea u tevhelwa kha maitele a u tshutshisa;
 - c. a nga dzhenelela kha maitele a zwa u tshutshisa arali ndaela dza mbekanyamaitele dzi sa khou tevhelwa; na uri
 - d. a nga sedzulusa tsho dza u tshutshisa kana u sa

tshutshisa, nga murahu ha musu o kwamana na Mulanguli wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha o teaho nahone nga murahu ha musu o thetshesela mafhungo a vhatu vha kwameaho zwi tshi wela kha tshifhinga tsho tiwaho nga Mulangi wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha wa Lushaka, u bva kha vha tevhelaho—

- i. Muhwelelwa.
 - ii. Muhweleli.
 - iii. Muthu muñwe na muñwe ane Mulangi wa Lushaka a vhona o tea.
6. Muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa ndaulo ya vhulamukanyi u fanela u vha ene a na vhuḁifhinduleli ha u fhedzisela kha zwa maanḁalanga a zwa vhutshutshisi.
 7. Mafhungo oḁhe mañwe na mañwe a kwamaho

maanḁalanga a zwa vhutshutshisi a fanela u tiwa nga mulayo wa lushaka.

180. Mañwe mafhungo a kwamaho ndaulo ya vhulamukanyi

1. Mulayo wa Lushaka u nga bula kha mafhungo mañwe na mañwe ane a kwama ndaulo ya zwa vhulamukanyi I songo bulwaho kha Ndayotewa, zwi tshi katela—
 - a. mbekanyamushumo dza vhugudisi dza vhaofisiri vha zwa khaḁhulo;
 - b. maitele a u shumana na dzimbilaelo malugana na vhaofisiri vha zwa khaḁhulo; na
 - c. u shela mulenzhe nga vhañwe vhatu nga nnḁa ha vhaofisiri vha zwa khaḁhulo kha tsheo dza khothe.

Ndimba ya 9: Zwiimiswa zwa Muvhuso zwi Tikedzaho Demokirasi ya zwa Ndayotewa (khethekanyo dza 181-194)

181. U thomiwa na milayo i zwi vhusaho

- Zwiimiswa zwa muvhuso zwi tevhelaho ndi zwone zwine zwa khwaṭhisa demokirasi ya zwa ndayotewa kha Riphabuḽiki—
 - Mutsireledzi wa Tshitshavha.
 - Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe.
 - Khomishini ya Ṭhuṭhuwedzo na Tsireledzo ya Pfanelo dza zwitshavha zwa Mvelele, Vhurereli na Luambo.
 - Khomishini ya Ndinganyiso ya zwa Mbeu.
 - Muoditha-Dzhenerala.
 - Khomishini ya u langa Khethe.
- Hezwi zwiimiswa zwo ḽiimisa, nahone zwi shuma fhedzi nga fhasi ha Ndayotewa na mulayo, nahone zwi tea u sa dzhia masia, khathihi na uri zwi tea u shumisa maanḽa azwo na u ita mishumo yazwo zwi sa ofhi tshithu, u sa itela mishumo kha vhathu vhane zwa funa fhedzi, na u sa dzhia sia.
- Miṅwe miraḽo ya muvhuso, nga maitela a milayo na u dzhiwa ha vhuṅwe vhukando kana maga, i tea u thusa na u tsireledza hezwi zwiimiswa u itela vhuḽilangi hazwo, u sa dzhia masia, tshirunzi na u ita mishumo nga nḽila i fushaho.
- A hu na muthu kana muraḽo wa muvhuso ane a nga thithisa kha mishumo ya izwi zwiimiswa.
- Hezwi zwiimiswa zwi na vhuḽifhinduleli kha Buthano ḽa Lushaka, nahone zwi tea u ṅea muvhigo malugana na mishumo yazwo na kushumele kha Buthano ḽa Lushaka luthihi kana u fhira nga ṅwaha.

Mutsireledzi wa Tshitshavha

182. Mishumo ya Mutsireledzi wa Tshitshavha

- Mutsireledzi wa Tshitshavha u na maanḽa a u ita zwi tevhelaho, sa zwine zwa langulwa nga mulayo wa lushaka—
 - u ita ṭhoḽisiso ya vhuḽifari vhuṅwe na vhuṅwe kha mafhungo maṅwe na maṅwe a muvhuso, kana kha ndaulo ya muvhuso kha sia ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa muvhuso zwine zwa khou humbulelwa uri a si zwa vhukuma kana zwi bveledzaho zwithu zwiṅwe na zwiṅwe zwi si zwavhuḽi kana u dzhia sia;
 - u ṅea muvhigo malugana na vhuḽifari honoho; na
 - u dzhia vhukando kana maga o teaho a u khakhulula.
- Mutsireledzi wa Tshitshavha u na maṅwe maanḽa na

mishumo zwo bulwaho nga mulayo wa lushaka.

- Mutsireledzi wa Tshitshavha a nga si ite ṭhoḽisiso kha tsheo dza khothe.
- Mutsireledzi wa Tshitshavha u tea u swikelelea nga vhathu vhoṭhe na nga zwitshavha zwoṭhe.
- Muvhigo muṅwe na muṅwe wo bviswaho nga Mutsireledzi wa Tshitshavha u tea u sumbedzwa vhathu, nga nḽa ha musi nyimele dzi songo ḽowelehaho dzine dza ḽo tiwa u ya nga mulayo wa lushaka, dzi tshi ṭoḽa uri muvhigo u vhe tshiphiri.

183. Tshifhinga tsha u shuma ofisini

Mutsireledzi wa Tshitshavha u tholiwa lwa tshifhinga tshi sa dovhoolowi tsha miṅwaha ya sumbe.

Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe

184. Mishumo ya Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe

- Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe i ḽo—
 - ṭuṭuwedza ṭhonifho ya pfanelo dza vhuthu na mvelele ya zwa pfanelo dza vhuthu;
 - ṭuṭuwedza tsireledzo, mveledziso na tswikelelo ya pfanelo dza vhuthu, na u
 - monithara na u sedzulusa u tevhedzwa ha pfanelo dza vhuthu kha Riphabuḽiki.
- Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe i na maanḽa, sa zwine ya laulwa nga mulayo wa lushaka, o teaho kha u ita mishumo yayo, zwi tshi katela na maanḽa a—
 - u ita ṭhoḽisiso na u ṅea muvhigo malugana na u tevhedzwa ha pfanelo dza vhuthu;
 - u dzhia vhukando ha u wana nḽila ya u khakhulula he pfanelo dza vhuthu dza pfukhwa;
 - u ita ṭhoḽisiso na;
 - u funza.
- ṅwaha muṅwe na muṅwe Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe i tea u humbela miraḽo ya muvhuso yo teaho u ṅetschedza mafhungo malugana na maga yo a dzhiaho kha u pfesesa pfanelo dzi re kha Mulayotibe wa Pfanelo malugana na u wana dzinnḽu, mutakalo, zwiliwa, maḽi, tsireledzo ya vhapo, pfunzo, na zwa mupo.
- Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe i na maṅwe maanḽa na mishumo zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

[Khethekanyo ya 184 yo khwiniswa nga khethekanyo ya 4 ya Mulayo wa vhu 65 wa 1998.]

Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya Pfanelo dza Zwitshavha zwa Mvelele, Vhurerele na Luambo

185. Mishumo ya Khomishini

1. Ndivho khulwane dza Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya Pfanelo dza Zwitshavha zwa Mvelele, Vhurerele na Luambo ndi dzi tevhelaho—
 - a. u tũtuwedza thompho ya pfanelo dza zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na Luambo;
 - b. u tũtuwedza na u bveledza mulalo, vhukonani, vhuthu, u kondelelana na vhuthihi ha lushaka vhukati ha zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na luambo hu tshi tevhedzwa ndinganyiso, u sa vha na tshitalula na vhuḁibadekanyi ho vhofoholowaho; na
 - c. u themendela u thomiwa ha mvelele na u ũanganedza tshitshavha tsha mvelele kana inwe khoro kana dzikhoro dza tshitshavha kana zwitshavha zwa Afrika Tshipembe, hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.
2. Khomishini i na maanḁa, sa zwi langulwaho nga mulayo wa lushaka, ane a vha a ndeme kha u kona u swikelela ndivho dzayo khulwane, zwi tshi katela, maanḁa a u monithara, u ũoḁisisa, u funza, u tũtuwedza, u eletshedza na u fha muvhigo nga ha mafhungo a kwamaho pfanelo dza zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na luambo.
3. Khomishini i nga ũea muvhigo wa mafhungo afhio na afhio a welaho fhasi ha maanḁa na mishumo yayo kha Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe uri i ite ũoḁisiso.
4. Khomishini i na maanḁa na mishumo zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

186. Kuvhumbelwe kwa Khomishini

1. Tshivhalo tsha miraḁo ya Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya Zwitshavha zwa Mvelele, Vhurerele na Luambo na u tholiwa hayo na tshifhinga tsha u shuma ofisini tshayo, zwi fanela u randelwa nga mulayo wa lushaka.
2. Tshivhumbeo tsha khomishini tshi tea—
 - a. u vha tsho imelela nga u ũanḁavhuwa zwitshavha zwihulwane zwa mvelele, vhurerele na luambo Afrika Tshipembe; na
 - b. u sumbedza nga u ũanḁavhuwa tshivhumbeo tsha mbeu Afrika Tshipembe.

Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu

187. Mishumo ya Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu

1. Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu i tea u tũtuwedza thonifho ya ndinganyiso ya mbeu, u tsireledza, u

bveledzisa, u tsireledza na u swikelelwa ha ndinganyiso ya mbeu.

2. Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu i na maanḁa, sa vhunga i tshi laulwa nga mulayo wa lushaka, wo teaho kha u ita mishumo yayo, zwi tshi katela na maanḁa a u monithara, u ita ũoḁisiso, u funza, u tũtuwedza, u eletshedza na u ũea muvhigo malugana na mafhungo a ndinganyiso ya mbeu.
3. Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu i na mañwe maanḁa na miñwe mishumo zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

Muoditha-Dzhenerala

188. Mishumo ya Muoditha-Dzhenerala

1. Muoditha-Dzhenerala u tea u oditha na u ũea muvhigo malugana na mbalelano, zwitatamennde zwa gwama na ndangulo ya zwa gwama zwa—
 - a. mihasho yoṁhe ya muvhuso wa lushaka na muvhuso wa vundu khathihi na ndaulo dza hone;
 - b. mimasipala yoṁhe; na
 - c. tshiimiswa tshinwe na tshinwe kana tshivhumbeo tsha zwa mbalelano zwine zwa ũoḁiwa uri zwi odithiwe nga Muoditha-Dzhenerala nga mulayo wa lushaka na wa vundu.
2. Hu tshi ḁadziwa kha mishumo yo randelwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) na musi hu tshi tevhedzwa mulayo muñwe na muñwe, Muoditha-Dzhenerala a nga oditha na u ũea muvhigo nga ha mbalelano, zwitatamennde zwa gwama na ndangulo ya zwa gwama kha—
 - a. tshiimiswa tshinwe na tshinwe tsho lambedzwaho nga Tshikwama tsha Mbuelo tsha lushaka kana Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu, kana nga masipala; kana;
 - b. tshiimiswa tshinwe na tshinwe tsho tendelwaho hu tshi tevhelwa mulayo ufhio kana ufhio wa u ũanganedza tshelede i no ḁo shumiselwa zwa nnyi na nnyi.
3. Muoditha-Dzhenerala u tea u ũetshedza muvhigo wa odithi kha vhusimamilayo vhuñwe na vhuñwe vhune ha vha na dzangalelo kha u oditha, na kha maanḁalanga afhio na afhio o randelwaho nga mulayo. Mivhigo yoṁhe i fanela u anḁadzwa.
4. Muoditha-Dzhenerala u na mañwe maanḁa na miñwe mishumo yo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

189. Tshifhinga tsha u shuma ofisini

Muoditha-Dzhenerala u fanela u tholiwa lwa tshifhinga tsho tiwaho, tshi sa shanduki nahone tshi sa dovhoolwi, tsha miñwaha i re vhukati ha miñanu na ya fumi.

Khomishini ya Khetho

190. Mishumo ya Khomishini ya Khetho

1. Khomishini ya Khetho I ḁo—
 - a. langula, i tshi tevhedza mulayo wa lushaka, khetho

- dza madzangano a vhusimamilayo a lushaka na a vundu na a masipala;
 - b. vhona uri idzo khetho ndi khetho kwadzo dzo vhotholwaho; na u
 - c. divhadza mvelelo dza khetho dzenedzo hu saathu u fhela tshifhinga tshine tsha tea u vha tsho randelwa nga mulayo wa lushaka tshine tsha do vha tshi tshipfufhi u ya nga hune zwa konadzea ngaho.
2. Khomishini ya Khetho i na mañwe maanda na miñwe mishumo yo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

191. Kuvhumbelwe kwa Khomishini ya Khetho

Khomishini ya zwa Khetho i tea u vhumbiwa nga vhatu vha si ho fhasi ha vhararu. Tshivhalo tsha miraḁo na tshifhinga tshine vha tea u vha vhe ofisini ngatsho zwi tea u randelwa nga mulayo wa lushaka.

Maandalanga a Divhusaho a Laulaho zwa Khasho

192. Maandalanga a Khasho

Mulayo wa Lushaka u tea u thoma maandalanga a divhusaho a u langula zwa khasho, hu tshi itelwa tshitshavha, na u itela uri hu vhe na mihumbulo minzhi i imeleho tshitshavha tsha Afrika Tshipembe nga u angaredza.

Mbetshelo nga u Angaredza

193. U tholiwa

1. Mutsireledzi wa Tshitshavha na miraḁo ya Khomishini inwe na inwe yo thomiwaho nga fhasi ha iyi Ndimba vha tea u vha vhe vhafumakadzi kana vhanna vhane—
 - a. vha vha vhadzulapo vha Afrika Tshipembe;
 - b. vha vha vho tewaho nga u fara poswo yeneyo; na
 - c. vha tevhezela thoḁea dziñwe na dziñwe dzo randelwaho nga mulayo wa lushaka.
2. Thoḁea ya Khomishini yo thomiwaho nga iyi Ndimba ya u sumbedza nga u ṭangavhuwa tshivhumbeo u ya nga mbeu kana lushaka tsha Afrika Tshipembe zwi tea u dzhielwa nṭha musu miraḁo i tshi tholiwa.
3. Muoditha-Dzhenerala u tea u vha e mufumakadzi kana munna ane a vha mudzulapo wa Afrika Tshipembe, o tewaho nga u fara poswo yeneyo. Hu tea u dzhielwa nṭha nga maanda ndivho yo khetheaho, kana tshenzhemo kha zwa u oditha, tshelede dza muvhuso nahone zwa ndaulo ya muvhuso na zwone zwi tea u dzhielwa nṭha musu hu tshi tholwa Muoditha- Dzhenerala.

4. Phresidennde, hu tshi tevhezwa themendelo ya Buthano ḁa Lushaka, u tea u thola Mutsireledzi wa Tshitshavha, Muoditha- Dzhenerala na miraḁo ya—
 - a. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe;
 - b. Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu; na
 - c. Khomishini ya Khetho.
5. Buthano ḁa Lushaka ḁi tea u themendela vhatu vho—
 - a. nangiwo nga komiti ya Buthano ḁa Lushaka ḁo vhumbeaho nga tshivhalo tsha miraḁo ya madzangano oṭhe tsho imelelwaho nga u linganela kha Buthano; na
 - b. tendiwo nga Buthano nga ḁikumudzwa ḁo ṭanganedzwo nga vouthu dza thikhedzo—
 - i. dzi linganaho 60 tsha ḁana ya miraḁo ya Buthano, arali themendelo i ya u tholiwa ha Mutsireledzi wa Tshitshavha kana Muoditha- Dzhenerala; kana
 - ii. ya vhumbeho ha miraḁo ya Buthano, arali themendelo i ya u tholiwa ha muraḁo wa Khomishini.
6. U dzhenelela ha tshitshavha tshapo , kha u themendela zwi nga itwa sa zwe zwa lavhelelwa kha khethekanyo ya 59 (1)(a).

194. U bviswa ofisini

1. Mutsireledzi wa Tshitshavha, Muoditha-Dzhenerala kana muraḁo wa Khomishini yo thomiwaho nga fhasi ha iyi Ndimba a nga bviswa ofisini yawe fhedzi nga nṭhani ha—
 - a. u sa ḁifara zwavhuḁi, u balelwa u ita mushumo na u sa kona mushumo;
 - b. u wanululwa malugana na izwo nga komiti ya Buthano ḁa Lushaka, na
 - c. u ṭanganedzwa ha ḁikumudzwa nga Buthano ḁa uri uyo muthu a bviswe ofisini.
2. ḁikumudzwa ḁa Buthano ḁa Lushaka malugana na u bviswa ofisini ha—
 - a. Mutsireledzi wa Tshitshavha kana Muoditha- Dzhenerala li fanela u ṭanganedziwa nga vouthu dza thikhedzo dza mbili tshararu tsha miraḁo ya Buthano; kana
 - b. Muraḁo wa Khomishini li fanela u ṭanganedziwa nga vouthu dza thikhedzo dza vhumbeho ha miraḁo ya Buthano.
3. Phresidennde a nga—
 - a. imisa muthu lwa tshifhinganyana ofisini musu kana nga murahu ha u thoma ha u tshimbizwa ha mishumo ya komiti ya Buthano ḁa Lushaka na u bviswa ha uyo muthu; na
 - b. fanela u bvisa muthu ofisini musu ho ṭanganedzwa ḁikumudzwa nga Buthano ḁi huwelelaho uri muthu a bviswe.

Ndimba ya 10: Ndaulo ya Muvhuso (khethekanyo dza 195-197)

195. Ndeme dza mutheo na milayo i vhusaho ndaulo ya muvhuso

1. Ndaulo ya muvhuso i tea u vhuswa nga ndeme na milayo zwa demokirasi zwo katelwaho kha Ndayotewa, hu tshi katelwa na milayo i dzi tevhelaho—
 - a. Hu tea u tũtuwedziwa na u dzula hu na kushumele kwa tshiimo tsha n̄tha tsha phrofeshinala.
 - b. Hu tea u tũtuwedzwa u shumiswa ha tshomedzo nga n̄dila yavhuđi nahone i sa đuri.
 - c. Ndaulo ya Muvhuso i tea u vha yo livhanywa na mveledziso.
 - d. Tshumelo dzi tea u itelwa vhatu hu si na u dzhia masia, nahone nga maitele kwao na nga n̄dila yo linganelaho.
 - e. Thođea dza vhatu dzi tea u fhindulwa kana u dzhielwa n̄tha, nahone vhatu vha tea u tũtuwedzwa u dzhenelela kha u bveledza mbekanyamaitele.
 - f. Ndaulo ya Muvhuso i tea u vha na vhuđifhinduleli.
 - g. Hu tea u kombetshedziwa uri hu vhe na u sa dzumbama nga u ŋea vhatu mafhungo ane a vha a vhukuma, a swikeleleaho nahone nga tshifhinga tsho teaho.
 - h. Hu tea u vha na ndangulo yavhuđi ya vhashumi khathihi na maitele a u bveledzisa phanđa mabuđo avho a mishumo, u itela uri hu bveledzwe nga vhuđalo vhukoni ha vhatu.
 - i. Ndaulo ya Muvhuso i tea u vha nga n̄dila ine ya vha yo imelela vhatu vhothe vha Afrika Tshipembe nga u angaredza, hune maitele a u thola na ndangulo dza vhashumi zwa vha zwo thewa kha vhukoni, u sa dzhia sia, maitele kwao, khathihi na thođea ya u lulamisa u sa lingana zwa tshifhinga tsha kale, hezwi zwi tshi khou itelwa u kona u wana vhuimeleli ho řandavhuwaho.
2. Milayo i re afho n̄tha i shuma kha—
 - a. ndaulo ya sia řinwe na řinwe řa muvhuso;
 - b. Mirađo ya muvhuso; na
 - c. mabindu a muvhuso.
3. Mulayo wa Lushaka u tea u ita uri hu vhe na řuřuwedzo ya ndeme na milayo zwo bulwaho kha khethekanyo řhukhu ya (1).
4. U tholiwa ha vhatu vhanzhi kha ndaulo ya muvhuso hu tshi tevhedzwa mbekanyamaitele a zwo ngo thivhelwa fhedzi mulayo wa lushaka u tea u langula uhu u thola kha tshumelo ya muvhuso.
5. Mulayo u no khou langula ndaulo ya zwa muvhuso u nga fhambanyisa vhukati ha dzisekhithara dzo fhambanaho, dzindaulo kana zwiimiswa.
6. Lushaka na mishumo ya sekhithara dzo fhambanaho, ndaulo kana zwiimiswa zwa ndaulo ya muvhuso ndi

zwithu zwo teaho u dzhielwa n̄tha kha mulayo une wa langula ndaulo ya muvhuso.

196. Khomishini ya Tshumelo ya Muvhuso

1. Hu na Khomishini nthihi ya Tshumelo ya Muvhuso kha Riphabuřiki.
2. Khomishini yo điimisa, nahone i tea u sa dzhia sia, i tea u shumisa maanđa ayo na u ita mishumo yayo i si na nyofho, i sa khou itela u takadza vhanwe kana u dzhia sia u itela uri hu dzule hu na ndaulo yavhuđi ya muvhuso na milayo ya phrofesheni ya vhuimo ha n̄tha kha tshumelo ya muvhuso. Khomishini i fanela u langulwa nga mulayo wa lushaka.
3. Miñwe mirađo ya muvhuso, nga kha vhukando kana maga a mulayo kana mañwe vho i fanela u thusa na u tsireledza Khomishini u khwařisedza vhuđilangi kana vhuđiimisi hayo, u sa dzhia sia, tshirunzi na vhukoni ha Khomishini. A hu na muthu kana murađo wa muvhuso ane a nga dzhenelela kha mishumo ya Khomishini.
4. Maanđa na mishumo ya Khomishini ndi—
 - a. u tũtuwedza ndeme na milayo zwo řetshedzwaho kha khethekanyo ya 195, kha tshumelo ya muvhuso nga u angaredza;
 - b. u řođisisa, u lavhelesa na u sengulusa dzangano na ndaulo, na tshumelo ya vhashumi kha tshumelo ya muvhuso;
 - c. u dzinginya maga a u khwařisedza kushumele kwavhuđi nahone nga vhukoni kha tshumelo ya muvhuso;
 - d. u sumbedza n̄dila kha u khwařisedza uri matshimbidzele a vhashumi malugana na kutholele, kusudzuluselwe/u pfukiselwa, u gonyiswa na kupandelelele kwa vhashumi zwi vhe zwi yelanaho na ndeme na milayo yo řetshedzwaho kha khethekanyo ya 195; na
 - e. u vhiga malugana na nyito na kushumele kwa mishumo yayo, hu tshi katelwa na mawanwa ane ya nga a bveledza na masia na ngeletshedzo ine ya nga i ŋea, u ŋea ndingo ya uri ndeme na milayo zwo řalutshedzwaho kha khethekanyo ya 195 zwi tevhedza u swika ngafhi; na
 - f. u ya nga ha yone řne kana yo tou wana mbilaelo řnwe na řnwe—
 - i. u řođisisa, na u sedzulusa khumbelo ya vhashumi na maitele a ndangulo ya tshitshavha, na u vhiga kha maanđalanga a khorotshitumbe na vhusimamilayo ho teaho;
 - ii. řođisisa mbilaelo dza vhashumi na maitele kha tshumelo ya muvhuso malugana na nyito dza tshiofisi kana u pfukwa, na u themendela vhukando kana maga a ndulamiso o teaho;

- iii. u lavhelesa na u ƚoƚisisa kutevhedzele kwa matshimbidzele kana maitele o teaho a tshumelo ya muvhuso; na
- iv. u eletshedza miraƚo ya muvhuso wa lushaka na ya vundu malugana na kushumele kwa vhashumeli vha tshumelo ya muvhuso, hu tshi katelwa na a u kunga vhashumi, kutholelwe, u sudzulusa, u bvisa mushumoni, na zwiwwe-vho zwi yelanaho na mabuƚo a mishumo ya vhashumi kha tshumelo ya muvhuso; na
- g. u shumisa mañwe maanda na u shuma mishumo yo randelwaho nga Mulayo wa Phalamennde.

[Pharagirafu ya (g) yo ƚadziswa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

- 5. Khomishini i na vhuƚifhinduleli kha Buthano ƚa Lushaka.
- 6. Khomishini i tea u ñea muvhigo luthihi nga ñwaha u ya nga ha Khethekanyo ƚhukhu ya (4)(e)—
 - a. kha Buthano ƚa Lushaka; na musi
 - b. zwi tshi tevhedza mishumo yoƚhe yayo kha vundu, kha vhusimamilayo ha vundu ƚeneƚo.
- 7. Khomishini i na vhakhomishinari vha 14 vhe vha tholiwa nga Phresidennde—
 - a. Vhaƚanu vha vhakhomishinari vha tendelwa nga Buthano ƚa Lushaka hu tshi tevhedzwa khethekanyo ƚhukhu ya (8) (a); na
 - b. khomishinari muthihi muthihi wa vundu ƚiñwe na ƚiñwe o nangwaho nga Mulangavundu wa ƚeneƚo vundu hu tshi tevhedzwa khethekanyo ƚhukhu ya (8)(b).
- 8. a. Khomishinari o tholiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ƚhukhu ya (7) (a) u tea u vha—
 - i. o themendelwa nga komiti ya Buthano ƚa Lushaka yo vhumwaho nga miraƚo yo linganelaho ya mahoro oƚhe o imelwaho Buthanoni; na uri
 - ii. o tendelwa nga Buthano nga ƚikumudzwa ƚo ƚanganedzwaho ƚi re na vouthu dza u tikedza dza vhunzhi ha miraƚo yaƚo.
- b. Khomishinari o nangiwaho nga Mulangavundu wa vundu u tea u vha—
 - i. o themendelwa nga komiti ya vhusimamilayo ha vundu ho vhumwaho nga miraƚo yo linganelaho ya mahoro oƚhe o imelwaho kha vhusimamilayo; na musi;
 - ii. o tendelwa nga vhusimamilayo nga ƚikumudzwa ƚo ƚanganedzwaho ƚi re na vouthu dza u tikedza dza vhunzhi ha miraƚo yaho.
- 9. Mulayo wa Phalamennde u tea u langula maitele a u thola vhakhomishinari.

- 10. Khomishinari u tholelwa u shuma miñwaha miƚanu fhedzi, ine ya nga vusuludzwa hafhu themo nthihi fhedzi, nahone u fanela u vha e mufumakadzi kana munna ane a vha—
 - a. mudzulapo wa Afrika Tshipembe; na
 - b. muthu o teaho nahone a re na ñdivho kana tshenzhemo kha ndaulo, kana mbetshelo dza tshumelo ya vathu.
- 11. Khomishinari a nga bviswa ofisini fhedzi—
 - a. arali hu na u sa ƚifara zwavhuƚi, u sa kona kana u kundelwa u shuma;
 - b. u waniwa ha zwithu izwi nga komiti ya Buthano ƚa Lushaka kana, siani ƚa khomishinari o nangiwaho nga Mulangavundu wa vundu, nga komiti ya vhusimamilayo ha vundu ƚeneƚo; na
 - c. u tangedzwa ha ƚikumudzwa nga Buthano kana vhusimamilayo ha vundu ƚeneƚo, hu na vouthu dza u tikedzwa nga vhunzhi ha miraƚo u bviswa ofisini ha khomishinari.
- 12. Phresidennde u fanela u bvisa khomishinari onoyo ofisini musi—
 - a. ho ƚanganedzwa nga Buthano ƚikumudzwa ƚine ƚa themendela u bviswa ha khomishinari; kana
 - b. ñdivhadzo yo tou ñwalwaho nga Mulangavundu wa vhusimamilayo ha vundu honoho ya u ƚanganedza ƚikumudzwa ƚa uri khomishinari a bviswe ofisini.
- 13. Vhakhomishinari vho bulwaho kha khethekanyo ƚhukhu ya (7)(b) vha nga shumisa maanda na u ita mishumo ya Khomishini kha mavundu avho sa zwine mulayo wa lushaka wa ƚalusa zwone.

197. Tshumelo ya Muvhuso

- 1. Nga ngomu kha ndaulo ya muvhuso hu na tshumelo ya muvhuso ya Riphabuƚiki ine ya tea u shuma, na u vhumbiwa u ya nga mulayo wa lushaka, nahone ine ya tea u shumisa mbekanyamaitele ya muvhuso wa tshenetsho tshifhinga nga ñƚila i fulufhedzeaho.
- 2. Milayo ya u thola kha tshumelo ya muvhuso zwi tea u langiwa nga mulayo wo lushaka. Vhashumi vha tewa nga u wana dziphesheni kwadzo sa zwine zwa languliswa zwone nga mulayo wa lushaka
- 3. A hu na mushumi wa tshumelo ya muvhuso ane a ƚo dzhielwa ñƚha u fhira vhañwe vhashumi kana ane a ƚo khethululwa nga ñƚhani ha uri uyo muthu u tikedza dzangano ƚifhio na ƚifhio ƚa politiki.
- 4. Mivhuso ya Vundu i na vhuƚifhinduleli ha u kunga, u thola, u takusa, u sudzulusa na u pandela miraƚo ya tshumelo ya muvhuso kha ndangulo dzavho kha mutheo ho sedzwa maitele a fanaho a milayo na maimo zwi shumaho kha tshumelo ya muvhuso.

Ndimba ya 11: Tshumelo dza Tsireledzo (khethekanyo dza 198-210)

198. Milayo i dzi vhusaho

1. Milayo i tevhelaho i vhusa zwa tsireledzo ya lushaka kha Riphabuḽiki—
 - a. Tsireledzo ya lushaka i tea u sumbedza vhuḽikumedzeli ha vhadzulapo vhoṽe vha Afrika Tshipembe, sa vhatu nga vhoṽe na lushaka, ha u tshila sa vhatu vha linganaho, u tshila nga lwa mulalo na pfano, u vhoḽolowa kha nyofho na u ṽoḽa, khathihi na u ṽoḽa na u tshila vhutshilo ha khwine.
 - b. Vhuḽikumedzeli kha u tshila nga lwa mulalo na zwi thivhelaho vhatu vha Afrika Tshipembe u dzhenelela kha zwa nndwa ya zwiṽhavhane kha lushaka na kha dzitshaka, nga nṽa ha musi zwo tiwa ngauralo nga ndayotewa kana mulayo wa lushaka.
 - c. Tsireledzo ya lushaka i tea u bveledzwa phanḽa hu tshi khou tevhelwa mulayo, hu tshi katelwa na mulayo wa dzitshaka.
 - d. Tsireledzo ya lushaka lwa ḽo vha nga fhasi ha maanḽalanga a Phalamennde na a khorotshitumbe ya lushaka.

199. U thomiwa, kuvhumbelwe, na vhuḽifari ha tshumelo dza tsireledzo

1. Tshumelo ya tsireledzo ya Riphabuḽiki yo vhumbiwa nga mmbi nthihi ya vhuḽileli, tshumelo ya mapholisa nthihi na tshumelo iṽwe na iṽwe ya zwa vhusavi yo thomiwaho u ya nga Ndayotewa.
2. Mmbi ya vhuḽileli ndi yone mmbi ya maswole i re mulayoni kha Riphabuḽiki.
3. Nga nṽa ha tshumelo dza tsireledzo dzo thomiwaho u ya nga Ndayotewa, madzangano a zwiṽhavhane kana tshumelo dzo raloho zwi nga thomiwa u ya nga mulayo wa lushaka.
4. Tshumelo dza tsireledzo dzo tea u vhumbiwa na u langiwa nga mulayo wa lushaka.
5. Tshumelo dza tsireledzo dzi tea u shuma, na u gudisa khathihi na u ṽoḽa uri miraḽo yadzo lwa shume u ya nga Ndayotewa na mulayo, zwi tshi katela mulayo wa sialala wa dzitshaka na thendelano dza dzitshaka dzi vhoḽhaho Riphabuḽiki.
6. A hu na muraḽo wa tshumelo ya tsireledzo ifhio kana ifhio ane a ḽo tevhedza ndaela ine ya si vhe mulayoni zwi tshi tou vha khagala.
7. A hu na tshumelo ya tsireledzo kana muraḽo ufhio na ufhio wayo, ane a nga ita mishumo yawe nga nḽila—
 - a. ine ya vhaisa lutamo Iwa lihora la poliṽiki li re mulayoni u ya nga Ndayotewa;
 - b. ya u tikedza madzangalelo afhio kana afhio a lihora la poliṽiki.

8. U itela uri hu vhe na u tevhedzwa ha milayo ya u sa dzumba na vhuḽifhinduleli, komiti ya madzangano kana mahoro o fhambananaho ya Phalamennde, i fanela u langula tshumelo dzoṽe dza tsireledzo nga nḽila /maitele o tiwaho nga mulayo wa lushaka kana ndaela dza Phalamennde.

Vhupileli

200. Mmbi ya Vhupileli

1. Mmbi ya vhuḽileli i tea u vhumbiwa na u langiwa sa mmbi ya maswole a re na Vhuḽifari havhuḽi.
2. Ndivho khulwane ya mmbi ya vhuḽileli ndi u pilela na u tsireledza Riphabuḽiki, tshirunzi tsha vhuḽo hayo na vhatu vhayo, u ya nga ha Ndayotewa na ndayo dza mulayo wa dzitshaka u no langula u shumiswa ha mmbi.

201. Vhuḽifhinduleli ha zwa poliṽiki

1. Muraḽo wa Khabinethe u tea u vha na vhuḽifhinduleli kha zwa vhuḽileli.
2. Ndi Phresidennde fhedzi ane sa ṽohoho ya maanḽalanga a lushaka, a nga tendela u shumiswa ha mmbi—
 - a. kha tshumisano na tshumelo ya mapholisa;
 - b. kha u pilela Riphabuḽiki, kana
 - c. kha u khunyeledza mboḽo ya mashango oṽe.
3. Musi mmbi ya vhuḽileli i tshi shumiswa kha mishumo ifhio na ifhio yo bulwaho kha khethekanyo ṽhukhu ya (2) Phresidennde u tea u ḽivhadza Phalamennde, nga u ṽavhanya, nahone nga vhuḽalo nga ha—
 - a. zwiṽtisi zwa u shumiswa ha mmbi ya vhuḽileli,
 - b. fhethu huṽwe na huṽwe hune mmbi ya khou shumiswa;
 - c. tshivhalo tsha vhatu vho dzhenelelaho; na
 - d. tshifhinga tsho lavhelelwaho uri mmbi i nga shumiswa ngatsho.
4. Arali Phalamennde ya sa dzula tshifhinganani tsha maḽuvha a sumbe a u thoma nga muraḽo ha musi mmbi ya vhuḽileli i tshi shumiswa sa zwo ambiwaho kha khethekanyo ṽhukhu ya (2), Phresidennde u tea u nea komiti mafhungo ane a ṽoḽiwa nga khethekanyo ṽhukhu ya (3) kha komiti ya u langula yo teaho.

202. U khomandiwa/langiwa ha mmbi ya vhuḽileli

1. Phresidennde sa ṽohoho ya khorotshitumbe ya lushaka ndi ene Mulangammmbi Muhulwane wa mmbi ya vhuḽileli, nahone u tea u thola Mulangammmbi wa vhuḽileli.

- U langa mmbi ya vhupileli hu tea u itwa u ya nga tsumbandila ya muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupileli, nga fhasi ha maandalanga a Phresidennde.

203. Tshiimo tsha vhupileli ha lushaka

- Phresidennde, sa ene ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka, a nga ḁivhadza tshiimo tsha vhupileli ha lushaka nahone u fanela u ḁivhadza Phalamennde nga u ṭavhanya na nga vhuḁalo malugana na—
 - tshiitisi tsha u ḁivhadzwa ha itsho tshiimo;
 - fhetu huṭwe na huṭwe hune mmbi ya vhupileli ya khou shumiswa hone; na
 - tshivhalo tsha vhathu vho zwi dzhenelaho.
- Arali Phalamennde i songo dzula musi tshiimo tsha vhupileli tshi tshi ḁivhadzwa, Phresidennde u tea u vhidza Phalamennde kha dzulo ḁi songo ḁowealeho hu saathu fhela maḁuvha a sumbe tsho ḁivhadzwa.
- U ḁivhadzwa ha tshiimo tsha vhupileli hu a fhela hoṭhe nga nṁdani ha musi ho tendelwa nga Phalamennde hu saathu fhela maḁuvha a sumbe tsho ḁivhadzwa.

204. Vhuṭwaleli ha vhathu zwavho vha re kha vhupileli

Vhuṭwaleli ha vhathu zwavho vha re kha zwa vhupileli vhu fanela u vhumbiwa nga mulayo wa lushaka, u itela u shuma nga fhasi ha ndangulo ya muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa vhupileli.

Mapholisa

205. Tshumelo ya Tshipholisa

- Tshumelo ya Tshipholisa ya lushaka i tea u vhumbiwa nga nḁila ine ya ḁo shuma kha lushaka na kha vundu, na kha zwa mivhuso yapo arali zwo tea.
- Mulayo wa lushaka u tea u thoma maanḁa na mishumo ya Tshumelo ya Tshipholisa khathihi na uri u tea u ita uri Tshumelo ya Tshipholisa i ite mishumo yayo nga vhukoni, hu tshi dzhielwa nṭha ṭhōḁea dza vundu.
- Ndivho dza tshumelo ya tshipholisa ndi u thivhela na u ita u ṭoḁisisa kha zwa vhuvemu, u vhona uri shango ḁi lale, khathihi na u tsireledza na u londota vhadzulapo vha Riphabuḁiki na ndaka dzavho, u tikedza na u tevhedza mulayo.

206. Vhuḁifhinduleli ha zwa poḁitiki

- Muraḁo wa Khabinethe u tea u vha na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa, na uri u tea u ta mbekanyamaitele ya lushaka ya zwa vhupholisa nga murahu ha u kwamana na mivhuso ya vundu na u dzhiela nṭha ṭhōḁea dza vhupholisa na dza vundu sa zwe zwa tiwa nga khorotshitumbe dza mavundu.
- Mbekanyamaitele ya vhupholisa ya lushaka i nga nea mbetshelo dza mbekanyamaitele dzo fhambanaho

malugana na mavundu o fhambanaho nga murahu ha musi ho dzhielwa nṭha ṭhōḁea dza vhupholisa dza aya mavundu.

- Vundu ḁiṭwe na ḁiṭwe ḁi tea—
 - u lavhelesa vhuḁifari ha mapholisa;
 - u langa vhukoni ha tshumelo ya tshipholisa , zwi tshi katela u ṭanganedza mivhigo nga ha tshumelo ya tshipholisa;
 - u ṭuṭuwedza vhushaka havhuḁi vhukati ha mapholisa na tshitshavha;
 - u kala vhukoni ha u pholisa zwi khagala; na
 - u kwamana na muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa malugana na vhuvemu na zwa vhupholisa kha vundu.
- Khorotshitumbe ya vundu I na vhuḁifhinduleli ha mishumo ya vhupholisa—
 - yo ṁetshedzwaho nga Ndima heyi;
 - yo ṁetshedzwaho u ya nga mulayo wa lushaka; na
 - yo avhelwaho khayoyu ya nga ha mbekanyamaitele ya zwa vhupholisa ya lushaka.
- Uri hu itwe mishumo ye ya sumbedzwa kha khethekanyo ṭhukhu ya (3), vundu—
 - ḁi nga ṭoḁisisa, kana ḁa thola khomishini ya ṭhōḁisiso kha mbilaelo dzifhio na dziifhio ya u sa ita mishumo ya mapholisa zwavhuḁi kana u pwashea ha vhushaka vhukati ha mapholisa na tshitshavha tshifhio kana tshifhio; na u
 - ḁi tea u ita themendelo kha muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa vhupholisa.
- Musi ho ṭanganedzwa mbilaelo yo ḁiswaho nga khorotshitumbe ya vundu, dzangano ḁo ḁiimisaho nga ḁoṭhe ḁa mbilaelo dza mapholisa ḁo vhumbiwaho nga mulayo wa lushaka ḁi tea u ṭoḁisisa, vhuḁa vhu no khou humbulelwa ha, kana mulandu we wa itwa nga muraḁo wa tshumelo ya tshipholisa kha vundu.
- Mulayo wa lushaka u fanela u ṁetshedza mutheo malugana na u thomiwa, maanḁa, mishumo na ndaulo ya tshumelo dza tshipholisa ya masipala.
- Komiti yo vhumwaho nga muraḁo wa Khabinethe na miraḁo ya Khoro dza Khorotshitumbe yo sedzanaho na zwa vhupholisa i fanela u vhumbiwa u itela tshumisano yo khwaṭhaho ya tshumelo ya tshipholisa pfano yo khwaṭhaho vhukati ha masia a mivhuso.
- Vhusimamilayo ha vundu vhu nga ṭoḁa uri khomishinari wa vundu a ḁivhonadze phanḁa hayo kana phanḁa ha komiti iṁwe na iṁwe u fhindula dzimbudziso.

207. U langiwa ha Tshumelo ya Tshipholisa

- Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka u tea u thola mufumakadzi kana munna uri a vhe Khomishinari wa Lushaka wa tshumelo ya tshipholisa, u itela uri a lange tshumelo ya tshipholisa.
- Khomishinari wa Lushaka u tea u shumisa maanḁa awe a u langa tshumelo ya tshipholisa u ya nga mbekanyamaitele ya vhupholisa ya lushaka na tsumbandila dza muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa.
- Khomishinari wa Lushaka a tshi khou tendelana na

khorotshitumbe ya vundu u tea u thola mufumakadzi kana munna uri a vhe khomishinari wa vundu kha vundu lenejo, fhedzi arali Khomishinari wa Lushaka na khorotshitumbe ya vundu vha kundelwa u tendelana nga ha uhu u thola, muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa u ḁo tea u konanya izwi zwigwada.

4. Vhakhomishinari vha vundu vha na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa kha mavundu avho—
 - a. sa zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka; na
 - b. nga u tevhedza maanḁa a khomishinari dza lushaka u vhusa na u langula tshumelo ya tshipholisa u ya nga khethekanyo ṭhukhu ya (2).
5. Khomishinari wa vundu u tea u vhiga kha vhusimamilayo ha vundu ṛwaha muṛwe na muṛwe nga ha vhupholisa kha vundu lenejo, nahone u tea u rumela khophi ya muvhigo kha Khomishinari wa Lushaka.
6. Arali khomishinari wa vundu a sa tsha vha na fulufhelo kha khorotshitumbe ya vundu, khorotshitumbe yeneyo i nga thoma maga o fanelaho u itela u bvisa kana u sudzulusa kana maga a ndaṭiso kha khomishinari u ya nga ha mulayo wa lushaka.

208. Vhuṛwaleli ha vhathu zwavho vha re kha zwa tshipholisa

Vhuṛwaleli ha vhathu zwavho kha tshumelo ya tshipholisa vhu tea u thomiwa nga mulayo wa lushaka u itela u shuma nga fhasi ha muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa.

Zwa vhusevhi

209. U thomiwa na u langiwa ha tshumelo dza zwa vhusevhi

1. Tshumelo ifhio na ifhio ya zwa vhusevhi, nga nṛḁa ha ya tshipiḁa tshifhio na tshifhio tsha mmbi ya vhupileli kana tsha tshumelo ya tshipholisa i nga thomiwa fhedzi nga Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka, nahone u ya nga mulayo wa lushaka.
2. Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka u tea u thola mufumakadzi kana munna sa ṭhoho ya tshumelo ya zwa vhusevhi iṛwe na iṛwe yo thomiwaho malugana na khethekanyo ṭhukhu ya (1) nahone u tea u vha na vhuḁifhinduleli ha poliṭiki ha u langa na u sumbedza ṛḁila kha iṛwe na iṛwe ya idzo tshumelo, kana u nga muraḁo wa Khabinethe uri a vhe na uho vhuḁifhinduleli.

210. Maanḁa, mishumo na u lavhelesa

1. Mulayo wa lushaka u tea u langa ndivho, maanḁa na mishumo ya tshumelo dza zwa vhusevhi zwi tshi katela tshipiḁa tshiṛwe na tshiṛwe tsha zwa vhusevhi ha mmbi ya vhupileli kana tshumelo ya tshipholisa nahone u tea u ita uri—
 - a. hu vhe na u ṭanganelana ha tshumelo dzoṭhe dza zwa vhusevhi; na
 - b. hu vhe na muthu zwawe ane a ḁo sedza kushumele kwa idzo tshumelo, ane a ḁo vha e tshipikiṭere o tholiwaho nga Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka hu na thendelo nga likumedzwa lo ṭanganedziwaho ya Buthano la Lushaka hu na vouthu dza u tikedza dzi si ho fhasi ha mbili tshararu tsha miraḁo ya lo.

Ndimba ya 12: Vharangaphanda vha Sialala (khethekanyo dza 211-212)

211. U tangedza

1. Zwiimiswa, tshiimo na mushumo wa mahosi zwi a tangedzwa, u ya nga mulayo wa sialala, hu tshi tevhedzwa Ndayotewa.
2. Khoro ya musanda ine ya tevhela maitele a mulayo wa sialala nahone i nga isa phanda na u shuma i tshi tevhedza mulayo muñwe na muñwe u no khou shuma khathihi na ndowelo, hu tshi katelwa khwiniso kha, kana u fheliswa ha mulayo wonoyo kana maitele eneo.
3. Khothe dzi tea u shumisa mulayo wa sialala musi uyo mulayo u tshi khou shuma, dzi tshi tevhedza Ndayotewa na mulayo muñwe na muñwe une wa shumana fhedzi na zwa mulayo wa zwa sialala.

212. Mishumo ya vharangaphanda vha sialala

1. Mulayo wa lushaka u nga ita uri hu vhe na mishumo ya vharangaphanda ha sialala sa tshiimiswa kha vhupo hawo kha mafhungo a kwamaho zwitshavha zwapo.
2. U shumana na mafhungo a kwamanaho na zwa vharangaphanda ha zwa sialala, mishumo ya vharangaphanda vha sialala, na maitele a zwitshavha vha tshi tevhedzela milayo ya sialala—
 - a. mulayo wa lushaka kana wa vundu, u nga ita uri hu vhe na u thomiwa ha nndu dza vharangaphanda vha sialala; nahone
 - b. mulayo wa lushaka u nga thoma khoro dza vharangaphanda vha sialala.

Ndimba ya 13: Gwama (khethekanyo dza 213-230A)

Mafhungo a zwa Gwama nga u tou angaredza

213. Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka

1. Hu na Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka tshine khatsho tshelede yothe yo tangedzwaho nga muvhuso wa lushaka ya do badelwa khatsho, nga nnda ha tshelede yo siwaho nnda zwi tshi pfeesea nga Mulayo wa Phalamennde.
2. Tshelede i nga bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka fhedzi—
 - a. hu tshi tevhedzwa mukovho u ya nga ha Mulayo wa Phalamennde; kana
 - b. sa ine ya do bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka musu zwo tiwa nga u ralo u ya nga ha Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde.
3. Mukovhe wa vundu u linganaho wa mbuelo yo kuvhanganywaho nga lushaka u do bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo ya Lushaka.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 213: 1 Phando 1998.]

214. Mikovhe na u newa ha mbuelo nga ndila ya ndingano

1. Mulayo wa Phalamennde u tea u ita uri hu vhe na—
 - a. u kovhekanywa ha mbuelo yo kuvhanganywa nga masia a muvhuso wa lushaka, a vundu na a muvhuso wapo nga ndila ya ndingano;
 - b. u tiwa ha mukovhe wa vundu liinwe na liinwe nga ndila ya ndingano ya mukovhe wa mbuelo wa vundu; na
 - c. huinwe u nsetshedzwa ha mukovhe kha vundu, muvhuso wapo kana masipala u bvaho kha mukovhe wa mbuelo wa muvhuso wa lushaka, na nyimele dziinwe na dziinwe dzine nsetshedzo dzenedzo dza do itwa nga fhasi hadzo.
2. Mulayo une wa khou ambiwa kha khethekanyo thukhu ya (1) u nga phasiswa fhedzi arali ho sedzwa mivhuso ya mavundu, muvhuso wapo wo dzudzanywaho nahone Khomishini ya zwa Gwama i tea u vha yo kwamiwa, nahone ho dzhielwa ntha themendelo dziinwe na dziinwe dza Khomishini—
 - a. madzangalelo a lushaka;
 - b. mbetshelo inwe na inwe ine ya do itwa malugana na zwikolodo zwa lushaka na dziinwe mbofho dza lushaka;
 - c. thodea na madzangalelo a muvhuso wa lushaka u ya nga maimo a ndivho
 - d. thodea dza u vhona uri mavundu na masipala vha a kona u nsetshedza tshumelo dza mutheo na u ita mishumo ye vha newa yone;
 - e. vhukoni ha zwa ndangulo ya tshelede ya mavundu na masipala;

- f. thodea dza u bveledzisa phanda na dziinwe vho dza mavundu, muvhuso wapo na masipala;
- g. phambano dza zwa ikonomi nga ngomu kha mavundu na vhukati ha mavundu;
- h. mbofho dza mavundu na masipala u ya nga ha mulayo wa lushaka,
- i. lutamo Iwa mukovhe wa mbuelo nga ndila i linganaho nahone yo lavhelelwaho;
- j. thodea ya u fhindula nga mbofholowo kha zwa shishi kana thodea dziinwe dza tshifhinganyana na zwiinwe zwiitisi u ya nga ndivho ya maimo.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 214: 1 Phando 1998.]

215. Migaganyagwama ya Lushaka na ya Vundu na ya masipala

1. Migaganyagwama ya lushaka, vundu na masipala na maitele a mugaganyagwama zwi fanela u tutuwedza u vha khagala, vhuqifhinduleli na ndangulo yavhuqi ya tshelede ya ikonomi, zwikolodo na sekhithara ya muvhuso.
2. Mulayo wa lushaka u tea u randela—
 - a. tshivhumbeo tsha migaganyagwama ya lushaka, mavundu na masipala;
 - b. tshifhinga tshine migaganyagwama ya lushaka kana ya vundu ya do vhwela tafulani; nahone
 - c. migaganyagwama kha sia liinwe na liinwe la muvhuso i tea u sumbedza hune mbuelo ya bva hone na ndila ine zwibviswa zwo dzinginywaho zwa do tevhedza mulayo wa lushaka.
3. Migaganyagwama kha sia liinwe na liinwe la muvhuso i tea u vha na—
 - a. nyanganyelo dza mbuelo na zwibviswa dzi tshi fhambanyisa vhukati ha tshelede I re hone na zwibviswa zwa zwino; nahone
 - b. madzinginywa a u lambedza thahalelo i no khou lavhelelwa kha tshifhinga tshine tsha khou itelwa khumbelo; nahone
 - c. tsumbedzo ya ndivho malugana na u koloda na zwiinwe zwivhumbeo zwa milandu ya muvhuso zwine zwa do gonyisa zwikolodo zwa muvhuso kha nwaha u tevhelaho.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 215: 1 Phando 1998.]

216. Ndaulo ya Vhufaragwama

1. Mulayo wa lushaka u tea u ta tshikwama tsha lushaka na u randela maga u khwathisedza uri hu vhe na u bvela khagala na u thoma u kona u langula zwibviswa kha sia liinwe na liinwe la muvhuso nga u thoma—
 - a. maitele a tendiwaho a muvhalelano nga u

- angaredza;
- b. u vhekanya zwibviswa zwi fanaho; na
 - c. maitete na maimo zwi fanaho zwa vhufaragwama.
2. Vhufaragwama ha lushaka vhu tea u kombetshedza u tevhedzwa ha maga o thomiwaho u ya nga khethekanyo tshukhu ya (1), nahone vhu nga imisa u pfukiselwa ha zwikwama kha muraḁo wa muvhuso arali muraḁo wa muvhuso wonoyo a wanala a tshi khou bvela phanda na u pfuka kana u sa tevhedzela maga eneo.

[Khethekanyo tshukhu ya (2) yo imelwa nga khethekanyo ya 5 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Tsheo ya u imisa u dzheniswa ha tshelede ine ya khou kolodwa vundu u ya nga khethekanyo tshukhu ya 214 (b) i nga dzhiwa fhedzi kha nyimele dzo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (2) nahone—
 - a. a i nga imisi u dzheniswa ha tshelede lwa tshifhinga tshi fhiraho maḁuvha a 120; na uri
 - b. i nga itiwa nga u tsvhanya, fhedzi i ḁo fhela nga yoṱhe u bva murahu, nga nḁa ha musi zwo tendelwaho nga Phalamennde, i tshi tevhedza maitete a fanaho na o thomiwaho nga khethekanyo ya 76(1), na u randelwa nga milayo na ndaela yo tḁanganelaho ya Phalamennde. Maitete aya a fanela u vha o fhela hu saathu fhela maḁuvha a 30 u bva ḁuvha le vhufaragwamaha lushaka ha dzhia tsheo.

[Khethekanyo tshukhu ya (3) yo khwiniswa nga khethekanyo ya 5 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

4. Phalamennde i nga vusuludza tsheo ya u imisa u dzhenisa tshelede Iwa tshifhinga tshi sa fhiraho maḁuvha a 120 nga tshifhinga tshithihi, hu tshi tevhelwa maitete o thomiwaho u ya nga khethekanyo tshukhu ya (3).
5. Phanda ha musi Phalamennde i tshi nga tendela kana u vusuludza tsheo ya u imisa u dzheniswa ha tshelede kha vundu—
 - a. Muoditha-Dzhenerala u tea u ḁea muvhigo kha Phalamennde; na
 - b. vundu li tea u ḁewa tshifhinga tsha u ḁiimelela kha u pomokwa na u vhea mafhungo aḁo phanda ha komiti.

217. U wana

1. Musi muraḁo wa muvhuso kha sia la muvhuso la lushaka, la vundu na lapo, kana tshiimiswa tshinwe na tshinwe tsho sumbedzwaho kha mulayo wa lushaka, thendelano dza ndaka kana tshumelo, u fanela u ita ngauralo hu tshi khou tevhedzwa sisiteme ine ya vha kwayo, nga ndinganyiso, u vha khagala, na u sa ḁura.
2. Khethekanyo tshukhu ya (1) a i thivheli muraḁo wa muvhuso kana zwiimiswa zwo bulwaho kha

- khethekanyo tshukhu yeneyo u thoma u shumisa mbekanyamaitete ya u wana ine ya netshedza—
- a. khethekanyo ya zwine zwa takaleleswa hu tshi netshedzwa dzikonṱiraka; na
 - b. tsireledzo kana mveledziso ya vhatu, kana zwigwada zwa vhatu, vhe vha vha vha sa dzhielwi nṱha kale zwi tshi khou itiswa nga tshiṱalula tshi si kwatsho.
3. Mulayo wa lushaka u tea u randela mutheo une khawo mbekanyamaitete yo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (2) ya tea u shumiswa.

[Khethekanyo tshukhu ya (3) yo imelwa nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

218. U divhofha ha muvhuso

1. Muvhuso wa lushaka, muvhuso wa vundu kana wapo u nga ita khadzimiso fhedzi arali phulufhedziso i tshi yelana na nyimele dziḁwe na dziḁwe dzo bulwaho kha mulayo wa lushaka.
2. Mulayo wa lushaka wo buliwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) u nga phasiswa nga murahu ha musi themendelo dza Khomishini ya zwa Tshelede dzo no sedzuluswa.
3. Kha ḁwaha muḁwe na muḁwe, muvhuso u tea u aḁadza muvhigo wa phulufhedziso dze wa ḁea.

[ḁuvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 218: 1 Phando 1998.]

219. Muholo wa vhatu vho faraho poswo dza muvhuso

1. Mulayo wa Phalamennde u tea u thoma mutheo wa u ta—
 - a. Miholo, magavhelo na mbuelo dza miraḁo ya Buthano la Lushaka, vhurumiwa ha tshoṱhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, miraḁo ya Khabinethe, Vhathusa-Minista, vharangaphanda vha sialala, na miraḁo ifhio na ifhio ya vharangaphanda vha zwa sialala; na
 - b. u guma ha u elwa ha miholo, magavhelo kana mbuelo zwa miraḁo ya vhusimamilayo ha vundu, miraḁo ya khorotshitumbe na miraḁo ya Khoro dza Masipala dza zwigwada zwo fhambanaho.
2. Mulayo wa lushaka u tea u thoma khomishini i ḁivhusaho ine ya ḁo ita themendelo malugana na miholo, magavhelo na mbuelo zwo sumbedzwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1).
3. Phalamennde i nga phasisa mulayo wo sumbedzwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) fhedzi nga murahu ha musi yo sedzulusa themendelo dza khomishini yo thomiwaho u ya nga khethekanyo tshukhu ya (2).
4. Khorotshitumbe ya Lushaka, ya vundu, masipala kana maḁdalanga afhio na afhio o teaho a nga shumisa mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya (1) fhedzi nga murahu ha musi yo sedzulusa themendelo dza khomishini yo thomiwaho

u ya nga khethekanyo thukhu ya (2).

- Mulayo wa lushaka u tea u thoma mitheo malugana na u ta miholo, magavhelo na mbuelo dza vhahaṭuli, Mutsireledzi wa Tshitshavha, Muoditha Dzhennerala, na miraḍo ya khomishini ifhio na ifhio yo tiwaho kha Ndayotewa, zwi tshi katela na maandlanga a zwa khasho o bulwaho kha khethekanyo ya 192.

Khomishini ya Gwama

220. U thomiwa na mishumo

- Hu na khomishini ya zwa Tshelede ya Riphabuḽiki ine ya ita themendelo dzo lavhelelwaho kha iyi Ndima, kana kha mulayo wa lushaka kha Phalamennde, vhusimamilayo ha vundu na maandlanga afhio na afhio o tiwaho nga mulayo wa lushaka.
- Khomishini yo ḽiimisa nahone i tea fhedzi u tevhedzela Ndayotewa na mulayo, nahone i tea u sa dzhia masia.
- Khomishini i tea u shuma i tshi tevhedza Mulayo wa Phalamennde, nahone kha u ita mishumo yayo, i tea u dzhiela nṭha zwiitisi zwoṭhe zwo teaho, hu tshi katelwa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 214(2).

221. U vhewa ha miraḍo na tshifhinga tsha ofisi

- Khomishini yo vhumbiwa nga vhafumakadzi na vhanna vha tevhelaho vho vhwahaho nga Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka—
 - Mudzulatshidulo na muthusa-mudzulatshidulo;
 - vhathu vhararu vho nangiwoho, nga murahu ha vhukwamani na Vhalangavundu, vha tshi bva kha mutevhe wo dzudzanywaho u ya nga maitele o randelwaho nga mulayo wa lushaka,
 - vhathu vhavhili vho nangiwoho, nga murahu ha vhukwamani na muvhuso wapo wo dzudzanywaho vha tshi bva kha mutevhe wo dzudzanywaho u ya nga maitele o randelwaho nga mulayo wa lushaka; na
 - vhathu vhaṅwe vhavhili.

[Khethekanyo thukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṭanu ya Ndayotewa wa 1999] na u imelwa nga khethekanyo ya 7(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

1A. Mulayo wa Lushaka wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) u fanela u tendela u dzhenelela ha— 1. Vhalangavundu kha u dzudzanywa ha mutevhe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1)(b); na 1. muvhuso wapo wo dzudzanywaho kha u dzudzanya mutevhe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1)(c).

[Khethekanyo thukhu ya (1A) yo dzheniswa nga khethekanyo ya 7 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya

Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

- Miraḍo ya Khomishini vha tea u vha vha na vhukoni ho teaho.
- Miraḍo i shuma lwa tshifhinga tsho tiwaho nga mulayo wa lushaka. Phresidennde a nga bvisa muraḍo ofisini zwi tshi itiswa nga u sa ḽifara zwavhuḽi, u kundelwa kana u sa kona u ita mushumo.

222. Mivhigo

Khomishini i tea u ṅea muvhigo tshifhinga tshoṭhe kha Phalamennde na kha vhusimamilayo ha vundu.

Bannga ya Vhukati

223. U thomiwa

Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi yone bannga ya vhukati ya Riphabuḽiki nahone i langulwa hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde.

224. Ndivho khulwane

- Ndivho khulwane ya Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi ya u tsireledza ndeme ya tshelede ya Riphabuḽiki u itela nyaluwo ya tshifhinga tshoṭhe nahone yo Iinganelaho ya ikonomi kha Riphabuḽiki.
- Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe, musi i tshi khou bveledza ndivho dzayo khulwane, i tea u ita mishumo yayo nga yoṭhe i sa ofhi tshithu, i sa shumeli vhathu vhane ya tama vhone fhedzi kana u khethulula vhaṅwe vhathu, fhedzi, hu tea u vha na u kwamana tshifhinga tshoṭhe vhukati ha bannga na muraḍo wa Khabinethe a re na vhuḽifhinduleli kha mafhungo a tshelede ya lushaka.

225. Maanḽa na mishumo

Maanḽa na mishumo ya Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi ayo e u bva kale na kale a shumiswaho na u itwa nga bannga dza vhukati, nahone maanḽa na mishumo zwi tea u tiwa nga nga Mulayo wa Phalamennde, nahone maanḽa a tea u shumiswa na mishumo i tea u itwa u ya nga nyimele dzo randelwaho u ya nga Mulayo wonoyo.

Mafhungo a zwa masheleni apo na a vundu

226. Zwikwama zwa Mbuelo zwa Vundu

- Hu na Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu kha vundu ḽiṅwe na ḽiṅwe tshine tshelede dzoṭhe dzo waniwaho nga muvhuso wa vundu dza ḽo tea u badelwa khatsho, nga nnḽa ha tshelede dzo siwaho nnḽa zwi tshi pfesesea u ya nga Mulayo wa Phalamennde.
- Tshelede i nga bviswa kha Tshikwana tsha Mbuelo tsha Vundu fhedzi—
 - hu tshi tevhedzwa mukovho u ya nga Mulayo wa vundu; kana

- b. i tshi tou bviswa u bva kha Tshikwama Tsha Mbuelo tsha Vundu, arali Ndayotewa kana Mulayo wa vundu u tshi ta ngauralo.
3. Mbuelo yo kovhelwaho nga kha muvhuso wapo kha ilo vundu hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 214 (1) i vha i tshi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu.
4. Mulayo wa Lushaka u nga ta mutheo une khawo—
 - a. Mulayo wa Vundu u nga nea maanda a u bvisa tshelede hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya (2) (b) thwii u bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu; na
 - b. mbuelo yo neshedzwaho nga kha vundu kha muvhuso wapo hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya (3) i fanela u badelwa masipala heneffho kha Vundu.

[Khethekanyo tshukhu ya. (4) yo dadziswa nga khethekanyo ya. 8 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya. 226: 1 Phando 1998.]

227. Zwiko zwa lushaka zwa tshikwama tsha vundu na tsha muvhuso wapo

1. Muvhuso wapo na vundu liinwe na liinwe—
 - a. zwi tea u wana mukovhe u linganaho wa mbuelo yo kuvhanganywaho nga lushaka u itela u kona u neshedza tshumelo dza ndeme na u ita mishumo ye ya i newa; na uri
 - b. i nga kona u wana miinwe mikovhe u bva kha mbuelo ya muvhuso wa lushaka, hu si na kana hu na zwithu zwine zwa tea u itiwa u thoma.
2. Mbuelo ya nyengedzedzo yo waniwaho u bva kha mavundu kana masipala i nga si kone u fhungudzwa kha mukovhe wadzo u bvaho kha lushaka, kana u bva kha mikovhe ye ya i newa u bva kha mbuelo ye ya i newa u bva kha mbuelo ya muvhuso wa lushaka. Nga ndingano, a hu na vhuḏifhinduleli kha muvhuso wa lushaka ha u lifhela vundu kana masipala a sa koniho u ita mbuelo dzi tshimbilelanaho na vhukoni havho ha u kona u lambedza nga tshelede ya mithelo na mitheo ya muthelo.
3. Mukovhe wa vundu nga ndingano wo kuvhanganywaho nga lushaka u tea u sudzuluselwa kha vundu nga u tshanyanya nahone u songo fhungudzwa, nga nnda ha musi arali u sudzuluswa ho imiswa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 216.
4. Vundu li tea u diitela tshomedzo dzine la dzi toḏa u ya nga ha mbetshelo ya ndayotewa ya vundu, zwine zwa vha nyengedzedzo ya thodea dzo lavhelelwaho kha Ndayotewa.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 227: 1 Phando 1998.]

228. Mithelo ya vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga nea ndaela ya uri hu badelwe—
 - a. mithelo, dziilevi na miinwe mithelo nga nnda ha mithelo ya mbuelo, mithelo (VAT), mithelo ya thengiso, khatihhi na mithelo ya ndaka na ya zwibveledzwa zwo tundiwaho zwi tshi bva nnda na zwo rengiselwaho nnda; na u
 - b. mithelo i edanaho ya tshelede yo badelwaho nga ntha ha tshelede yo dowealeho kha tshiimo tsha muthelo muinwe na muinwe, levi kana mithelo yo kombetshedzwaho nga mulayo wa lushaka, nga nnda ha mithelo ya khamphani, muthelo (VAT), mithelo ya ndaka kana ya zwibveledzwa zwo tundiwaho zwi tshi bva nnda na zwo rengiselwaho nnda.

[Pharagirafu ya (b) yo imelwa nga khethekanyo ya 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Maanda a vhusimamilayo ha vundu a u kombetshedza mithelo, dziilevi, miinwe mithelo na dziinwe mbadelo dzo ingwaho kha tshelede yo dowealeho—
 - a. ha nga do shumiswa nga ndila ine zwa nga tshinyadza mbekanyamaitele dza ikonomi ya lushaka, nyito dza zwa ikonomi kha mikano yotho ya vundu kana u tshimbidzwa ha thundu shangoni, tshumelo, tshelede kana zwa mishumo; na
 - b. a tea u langulwa nga Mulayo wa Phalamennde une wa nga phasiswa fhedzi nga murahu ha u sedzuluswa ha themendelo ya Khomishini ya zwa Masheleni.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 228: 1 Phando 1998.]

229. Maanda a zwa masheleni a masipala na mishumo

1. Hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya (2), (3), na (4), masipala a nga nea ndaela ya uri—
 - a. hu badelwe mithelo ya ndaka na dziinwe mbadelo dzo ingwaho kha mbadelo dzo neshedzwaho nga kana ho imelwa masipala; na
 - b. arali zwo tendelwa nga ndayotewa ya lushaka, miinwe mithelo, dziinwe dziilevi na miinwe mithelo na mithelo yo teaho muvhuso wapo kana kha khethekanyo ya muvhuso wapo une masipala a wela khayoy, fhedzi a hu na masipala ane a nga nea ndaela ya uri hu badelwe muthelo wa mbuelo, muthelo (VAT), muthelo wa thengiso wa u angaredza kana wa zwibveledzwa zwo tundiwaho zwi tshi bva nnda na zwo rengiselwaho nnda.
2. Maanda a masipala a u kombetshedza kana u nea ndaela ya u badela mithelo, mbadelo kha tshelede ya mbadelo dza tshumelo dzo newaho nga (kana) ho imelwa masipala, kana miinwe mithelo, mbadelo na

mithelo ya zwibveledzwa zwi bvaho nnda—

- a. a nga si shumiswe nga ndila ine ya nga kundisa mbekanyamaitele dza ikonomi dza Lushaka, nyito dza ikonomi kha mikano yothe ya masipala, kana u tshimbizwa ha thundu ya lushaka, tshumelo, tshelede kana mushumo; na uri
- b. zwi fanela u langulwa nga mulayo wa lushaka.
3. Arali mimasipala mivhili i na maanda a fanaho kha zwa masheleni kha vhupo vhu fanaho, hu fanela u vhekanywa ndila ine ya do ita uri hu fhandekanywe maanda na mishumo hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka. U fhandekanya uhu hu nga itiwa musi ho no dzhielwa nzhele zwi tevhelaho—
 - a. Thođa ya u tevhedza milayo yo teaho ya mithelo.
 - b. Maanda na mishumo yo itwaho nga masipala muñwe na muñwe.
 - c. Vhukoni ha masipala muñwe na muñwe ha u bveledza mbuelo kana masheleni.
 - d. Vhukoni ha u gonyisa mithelo, mbadelo na mishumo.
 - e. Ndinganyo.
4. A hu na zwine kha ino khethekanyo zwa thivhela u kovhekana ha mbuelo yo wanalaho u ya nga ha khethekanyo ino vhukati ha mimasipala ine ya vha na maanda kha zwa masheleni na mishumo fhethu huthihi.
5. Mulayo wa lushaka wo lavhelelwaho kha khethekanyo ino u nga kona u phasiswa fhedzi nga murahu ha musi muvhuso wapo wo dzudzanywaho na Khomishini ya zwa Masheleni zwo kwamiwa nahone ho dzhielwa nzhele themendelo dza Khomishini.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya. 229: 1 Phando 1998.]

230. Khadzimiso dza Vundu

1. Vundu lo tendelwa u gonyisa khadzimiso u itela

tshedelede ya u shumisa kana u shumisa zwino hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka, fhedzi khadzimiso dza u shumisa zwino dzi nga gonyiswa fhedzi musi zwo tea u itela u fhungudza kana u fhelisa phambano nga ñwaha wonoyo wa muvhalelano.

2. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) u nga phasiswa fhedzi nga murahu ha musi ho dzhielwa ntha themendelo dziñwe na dziñwe dza Khomishini ya zwa Masheleni.

[Khethekanyo ya. 230 yo imelwa nga khethekanyo ya. 10 ya Mulayo wa Khwin- iso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya. 230: 1 Phando 1998.]

230A. Khadzimiso dza masipala

1. Khoro ya Masipala musi i tshi tevhedza mulayo wa lushaka i nga—
 - a. gonyisa khadzimiso u itela masheleni a u shumisa kana a u shumisa zwino, fhedzi khadzimiso dza masheleni a u shumisa zwino dzi nga gonyiswa fhedzi musi zwi tshi khou itelwa u u fhelisa kana u fhungudza phambano nga ñwaha wonoyo wa muvhalelano; na
 - b. divhofha na Khoro i daho kha u shumisa maandalanga a vhusimamilayo hayo na Khorotshitumbe kha u wana khadzimiso na vhubindudzi i tshi itela masipala.
2. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) u nga shumiswa fhedzi arali ho dzhielwa ntha na themendelo dza Khomishini ya zwa Masheleni.

[Khethekanyo ya 230A yo dzheniswa nga khethekanyo ya 17 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

Ndimba ya 14: Mbetsshelo nga u Angaredza (khethekanyo dza 231-243)

Mulayo wa Dzitshaka

231. Thendelano dza dzitshaka

1. Nyambedzano na u sainwa ha thendelano dzothe dza dzitshaka ndi vhuḍifhinduleli ha khorotshitumbe ya lushaka.
2. Thendelano ya dzitshaka dzothe i vhoḥfa Riphabuḷiki fhedzi nga murahu ha musi yo themendelwa nga ḷikumedzwa kha Buthano ḷa Lushaka na Khoro ya Mavundu ya Lushaka, nga nḅa ha musi i thendelano yo bulwaho kha khethekanyo ḥukhu ya (3).
3. Thendelano ya dzitshaka ya tshivhumbeo tsha thekheniki, ndaulo kana khorotshitumbe, kana thendelano i sa ḥoḍi themendelo kana u tendelwa, yo dzhenelwaho nga khorotshitumbe ya lushaka, i vhoḥfa Riphabuḷiki hu si na thendelo ya Buthano ḷa Lushaka na Khoro ya Mavundu ya Lushaka, fhedzi i tea u vhwewa ḥafulani kha Buthano na kha Khoro hu tsee na tshifhinga tshi p̄seseseaho.
4. Thendelano inwe na inwe ya dzitshaka i vha mulayo wa Riphabuḷiki musi i tshi phasiswa u vha mulayo nga mulayo wa lushaka, fhedzi mbetsshelo ine ya shuma nga yone ine ya thendelano ye ya tendelwa nga Phalamennde ndi mulayo kha Riphabuḷiki nga nḅa ha musi zwi sa yelani na Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde.
5. Riphabuḷiki i vhoḥwa nga thendelano dza dzitshaka dze dza vha dzi tshi vhoḥfa Riphabuḷiki musi Ndayotewa i tshi thoma u shuma.

232. Mulayo wa sialala wa dzitshaka

Mulayo wa sialala wa dzitshaka ndi mulayo kha Riphabuḷiki nga nḅa ha musi u sa yelani na Ndayotewa kana Mulayo wa Mulayo wa Phalamennde.

233. Tshumiso ya mulayo wa dzitshaka

Musi hu tshi ḥalutshedzwa mulayo wa vhusimamilayo, kotho inwe na inwe i tea u takalela ḥalutshedzo inwe na inwe i p̄falaho ya mulayo ine ya yelana na mulayo wa dzitshaka dzothe kha ḥalutshedzo inwe na inwe ine ya si anane na mulayo wa dzitshaka dzothe.

Manwe mafhungo

234. Thendelonziwa dza pfanelo

U itela u ombedzela mvelele ya demokirasi, yo thomiwaho nga ino Ndayotewa, Phalamennde i nga shumisa thendelonziwa dza pfanelo dzi yelanaho na mbetsshelo dza Ndayotewa.

235. Pfanelo dza vhatu dza u kona u ḍitela muvhuso une vha funa

Pfanelo ya vhatu vha Afrika Tshipembe vhothe ya u kona u ḍitela muvhuso une vha funa, sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha Ndayotewa, a zwi thivheli kha uyu mutheo wa iyi pfanelo, u ḥanganedza muhumbulo wa pfanelo ya u ḍitela muvhuso nga tshitshavha tshifhio na tshifhio tshine tsha vha na mvelele na luambo luthihi kha tshipiḍa tsha shango tsha Riphabuḷiki kana nga inwe nḍila, yo tiwaho nga mulayo wa lushaka.

236. Ndambedzo ya mahoro a zwa politiki

U itela u khwinisa demokirasi ya mahoro o fhambanaho, mulayo wa lushaka u tea u ḥetshedza mahoro a zwa politiki a no khou dzhenelela kha zwa vhusimamilayo ha lushaka na ha vundu ndambedzo nga nḍila ya ndingano.

237. U ita mishumo nga vhuronwane

Vhuḍifhinduleli hothe ha zwa Ndayotewa vhu tea u itwa nga vhuronwane nahone hu si na u lenga.

238. Zhendedzi na vhurumiwa

1. Muraḍo wa khorotshitumbe ya muvhuso kha sia ḷinwe na ḷinwe ḷa muvhuso a nga—
 - a. ḅekedza maanḍa kana mushumo ufhio na ufhio o teaho u shumiswa kana wo teaho u itwa hu tshi tevhedzwa mulayo kha muraḍo wa khorotshitumbe ya muvhuso muinwe na muinwe, tenda u ḅekedza uho ha vha hu tshi anana na mulayo malugana na nḍila ine maanḍa a tea u shumiswa ngayo kana nḍila ine mushumo uyo wa tea u itiwa ngayo; kana
 - b. u shumisa maanḍa afhio kana afhio kana u ita mushumo ufhio na ufhio wa muraḍo ufhio kana ufhio wa muvhuso kha zhendedzi kana vhurumiwa.

239. Ḥalutshedzo

1. Kha Ndayotewa, nga nḅa ha musi fhethu he ipfi ḷo ḷa shumiswa ḷi tshi amba zwiinwe-vho—

“mulayo wa lushaka” zwi angaredza—

 - a. mulayo u welaho nga fhasi ha uyu wo itwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde; na
 - b. mulayo we wa vha u tshi khou shuma musi Ndayotewa i tshi thoma u shuma nahone u re nga fhasi ha ndangulo ya muvhuso wa lushaka;

“dzangano ḷa muvhuso” zwi amba—

- a. muhasho muñwe na muñwe wa muvhuso kana ndangulo kha lushaka, vundu kana muvhuso wapo; na
- b. muofisiri kana tshiimiswa—
 - i. tshi shumisaho maanḁa kana u ita mushumo u ya nga ha Ndayotewa kana ndayotewa ya vundu; kana
 - ii. tshi shumisaho maanḁa a muvhuso kana tsha ita mushumo wa muvhuso u ya nga ha mulayo muñwe- vho, fhedzi hu sa katelwi muofisiri wa khothe kana wa vhulamukanyi;

“mulayo wa vundu” ho angaredzwa na—

- a. mulayo u welaho nga fhasi ha uyo wo itwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wa vundu; na
- b. mulayo we wa vha u tshi khou shuma musi Ndayotewa i tshi thoma u shuma nahone u langulwaho nga muvhuso wa vundu.

240. U sa anana vhukati ha mañwalo o fhambanaho

Arali ha vha na u sa anana vhukati ha mañwalo o fhambanaho a Ndayotewa, liñwalo ḁa Tshiisimane ḁi ḁo shuma.

241. Nzudzanyo dza tshanduko

Sheduḁu ya 6 i shuma kha u shanduka zwi tshi ya kha ndaela ya ndayotewa ntswa yo thomiwaho nga Ndayotewa, na mañwe mafhungo o livhanaho nazwo.

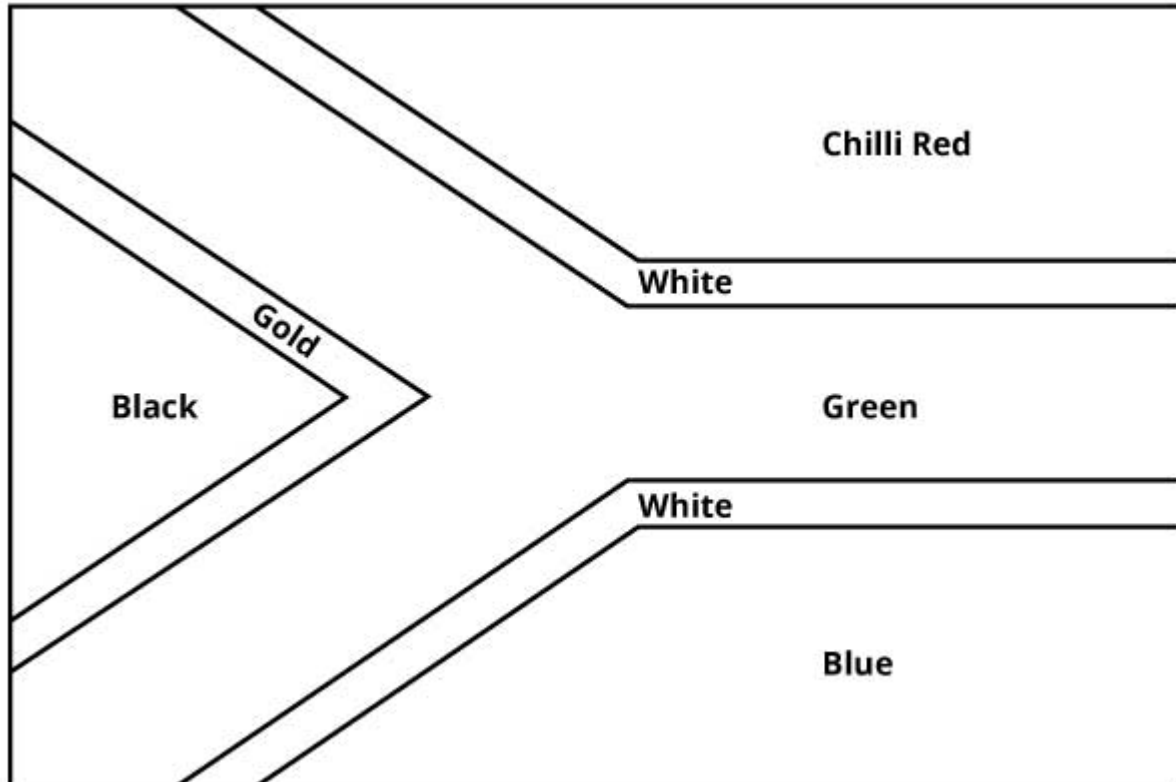
242. U fheliswa kana u vhulahwa ha milayo

Milayo yo bulwaho kha Shedudu ya 7 i khou fheliswa, u ya

nga ha khethekanyo ya 243 na Shedudu ya 6.

243. Dzina ḁipfufhi na u thoma u shuma

1. Mulayo uno u pfi Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, wa 1996, nahone u ḁo thoma u shuma nga ḁuvha ḁo tiwaho nga Phresidennde u ya nga mulevho, fhedzi hu saathu u fhira ḁuvha ḁa 1 Fulwana 1997.
2. Phresidennde a nga ta datumu dzo fhambanaho hu saathu u swika iyo yo bulwaho kha khethekanyo ḁhukhu ya (1) hu tshi tevhedzwa mbetshelo dzo fhambanaho dza Ndayotewa.
3. Nga nnḁa ha musi zwi re ngomu zwi tshi sumbedza nga inwe nḁila, u bulwa ho sumbedzwaho kha mbetshelo dza Ndayotewa nga tshifhinga tsha musi Ndayotewa i tshi thoma u shuma dzi ḁo dzhiwa sa dzi sumbaho tshifhinga tshine mbetshelo idzo dza thoma u shuma.
4. Arali hu tshi nga tiwa ḁinwe ḁuvha ḁo livhanywa na mbetshelo inwe-vho ya Ndayotewa u ya nga ha khethekanyo ḁhukhu ya (2), mbetshelo inwe-vho ine ya yelana na Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, wa 1993 (Mulayo wa vhu 200 wa 1993), yo bulwaho kha mulevho, i a fheliswa u bva kha ḁuvha ḁeneḁo.
5. Khethekanyo ya 213, 214 215, 216, 218, 226, 227, 228, 229 na 230 dzi ḁo thoma u shuma u bva nga ḁa 1 Phando 1998, fhedzi hezwi a zwi thivheli u phasiswa hu tshi tevhelwa Ndayotewa ya mulayo wo lavhelelwaho kha mbetshelo idzi hu saathu u swika ḁuvha ḁo. Hu saathu u swika ḁuvha heḁo, mbetshelo dzo vhekanywaho na dziñwe-vho dzine dza nga vha hone dza Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, wa 1993, dzi vha dzi tshi kha ḁi shuma.

Shedulu ya 1: Fuḷaga ya Lushaka

1. Fuḷaga ya lushaka yo ita rekhithengele, ya lapfa khathihi na hafu u fhira vhuphara hayo.
2. I na muvhala mutswu, wa musuku, mudala, mutshena, mutswuku na wa lutombo.
3. I na tshivhumbeo tsha phande ya Y yo itwaho nga ḷibannda ḷa muvhala mudala. Mutalo wa vhukati wa ḷibannda u thomaho khoneni ya nḥa na ya fhasi tsini na thanda ya fuḷaga, ya ṭangana vhukati ha fuḷaga ya rambalala i tshi ya vhukati ha afha hu si na tshithu.
4. ḷibannda ili ḷidala lo pendelwa nga nḥa na nga fhasi nga muvhala mutshena, na nga muvhala wa musuku u yela magumoni hu re na thanda. Mupendelo muḥwe na muḥwe ndi thihi tsha fumiḥhanu tsha vhuphara ha fuḷaga.
5. Ṭhiraiengele i re tsini na thanda ya fuḷaga ndi ntswu.
6. Kha tshipiḍa tsha nḥa ha fuḷaga ho rambalala ḷibannda ḷitswuku, ngeno kha tsha fhasi hu na ḷa L na ḷiḥwe ḷa mabannda haya ḷi na vhuphara ha thihi tshararu tsha fuḷaga yoṭhe.

Black – Mutswu
 Gold – Musuku
 White – Mutshena
 Green – Mudala
 Red – Mutswuku
 Blue – Lutombo

Sheduḽu ya 1A: Fhethuvhupo ha Mavundu

[Sheduḽu ya 1A yo dzheniswa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005 ye ya imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiraru ya Ndayotewa wa 2007 na nga Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

Vundu ḽa Kapa Vhubvaḽuvha

[Mukano wa Vundu ḽa Kapa Vhubvaḽuvha wo imelwa nga Mulayo wa Khwiniso wa Vhufumiraru ya Ndayotewa wa 2007.]

- Mapa wa vhu 3 wa Sheduḽu ya 1 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 6 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 7 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 8 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 9 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 10 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 11 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo wa 1998 ya 2005

Vundu ḽa Fureisitata

- Mapa wa vhu 12 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 13 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 14 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 15 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 16 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vundu ḽa Gauteng

[Mukano wa Vundu ḽa Gauteng wo khwiniswa nga Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 4 wa Nḽivhadzo ya 1490 ya 2008

[Zwo sumbedziswa nga mapa wa vhu 4 zwo imelwa nga khethekanyo ya 1(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 17 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 18 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo

ya 1998 ya 2005

- Mapa wa vhu 19 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 20 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 21 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vundu ḽa KwaZulu-Natal

[Mukano wa Vundu ḽa KwaZulu-Natal wo imelwa nga Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiraru ya Ndayotewa wa 2007.]

- Mapa wa vhu 22 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 23 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 24 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 25 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 26 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 27 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 28 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 29 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 30 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 31 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 32 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vundu ḽa Limpopo

- Mapa wa vhu 33 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 34 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 35 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 36 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 37 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vundu ḽa Mpumalanga

- Mapa wa vhu 38 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 39 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo

ya 1998 ya 2005

- Mapa wa vhu 40 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005

Vundu Ḳa Kapa Devhula

- Mapa wa vhu 41 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 42 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 43 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 44 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 45 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005

Vundu Ḳa Devhula Vhukovhela

[Mukano wa Vundu Ḳa Devhula Vhukovhela wo Khwiniswa nga Mulayo wa khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 5 kha Nḡdivhadzo ya 1490 ya 2008

[Zwo sumbedziswaho nga mapa wa vhu 5 zwo imelwaho nga khethekanyo ya 1(b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 46 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 47 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 48 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005

Vundu Ḳa Kapa Vhukovhela

- Mapa wa vhu 49 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 50 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 51 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 52 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 53 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 54 wa SheduḲu ya vhu 2 kha Nḡdivhadzo ya 1998 ya 2005

Shedulo ya 2: Miano na Khwaṭhisedzo

[Shedulo ya vhu 2 yo khwiniswa nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997 nahone yo imelwa nga khethekanyo ya 18 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

1. Muano kana khwaṭhisedzo ya Phresidennde kana Mufarela-Phresidennde

Phresidennde kana Mufarela-Phresidennde, phanda ha Muhaṭuli Muhulwane, u fanela u ana/khwaṭhisedza sa zwi tevhelaho:

Phanda ha vhoṭhe vho kuvhanganaho afha, nahone hu na u dzhiela nṭha ho fhelelaho ha mbidzo khulwane ine nda khou i dzhia sa Phresidennde wa Khothe kana Mufarela-Phresidennde wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, nṅe A.B., ndi ana/ khwaṭhisedza uri ndi ḁo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe nahone ndi ḁo tevhedza, tikedza na u khwaṭhisa Ndayotewa na miṅwe milayo yoṭhe ya Riphabuḽiki, nahone nga u ḁiimisela tshoṭhe na u fhulufhedzisa uri tshifhinga tshoṭhe ndi ḁo—

- bveledza phanda zwoṭhe zwine zwa bveledzisa Riphabuḽiki, na u hanedza zwoṭhe zwine zwa nga i vhaisa;
- tsireledza na u bveledza phanda pfanelo dza vhoṭhe vha Afrika Tshipembe;
- ita mishumo yanga nga maanda oṭhe na vhukoni nga afho hune nda ḁivha na u kona, nahone nga ngoho ya zwine luvalo lwanga lwa mmbudza zwone;
- ita vhulamukanyi kha vhoṭhe; na
- u ḁikumedza kha mutakalo wa Riphabuḽiki na vathu vhoṭhe vhayo.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

2. Muano kana khwaṭhisedzo ya Muthusa-Phresidennde

Muthusa-Phresidennde, phanda ha Phresidennde wa Khothe, kana muṅwe muhaṭuli o nangiwaho nga Phresidennde wa Khothe, u fanela u ana/khwaṭhisa sa zwi tevhelaho:

Phanda ha vhoṭhe vho kuvhanganaho afha, nahone hu na u dzhiela nṭha ho fhelelaho ha mbidzo khulwane ine nda khou i dzhia sa Muthusa-Phresidennde wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, nṅe A.B., ndi ana/ khwaṭhisedza uri ndi ḁo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe nahone ndi ḁo tevhedza, tikedza na u khwaṭhisa Ndayotewa na miṅwe milayo ya Riphabuḽiki, nahone nga u ḁiimisela tshoṭhe na u fhulufhedzisa uri tshifhinga tshoṭhe ndi ḁo—

- bveledza phanda zwoṭhe zwine zwa bveledzisa Riphabuḽiki, na u hanedza zwoṭhe zwine zwa nga i vhaisa;
- ndi ḁo vha muelshedzi wa ngoho nahone a

fhulufhedzeaho;

- ita mishumo yanga nga maanda oṭhe na vhuṭali nga afho hune nda ḁivha na u kona, nahone nga ngoho ya zwine luvalo lwanga lwa mmbudza zwone;
- ita vhulamukanyi kha vhoṭhe; na
- u ḁikumedza kha vhuḁi ha Riphabuḽiki na vathu vhoṭhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

3. Muano kana khwaṭhisedzo ya Minista na Vhathusa-Minista

Minista na Muthusa-Minista, muṅwe na muṅwe phanda ha Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa kana Muhaṭuli o rumelwaho nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, u fanela u ana/khwaṭhisa sa zwi tevhelaho:

Nṅe, A.B., ndi a ana/khwaṭhisedza uri ndi ḁo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, nahone ndi ḁo thetshelesa, ṭhonifha na u tikedza Ndayotewa na miṅwe milayo ya Riphabuḽiki, nahone ndi fhulufhedzisa u fara ofisi yanga sa Minista/ Muthusa-Minista nga khuliso na tshirunzi, u vha muelshedzi wa ngoho nahone a fhulufhedzeaho; u sa ambulula zwi tshi tou vha khagala mafhungo a tshiphiri e nda a fhiwa; na u ita mishumo ya ofisi yanga nga nḁila ine luvalo lwanga lwa mmbudza zwone nahone nga vhukoni hanga hoṭhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

4. Muano kana khwaṭhisedzo ya u ḁiana ya mirado ya Buthano la Lushaka, Vhurumiwa ha Tshoṭhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka

1. Mirado ya Buthano la Lushaka, vhurumiwa ha tshoṭhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka na mirado ya vhusimamilayo ha vundu, phanda ha Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa kana Muhaṭuli o rumelwaho nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, u fanela u ana/khwaṭhisa sa zwi tevhelaho:

Nṅe A.B ndi a ana/khwaṭhisedza uri ndi ḁo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe nahone ndi ḁo tevhedzela, ṭhonifha na u tikedza Ndayotewa na miṅwe milayo ya Riphabuḽiki, nahone ndi fhulufhedzisa u ita mishumo yanga sa muraḁo wa Buthano la Lushaka/ vhurumiwa ha tshoṭhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka/ Muraḁo wa vhusimamilayo ha vundu ha C.D nga vhukoni hanga hoṭhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

2. Vhathu vhane vha khou ḁadza zwickhala kha Buthano la Lushaka, vhurumiwa ha tshoṭhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, kana vhusimamilayo ha vundu vha nga ana kana u khwaṭhisa vha tshi tevhedza tshiteṅwa tsha (1) phanda ha Mudzulatshidulo wa

Buthano ĵa Lushaka, Khoru kana vhusimamilayo sa zwine zwa vha zwone.

5. Muano kana khwaŦhisedzo ya Mulangavundu na mirado ya Khorotshitumbe ya vundu

Mulangavundu kana Mufarela-Mulangavundu, na murađo muńwe na muńwe wa khorotshitumbe ya vundu, phanđa ha Phresidennde wa Khothe, kana MuhaŦuli o rumelwaho nga Phresidennde wa Khothe, u fanela u ana/ khwaŦhisa sa zwi tevhelaho:

Nđe, A.B., ndi ana/khwaŦhisedza uri ndi do fhulufhedzea kha Riphabuĵiki nahone ndi do tevhela, u Ŧhonifha na u tikedza Ndayotewa na mińwe milayo ya Riphabuĵiki; nahone ndi fhulufhedzisa u fara ofisi yanga sa Mulangavundu/Muthusa-Mulangavundu/murađo wa Khorotshitumbe ya Vundu ya C.D. nga khuliso na tshirunzi, u vha mueletshedzi wa ngoho nahone a fhulufhedzeaho, u sa ambulula zwi tshi tou vha khagala kana zwi si khagala mafhungo a tshiphiri e nda a fhiwa; na u ita mishumo ya ofisi yanga nga ndila ine luvalo lwanga lwa mmbudza zwone nahone nga vhukoni hanga hoŦhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

6. Muano kana khwaŦhisedzo ya Vhaofisiri vha zwa VhuhaŦuli

1. MuhaŦuli kana Mufarela-MuhaŦuli muńwe na muńwe, phanđa ha MuhaŦuli Muhulwane wa Khothe kana muńwe muhaŦuli o rumelwaho nga MuhaŦuli Muhulwane u fanela u ana kana u khwaŦhisedza sa zwi tevhelaho:

Nđe, A.B., ndi ana/ khwaŦhisedza uri sa MuhaŦuli wa Khothe ya Ndayotewa/ Khothe Khulwane ya KhaŦhululo, Khothe Khulwane/ Khothe ya E.F. ndi do fhulufhedzea kha Riphabuĵiki ya Afrika Tshipembe, tikedza na u tsireledza Ndayotewa, na pfanelo dza vhuthu dzi re khawo, nahone ndi do shumisa khaŦhulo kwayo kha vhathu vhoŦhe nga u eđana hu si na u ofha, na tshiŦalula hu tshi tevhedzwa Ndayotewa na mulayo.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

2. Muthu o tholiwaho kha ofisi ya Phresidennde ane a saathu u vha muhaŦuli nga tshifhinga tsha musi a tshi tholiwa u fanela u ana kana u ita KhwaŦhisedzo phanđa ha Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa.

3. Vhaofisiri vha zwa vhuhaŦuli, na Vhafarela-Vhaofisiri vha zwa vhuhaŦuli hu sa katelwi vhahaŦuli, vha fanela u ana/ khwaŦhisedza hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.

Shedulu ya 3: Matshimbidzele a Khetho

[Shedulu ya 3 yo khwiniswaho nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṅa ya Ndayotewa wa 2001, nga khethekanyo ya 19 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001, na nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṅahe ya Ndayotewa wa 2008.]

Tshipida tsha A: Matshimbidzele a khetho dza Vhafaraofisi vha zwa Ndayotewa

1. Kushumele

1. Matshimbidzele o ambiwaho kha Shedulu a shuma tshifhinga tshoṭhe musi—
 - a. Buthano la Lushaka li tshi fara mutangano wa u khetha Phresidennde kana Mulangadzulo walo kana Muthusa-Mulangadzulo wa Buthano;
 - b. Khoro ya Mavundu ya Lushaka i tshi tangana u khetha Mudzulatshidulo kana Muthusa-Mudzulatshidulo; kana
 - c. Vhusimamilayo ha vundu (phalamennde ya vundu) vhu i tshi tangana u khetha Mulangavundu kana Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo.

2. U tiwa

Muthu a no khou ranga phanda mutangano une khawo ino Shedulu ya shuma u tea uri hu tiwe vhonketheni kha wonoyo mutangano.

3. Thodea dza tshiofisi

1. Dzina la muthu a no khou tiwa li tea u vha li kha fomo yo randelwaho nga milayo yo bulwaho kha tshiteṅwa tsha 9.
2. Fomo ine dzina la newa li khayoyi tea u vha yo sainiwa—
 - a. nga mirado mivhili ya Buthano la Lushaka, arali hu tshi khou tea u khethiwa Phresidennde kana Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo wa Buthano;
 - b. ho imelwa mirado mivhili ya vhurumiwa ha vundu, arali Mudzulatshidulo kana Muthusa-Mudzulatshidulo wa Khoro ya Mavundu ya Lushaka a tshi tea u khethiwa; kana
 - c. nga mirado mivhili ya vhusimamilayo ha vundu ho teaho, arali hu tshi khou tea u khethiwa Mulangavundu wa vundu kana Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo wa vhusimamilayo hayo.
3. Muthu o nangiwo u tea u saina fomo ya u nangiwo u itela u sumbedza u tendelana na u nangiwo hawe kana a nea tshivhumbeo tshifhio na tshifhio tsha u khwaṭhisa u tendela u nangiwo hawe nga u tou nṅwala.

4. U divhadzwa ha madzina a vhonketheni

Muthu a no khou ranga phanda mutangano u tea u divhadza madzina a vathu vho nangiwo sa vhonketheni kha mutangano, fhedzi a ho ngo tendelwa uri hu vhe na u hanedzana.

5. Nketheni muthihi

Arali hu na nketheni muthihi fhedzi o tiwaho, murangaphanda wa mutangano u tea u divhadza uyo muthu sa ene o khethiwo.

6. Matshimbidzele a khetho

1. Arali hu na vhonketheni vha no fhira muthihi vho tiwaho—
 - a. hu tea u vouthiwa kha wonoyo mutangano nga maitele a u voutha a tshidzumbi;
 - b. muthu muṅwe na muṅwe a re hone kana arali hu mutangano wa Khoro ya Mavundu ya Lushaka, vundu linwe na linwe lo imelelwo mutanganoni li nga voutha luthihi fhedzi; na uri
 - c. murangaphanda wa mutangano u tea u divhadza uri muthu o wanaho vouthu nnzhi ndi ene muthu o khethiwo.

7. Maitele a u bvisa

1. Arali hu si na nketheni o wanaho vouthu nnzhi, dzina la nketheni o wanaho vouthu thukhusa li tea u bvisiwa ha dovha ha vouthiwa kha vhonketheni vho salaho u ya nga ha tshiteṅwa tsha 6. Haya maitele a tea u dovhoolwa u swikela muṅwe nketheni a tshi wana vouthu nnzhi u fhira dza vhaṅwe.
2. Arali hu tshi khou shumiswa tshiteṅwa tshituku tsha (1), zwi sa konadzei u bvisa dzina la nketheni nga nthani ha uri vouthu thukhusa dzo itwaho dzo vha dzi kha vhonketheni vha no fhira muthihi, hu tea u vouthiwa kha havha vhonketheni, nahone zwi tea u dovhoolwa u swikela hu tshi vhonwa uri ndi dzina la nketheni ufho line la tea u bvisiwa.

8. Minwe mutangano

1. Arali ho nangiwo vhonketheni vhavhili fhedzi kana musi hu tshi nga sala vhonketheni vhavhili fhedzi musi ho no bvisiwa vhaṅwe, nahone havha vhonketheni vha tshi nga vha vho wana vouthu dzi edanaho, hu tea u fariwa muṅwe mutangano hu saathu u fhela maṅvha a sumbe kha tshifhinga tsho tiwaho nga murangaphanda wa mutangano.
2. Arali muṅwe mutangano wa fariwa hu tshi tevhedzwa tshiteṅwa tshituku tsha (1) maitele o randelwaho kha ino Shedulu a tea u shumiswa kha mutangano wonoyo

sa muṭangano wa u thoma kha idzo khetho.

9. Milayo

1. Phresidennde wa Khothe u tea u ita ndayo dzi no bula—
 - a. kutshimbidzele kwa miṭangano kune ino Sheduḽu ya shuma;
 - b. mishumo ya murangaphanda muṭwe na muṭwe wa muṭangano na muthu muṭwe na muṭwe a no khou thusa murangaphanda wa muṭangano;
 - c. fomo ine madzina a vho tiwaho a vha khayoy; na
 - d. ndila ine u voutha ha tea u tshimbidzwa ngayo.
2. Milayo iyi i tea u ḽivhadzwa nga ndila ye Phresidennde wa Khothe a i ta ngayo.

[Tshitenwa tsha 9 tsho imelwa nga khethekanyo ya 19 ya Mulayo wa vhu 34 wa 2001.]

Tshipida tsha B: Ndila ya u ta kudzhenelele kwa ḽihoro kha Vhurumiwa ha vundu kha khoroy ya mavundu ya Lushaka

1. Tshivhalo tsha vharumiwa kha vhurumiwa ha vundu tshine tsha ya kha Khoroy ya Mavundu ya Lushaka tshine ḽihoro ḽa tendelwa, tshi tea u tiwa nga u andisa tshivhalo tsha madzulo tshine ḽihoro ḽa vha natsho kha vhusimamilayo ha vundu nga fumi na u kovha mvelelo nga tshivhalo tsha madzulo tshi re hone kha vhusimamilayo ha ṭanganyiwa na nthihi.
2. Arali u rekanya u ya nga tshitenwa tsha 1 hu tshi sia masalela a songo milwaho nga vharumiwa vho ṅetshedzwaho kha ḽihoro u ya nga tshitenwa tshenetsho, masalela a fanela u ṭaṭisana na maṭwe

masalela ane a fana nao ane a khou engedzea kha ḽihoro ḽiṅwe na ḽiṅwe kana mahoro, nahone vharumiwa vha songo phaḽaladzwaho vha fanela u ṅetshedzwa kha ḽihoro kana mahoro u ya nga vhunzhi ha masalela a ḽihoro.

3. Arali masalela o ambiwaho kha tshitenwa tsha 2 a tshi lingana, vharumiwa vha songo phaḽaladzwaho kha vhurumiwa vha fanela u ṅetshedzwa ḽihoro kana mahoro a re na masalela a linganaho u ya nga mutevhe wa nomboro khulwanesa u ya kha nomboro ṭhukhusa ya dzivouthu dzo rekhodiwaho dza mahoro eneo nga tshifhinga tsha khetho dza u fhedza dza vhusimamilayo vhu kwameaho.

[Tshitenwa 3 tsho ḽadziswaho nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṅa ya Ndayotewa wa 1999 na u imelwa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṭahe ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya 5(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiṅa ya Ndayotewa wa 2008.]

4. Arali mahoro a no fhira ḽithihi ane a vha na masalela a no lingana o rekhoda tshivhalo i fanaho tsha dzivouthu nga tshifhinga tsha khetho dza u fhedza dza vhusimamilayo ha vundu honoho, vhusimamilayo honoho vhu tea u ṅetshedza vharumiwa vha songo phaḽaladzwaho kha vhurumiwa kha ḽihoro ḽine ḽa vha na masalela a fanaho nga ndila ine ya tshimbilelana na demokirasi.

[Tshitenwa tsha 4 tsho ḽadzisaho nga khethekanyo ya 5(b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiṅa ya Ndayotewa wa 2008.]

Shedulu ya 4: Maanda a Fhethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Lushaka Khathihi na ha Vundu

Tshipida tsha A

- Ndaulo ya maḁaka apo
- Zwa vhulimi
- Vhukavhamabufho nga nḁa ha vhukavhamabufho ha dzitshaka kana ha lushaka
- Ndangulo ya dziphukha na malwadze
- Dzikhasino, dzimbambe, u gembula na u betsha, zwi sa kateli zwa dziḁothari na zwa u betsha kha zwa mitambo
- U tsireledzwa ha vharengi
- Mafhungo a mvelele
- Ndangulo ya zwiwo
- Pfunzo kha zwipiḁa zwoḁhe zwi sa kateli pfunzo ya theshiari
- Zwa mupo
- Tshumelo dza mutakalo
- Zwa dzinnḁu
- Mulayo wa ndavhuko na mulayo wa mvelele hu tshi tevhedzwa ndima ya vhu 12 ya Ndayotewa
- Nyaluso ya ḁowetshumo
- Mbekanyamaitele ya nyambo na u langulwa ha nyambo dza tshiofisi kha vundu, ho tevhelwa u swika afho hune khethekanyo ya 6 ya Ndayotewa ya ḁea vhusimamilayo ha vundu maanda a vhusimamilayo
- Tshumelo ya Vhuandadzamafhungo vhu ḁewaho nga, kana vhu langulwaho nga muvhuso wa vundu u ya nga ha khethekanyo ya 192
- Ndongolo ya mupo, zwi sa kateli phaka dza lushaka, ngade dza zwa miri dza lushaka na tshomedzo dza Iwanzheni
- Mapholisa u swikela afho hune ndima ya 11 ya Ndayotewa ya ḁea vhusimamilayo ha vundu maanda a vhusimamilayo
- Ndangulo ya tshikafhadzo ya mupo
- Mveledziso ya vhatu
- Mbadelo dza tsudzuluso ya ndaka
- Mabindu a tshitshavha a vundu hu tshi sedzwa fhethu hune ha shumiwa kha ino shedulu na shedulu ya 5
- Zwa vhuendedzi ha nnyi na nnyi
- Mishumo ya tshitshavha hu tshi sedzwa ḁoḁea dza mihasho ya muvhuso wa vundu kha u ita

vhuḁifhinduleli havho ha u langula mishumo ye ya randelwa vhone hu tshi tevhedzwa Ndayotewa kana mulayo ufho na ufho

- Zwa dzipulane na mveledziso dza madzingu
- Ndangulo dza vhuendi ha badani
- Ndongolo ya mavu
- Zwa vhuendelamashango
- Zwa vhuvhambadzi
- Vhurangaphanda ha sialala hu tshi tevhedzwa ndima ya 12 ya Ndayotewa.
- Mveledziso ya dziḁorobo na zwa mahayani
- U ḁewa ḁaisentsi ha zwiendedzi
- Tshumelo dza ndondolavhathu

Tshipida tsha B

Mafhungo a muvhuso wapo a tevhelaho u swika afho he zwa bulwa kha khethekanyo ya 155 (6)(a) na (7):

- Tshikafhadzo ya mufhe
- Ndangulo ya zwifhatwa
- Tshomedzo dza vhulondolavhana
- ḁisedzo ya muḁagasi na gese
- Tshumelo dza zwa zwidzimamililo
- Vhuendelamashango hapo
- Vhukavhamabufho ha Masipala
- Vhupulani ha zwa Masipala
- Tshumelo dza zwa mutakalo dza masipala
- Vhuendedzi ha nnyi na nnyi ha Masipala
- Mishumo ya tshitshavha ya masipala fhedzi kha zwi kwamaho ḁoḁea dza masipala kha vhuḁifhinduleli ha ndaulo ya mishumo yayo ye ya ḁetshedzwa fhasi ha ino Ndayotewa kana mulayo muḁwe na muḁwe
- Magungwa, zwikepe, dzhethisi (jetties), phiasi (piers), vhuimazwikepe zwi sa kateli ndangulo ya zwikepe ya dzitshaka na lushaka na mafhungo a kwamanaho nazwo
- Sisḁeme ya Ndangulo ya maḁi a mvula fhethu ho yelaho ḁḁha
- Ndangulo ya zwa makwevho
- Tshumelo dza maḁi o kunaho na dza zwa mabunga zwi tshi katela sisḁeme ya zwa ḁisedzo ya maḁi a u nwa na u laḁiwa ha maḁi na tshika mahayani

Sheduli ya 5: Maanda a Fhethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Vundu Fhedzi

Tshipida tsha A

- Mivo
- Tshumelo ya zwa dziambu_lentse
- Dziakhaivi dzi si dza lushaka
- _Laiburari dzi si dza lushaka
- _Laisentsi dza zwickambi
- Mimuziamu i si ya lushaka
- Vhupulani ha zwa vundu
- Mafhungo a mvelele a vundu
- Vhudi_mvumvusi ha vundu na tshomedzo
- Zwa mitambo ya vundu
- Bada na vhuendi ha vundu
- Tshumelo ya zwa vhulafhaphukha zwi sa kateli ndangulo ya phrofesheni

Tshipida tsha B

Mafhungo a tevhelaho a muvhuso wapo u swika afho he zwa buliswa zwone nga khethekanyo ya 155 (6)(a) na (7):

- Dzibitshi na tshomedzo dza Vhudi_mvumvusi
- Bodo dza u sumbedza na u kungedzela fhethu ha nnyi na nnyi
- Mavhida, fhethu ha u vhulunga vhafu vha saathu

- vhulungwa na u fhiswa ha zwitumbu
- U kunakisa
- Ndangulo ya thaidzo dza nnyi na nnyi
- U langula u rengiselwa ha vhathu mahalwa
- Tshomedzo dza vhudzulo, u londola na u vhulunga phukha
- U fha_ta luhura na khura
- U _newa ha _laisentsi dza mmbwa
- U vha na _laisentsi na ndangulo ya u rengisela zwiliwa ha nnyi na nnyi
- Ndangulo ya zwa u rengisela vhathu halwa
- Tshomedzo dza mitambo yapo
- Mimakete
- Mivo ya ha masipala
- Phakha na zwimvumvusi zwa masipala
- Bada dza ha masipala
- Tshikafhadzo nga u ita phosho
- Dziphaundu
- Fhethu ha nnyi na nnyi
- U hwala mashika (malatwa), u sokou kudza mashika na u sokou pha_daladza malatwa
- U rengisela tshitaratani
- Mavhone a tshitaratani
- Zwa vhuendi na u paka

Shedulu ya 6: Nzudzanyo dza Tshifhinganyana

[Shedulu ya 6 yo khwiniswa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997, nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998 na nga khethekanyo ya 20 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

1. Thalutshedzo

Kha ino Shedulu nga nn̄da ha musi zwi sa yelani na hune zwa khou bulwa hone:

“shangohaya” zwi amba tshipiḁa tsha Riphabuḁki, tshe musi Ndayotewa ya kale i saathu u thoma u shuma, tsha vha tshi tshi dzhiwa nga mulayo wa Afrika Tshipembe, sa vhupo ha vhuḁilangi kana ha vhuḁivhusi;

“Ndayotewa ntswa” zwi amba Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, 1996;

“Mulayo wa tshifhingani tsha kale” zwi amba mulayo wo vhwahwa musi ndayotewa ya kale i saathu u thoma u shuma;

“Ndayotewa yo fhiraho” zwi amba Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, 1993 (Mulayo wa vhu 200 wa 1993).

2. U isa phanḁa na u shuma ha milayo i no shuma zwino

1. Milayo yoṁhe ye ya vha i tshi khou shuma musi Ndayotewa ntswa i saathu u thoma u shuma, i ḁo isa phanḁa na u shuma u swikela musi—
 - a. hu tshi nga vha na u khwiniswa na u fhelisa; na
 - b. u yelana na Ndayotewa ntswa.
2. Mulayo wa tshifhingani tsha kale une wa isa phanḁa na u shuma u ya nga ha tshiteḁwa tshiṁuku tsha (1)—
 - a. a u shumi nga nḁila yo ṁandavhuwaho kha vhupo kana huḁwe -vho, u fhirisa he wa vha u tshi shuma hone musi hu saathu u thoma u shuma Ndayotewa ya kale, nga nn̄da ha musi u tshi nga vha wo khwiniswa u itela uri u shume fhethu ho ṁandavhuwaho; na uri
 - b. u ḁo isa phanḁa na u laulwa nga maandalanga e a vha a tshi u laula musi Ndayotewa ntswa i saathu u thoma u shuma.

3. U pfesesa mulayo une wa vha hone

1. Nga nn̄da ha musi zwi sa yelani na he zwa bulwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo teaho, u ṁumbulwa huḁwe na huḁwe kha mulayo muḁwe na muḁwe we wa vha u tshi khou shuma musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma—
 - a. kha Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe kana shangohaya (nga nn̄da ha musi hu tshi ambiwa vhupo), zwi tea u dzhiwa zwi tshi amba Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe nga fhasi ha Ndayotewa ntswa;

- b. kha Phalamennde, Buthano ḁa lushaka kana Vhusimamilayo, zwi tea u pfesesiwa sa zwi ambaho Phalamennde, Buthano ḁa lushaka kana Vhusimamilayo nga fhasi ha Ndayotewa ntswa;
 - c. kha Phresidennde, Muthusa-Phresidennde wa Khorotshitumbe, Ministḁa, Muthusa-Ministḁa kana Khabinethe, nga fhasi na Ndayotewa ntswa hu tshi tevhela tshiteḁwa tsha 9 tsha ino Shedulu, zwi tea u dzhiwa zwi tshi amba Phresidennde, Ministḁa, Muthusa-Phresidennde kana Khabinete;
 - d. kha Phresidennde wa Vhusimamilayo (Sinethe) zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba Mudzulatshidulo wa Khorotshidulo wa Mavundu ya Lushaka;
 - e. kha vhusimamilayo ha vundu, Mulangavundu kana Khorotshitumbe kana muraḁo wa khorotshitumbe wa vundu zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba vhusimamilayo ha vundu, Mulangavundu kana Khorotshitumbe kana muraḁo wa Khorotshitumbe nga fhasi ha Ndayotewa ntswa, hu tshi tevhedzwa tshiteḁwa tsha 12 tsha ino Shedulu; kana
 - f. kha luambo lwa tshiofisi kana nyambo, zwi tea u dzhiwa kha luambo luḁwe na luḁwe zwi tshi amba luambo luḁwe na luḁwe lwa tshiofisi nga fhasi ha Ndayotewa ntswa.
2. Nga nn̄da ha musi zwi sa yelani na he zwa bulwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo teaho, zwo ambiwaho kha mulayo wa tshifhingani tsha kale, une wa kha ḁi vha hone—
 - a. kha Phalamennde, Nn̄du ya Phalamennde kana Buthano ḁa vhusimamilayo kana dzangano ḁa Riphabuḁiki kana shangohaya, zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba—
 - i. kha Phalamennde nga fhasi ha Ndayotewa ntswa arali ndaulo ya uyo mulayo yo ṁetshedzwa u ya nga Ndayotewa yo fhiraho kana ya kale, ino Shedulu kha khorotshitumbe ya lushaka; kana
 - ii. kha vhusimamilayo ha vundu, arali u langulwa ha uyo mulayo zwo ṁetshedzwa kha muvhuso wa vundu u ya nga ha Ndayotewa yo fhiraho kana ino Shedulu kha khorotshitumbe ya vundu;
 - b. kha Phresidennde wa shango, Ministḁa muhulwane, Mulanguli na vhaḁwe vhahulwane vha khorotshitumbe, Khabinethe, Khorotshidulo dza Dziminstḁa kana khorotshitumbe ya Riphabuḁiki kana shangohaya zwi fanela u dzhiwa sa musi zwi tshi amba—
 - i. Phresidennde nga fhasi ha Ndayotewa ntswa, arali ndaulo ya uyo mulayo wonoyo yo ṁetshedzwa u ya nga Ndayotewa yo fhiraho kana ino Shedulu kha khorotshitumbe ya lushaka; kana

- ii. Mulangavundu wa vundu nga fhasi ha Ndayotewa ntswa, arali ndaulo ya uyo mulayo yo n̄tshedzwa u ya nga Ndayotewa yo fhiraho kana ino SheduĽu kha khorotshitumbe ya vundu.

4. Buthano ĩa Lushaka

1. Muthu muĩwe na muĩwe we a vha e muraĽo kana mufari wa ofisi kha Buthano ĩa Lushaka musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, u Ľo mbo Ľi vha muraĽo kana mufari wa ofisi kha Buthano ĩa Lushaka nga fhasi ha Ndayotewa ntswa nahone u Ľo fara ofisi sa muraĽo kana mufari wa ofisi u ya nga Ndayotewa ntswa.
2. Buthano ĩa Lushaka sa zwe ĩa vhumbeiswa zwone u ya nga ha tshiteĩwa tshiĩuku tsha (1), ĩi tea u dzhiĩwa sa ĩo khethiwoho nga fhasi ha Ndayotewa ntswa kha tshifhinga tshine tsha Ľo fhela nga ĩa 30 Lambamai 1999.
3. Buthano ĩa Lushaka ĩo vhumbeiswa nga miraĽo ya 400 kha tshifhinga tshaĽo tsha ofisi tshine tsha Ľo fhela nga ĩa 30 Lambamai 1999, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 49(4) ya Ndayotewa ntswa.
4. Milayo na ndaela dza Buthano ĩa Lushaka zwine zwa khou shuma musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, zwi Ľo isa phanĽa na u shuma nga n̄nĽa ha musi hu tshi nga vha na u khwiniswa kana u fheliswa huĩwe na huĩwe hune ha nga itwi.

5. Mafhungo a songo fhelaho a re phanĽa ha Phalamennde

1. Mafhungo maĩwe na maĩwe a songo fhelaho a re phanĽa ha Buthano ĩa Lushaka musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, a tea u iswa phanĽa nao hu tshi tevhedzwa Ndayotewa ntswa.
2. Mafhungo maĩwe na maĩwe a songo fhelelaho phanĽa ha Sinethe musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, a tea u fhiriselwa kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, na uri Khoro i fanela u isa phanĽa na aya mafhungo i tshi tevhedza Ndayotewa ntswa.

6. Khetho dza Buthano ĩa Lushaka

1. A hu na khetho dza Buthano ĩa Lushaka dzine dza Ľo fariwa phanĽa ha Ľuvha ĩa 30 Lambamai 1999 nga n̄nĽa ha musi Buthano ĩi tshi nga vha ĩo fhaladzwa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 50 (2) nga murahu ha musi ho dzinginywa u sa fulufhela kha Phresidennde hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 102 (2) ya Ndayotewa ntswa.
2. Khethekanyo ya 50 (1) ya Ndayotewa ntswa i khou fhahewa u swikela 30 Lambamai 1999.
3. Nangwe ho vha na u fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho, SheduĽu ya 2 ya iyo Ndayotewa sa zwe ya khwiniswa nga SheduĽu ya A ya ino SheduĽu ĩi Ľo shuma—
 - a. kha khetho dza u thoma dza Buthano ĩa Lushaka

fhasi ha Ndayotewa ntswa;

- b. kha u fhelelwa nga u vha muraĽo wa Buthano kha nyimele dzi sa fani na dze dza n̄tshedzwa kha khethekanyo ya 47(3) ya Ndayotewa ntswa; na
 - c. kha u Ľadziwa ha zwikhala kha Buthano, na u Ľadzisa, u sedzuluswa na u shumiswa ha mitevhe ya ĩihoro kha u Ľadzwa ha zwikhala, u swikela khetho dza vuvhili dza Buthano fhasi ha Ndayotewa ntswa.
4. Khethekanyo ya 47(4) ya Ndayotewa ntswa yo fhahewa u swikela hu tshi vha na khetho dza vuvhili dza Buthano ĩa lushaka fhasi ha Ndayotewa ntswa.

7. Khoro ya Lushaka ya Mavundu

1. Kha tshifhinga tshi fhelaho phanĽa ha dzulo ĩa u thoma ĩa vhusimamilayo ha vundu ĩo fariwoho nga murahu ha khetho dza u thoma fhasi ha Ndayotewa ntswa—
 - a. Vhuimeleli ha mahoro kha Vundu kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka vhu fanela u fana na vhone Sinethe dza 10 dza vha dzo nangiwa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 48 ya Ndayotewa yo fhiraho; na
 - b. u n̄tshedzwa ha vhurumiwa ha tshoĩhe na ha tshipentshela kha mahoro o imelelwoho kha vhusimamilayo ha vundu, hu nga n̄ĩla i tevhelaho:

Vundu	Vhurumiwa Ha Tshoĩhe	Vhurumiwa Ha Tshipentshela
1. Kapa VhubvaĽuvha	ANC 5, NP 1	ANC 4
2. Fureisitata	ANC 4, FF 1, NP 1	ANC 4
3. Gauteng	ANC 3, DP 1, FF 1, NP 1	ANC 3, NP 1
4. KwaZulu-Natala	ANC 1, DP 1, IFP 3, NP 1	ANC 2, IFP 2
5. Mpumalanga	ANC 4, FF 1, NP 1	ANC 4
6. Kapa Devhula	ANC 3, FF 1, NP 2	ANC 2, NP 2
7. Limpopo	ANC 6	ANC 4
8. Devhula Vhukovhela	ANC 4, FF 1, NP 1	ANC 4
9. Kapa Vhukovhela	ANC 2, DP 1, NP 3	ANC 1, NP 3

2. ĩihoro ĩo imelelwoho kha vhusimamilayo ha vundu—
 - a. ĩi fanela u nanga vharumiwa vhaĽo vha tshoĩhe u bva kha vathu vhe vha vha vhe dzisinetha musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma na uri vha tshi Ľo kona u shuma sa vharumiwa vha tshoĩhe; na
 - b. vha nga nanga vhaĩwe vathu sa vharumiwa vavho vha tshoĩhe fhedzi arali hu si na kana hu na tshivhalo tshi sa eĽaniho tsha dzisinetha dza kale.
3. Vhusimamilayo ha vundu vhu fanela u thola vharumiwa vha tshoĩhe hu tshi tevhedzwa u nangiwa

ha mahoro.

4. Tshiteŋwa tshiṭuku tsha (2) na (3) zwi shuma fhedzi kha u tholwa ha u thoma ha vharumiwa vha tshoṭhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka.
5. Khethekanyo ya 62(1) ya Ndayotewa ntswa a i shumi kha u nangiwa na u tholwa ha sinetha dza kale sa vharumiwa vha tshoṭhe hu tshi tevhedzwa tshiteŋwa tshino.
6. Milayo na ndaela dza Sinetha zwi no khou shuma musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma zwi tea u shumiswa malugana na mafhungo a Khoro ya Lushaka u swika afho hune ya nga shuma, hu tshi tevhedzwa khwiniso kana u fheliswa hufhio na hufhio.

8. Sinethe dza tshifhinga tsho fhelaho

1. Muthu we a vha e Sinetha a songo tholiwaho sa murumiwa wa tshoṭhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka u tea u vha muraḍo wo fhelelaho a no ḍo voutha kha vhusimamilayo ha vundu ḷe ḷa mu nanga sa sinetha hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 48 ya Ndayotewa yo fhiraho.
2. Arali muthu we a vha e sinetha a khetha u sa tsha vha muraḍo wa vhusimamilayo, uyo muthu u ḍo dzhiiwa sa muthu o ṅalaho mushumo wa vhusinetha phanḍa ha ḍuvha ḷe Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma.
3. Muholo, magavhelo na mbuelo dza vthathu vhe vha vha vhe dzisinethe vho tholiwaho sa vharumiwa vha tshoṭhe kana sa muraḍo ya vhusimamilayo ha vundu, i nga si kone u fhungudzwa nga vhanga ḷa u tholwa uho fhedzi.

9. Khorotshitumbe ya Lushaka

1. Muthu muṅwe na muṅwe we a vha e Phresidennde, Muthusa-Phresidennde wa Khorotshitumbe, Ministā kana Muthusa- Ministā wa Riphabuḷiki nga fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho musi ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, u ḍo isa phanḍa na u fara ofisi u ya nga ha tshiteŋwa tshiṭuku tsha (2).
2. U swika nga ḷa 30 Lambamai 1999, khethekanyo 84,89,90,91,93, na 96 dza Ndayotewa ntswa dzi tea u dzhiiwa dzi tshi ḍo vhalea sa zwine dza vhaliswa zwone kha Ṭhumetshedzo ya B ya ino Sheduḷu.
3. Tshiteŋwa tshiṭuku tsha (2) a tshi thivheli Ministā we a vha e sinethe musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, kha u isa phanḍa sa Ministā o bulwaho kha khethekanyo ya 91(1)(a) ya Ndayotewa ntswa sa zwine iyo khethekanyo ya vhalisiwa zwone kha Ṭhumetshedzo ya B.

10. Vhusimamilayo ha mavundu

1. Muthu muṅwe na muṅwe we a vha e muraḍo kana mufari wa ofisi kha Vhusimamilayo ha vundu musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, u mbo ḍi vha muraḍo kana mufari wa ofisi kha vhusimamilayo ha vundu ḷeneḷo nga fhasi ha Ndayotewa ntswa nahone u ḍo fara ofisi kana a vha mufari wa ofisi a tshi

tevhedza Ndayotewa ntswa na ndayotewa iṅwe na iṅwe ya vundu ine ya nga phasisiwa.

2. Vhusimamilayo ha vundu sa zwe ha vhumbeiswa zwone u ya nga ha tshiteŋwa tshiṭuku tsha (1) vhu tea u dzhiiwa sa ho khethiwaho nga fhasi ha Ndayotewa ntswa kha tshifhinga tshine tsha ḍo fhela nga ḷa 30 Lambamai 1999.
3. Kha tshifhinga tshaho tsha ofisi tshi fhelaho nga ḷa 30 Lambamai 1999, nahone hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 108(4), vhusimamilayo ha vundu ho vhumbeiwaho nga tshivhalo tsha miraḍo yo tetshelwaho uho vhusimamilayo kha Ndayotewa yo fhiraho khathihi na tshivhalo tsha vhasinetha vha tshifhinga tsho fhiraho vhe vha vha miraḍo ya vhusimamilayo u ya nga ha tshiteŋwa tsha 8 tsha ino Sheduḷu.
4. Milayo na ndaela zwa vhusimamilayo ha vundu zwine zwa khou shuma nga tshifhinga tsha musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, zwi ḍo isa phanḍa na u shuma nga nṅa ha musi hu tshi nga vha na u khwiniswa kana u fheliswa huṅwe na huṅwe.

11. Khetho dza Vhusimamilayo ha vundu

1. Naho ho vha na u fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho, Sheduḷu ya 2 ya ino Ndayotewa, sa zwe ya khwiniswa ngaho nga Ṭhumetshedzo ya A kha Sheduḷu ino, i ḍo shuma—
 - a. kha khetho dza u thoma dza vhusimamilayo ha vundu fhasi ha Ndayotewa ntswa;
 - b. kha u fhelelwa nga u vha muraḍo wa Vhusimamilayo kha nyimele dzo fhambanaho na dzo ṅetshedzwaho kha khethekanyo ya 106 (3) ya Ndayotewa ntswa; na
 - c. kha u ḍadza zwikhala kha vhusimamilayo na u ḍadzisa, u sedzulusa na u shumiswa ha mitevhe ya mahoro kha u ḍadza zwikhala, u swikela hu tshi vha na khetho dza vhumbeiswa dza vhusimamilayo fhasi ha Ndayotewa ntswa.
2. Khethekanyo ya 106(4) ya Ndayotewa ntswa yo fhaheva malugana na vhusimamilayo ha vundu u swikela hu tshi vha na khetho dza vhumbeiswa dza vhusimamilayo fhasi ha Ndayotewa ntswa.

12. Khorotshitumbe dza vundu

1. Muthu muṅwe na muṅwe we a vha e Mulangavundu kana muraḍo wa Khorotshitumbe ya vundu musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, u ḍo isa phanḍa na u vha kha yeneyo ofisi a tshi tevhedza Ndayotewa ntswa na ndayotewa ifhio na ifhio ya vundu ine ya nga phasisiwa, fhedzi hu tshi tevhedzwa tshiteŋwa tshiṭuku tsha (2).
2. U swikela Mulangavundu o khethwaho nga murahu ha khetho dza vhusimamilayo ha vundu dza u thoma nga fhasi ha Ndayotewa ntswa a tshi thoma u shuma kana vundu ḷi tshi phasisa Ndayotewa yaḷo, u ya ngauri hu bvelela zwifhio u thoma, khethekanyo ya 132 na ya 136 ya Ndayotewa ntswa dzi tea u dzhiiwa zwi tshi vhalea sa zwe zwa vheiswa zwone kha

Thumetschedzo ya C kha Shedulu ino.

13. Ndayotewa dza vundu

Ndayotewa ya vundu yo phasiswaho phanda ha musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma i tea u tevhedza khethekanyo ya 143 ya Ndayotewa ntswa.

14. U netshedzwa ha milayo kha mavundu

1. Mulayo malugana na mafhungo ane a kwama sia la mishumo na maanda zwo bulwaho kha Shedulu ya 4 kana 5 ya Ndayotewa ntswa nahone we musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, wa vha u tshi langulwa nga maandalanga a re kha khorotshitumbe ya lushaka u nga netshedzwa nga Phresidennde, nga mulevho, kha maandalanga a re nga fhasi ha khorotshitumbe ya vundu yo vhwahona nga Mulangavundu wa vundu.
2. Arali zwi tshi todea uri mulayo wo netshedzwaho nga fhasi ha tshitenwa tshituku tsha (1) u vvedzwe nga ndila i fushaho, Phresidennde, nga mulevho a nga—
 - a. khwinisa kana a shandukisa mulayo uri u kone u langa thalutshedzo yawo kana tshumiso;
 - b. hune u netshedzwa ha si shume kha tshipida tsho fhelelaho tshinwe na tshinwe tsha mulayo, a nga fhelisa kana a phasisa nga huswa, hu na kana hu si na khwiniso kana u shandukiswa ho sumbedzwaho kha pharagirafu ya (a), mbetshelo dzenedzo dzine u netshedzwa ha shuma kana u swika musi netshedzo i tshi shuma khadzo; kana
 - c. langula mafhungo manwe na manwe ane a vhona o tea u ya nga he a kumedzwa, hu tshi katelwa u pfuluswa kana u rumelwa ha mushumi Iwa tshifhinganyana, kana u pfulusiwa ha thundu, vhuifhinduleli, pfanelo na mbofho kha kana u bva kha maandalanga a khorotshitumbe ya lushaka kana ya vundu kana muhasho muñwe-vho wa muvhuso, ndaulo, tshumelo dza tsireledzo kana tshinwe tshiimiswa.
3.
 - a. Khophi ya mulevho muñwe na muñwe yo bviswaho hu tshi tevhedzwa tshitenwa tshituku tsha (1) kana (2) i fanela u netshedzwa Buthano la lushaka na Khoro ya Mavundu ya Lushaka hu saathuu fhela maduvha a 10 mulevho uyo wo andadziwa.
 - b. Arali Buthano la lushaka na Khoro ya lushaka nga kha likumedzwa zwi tshi tevhedza mulevho kana mbetshelo dziñwe dza lo, mulevho kana mbetshelo zwi do fhela nga zwothe, fhedzi zwi sa kwami—
 - i. u vha mulayoni kana u tangedzea ha zwiñwe na zwiñwe zwo itwaho hu tshi khou tevhedzwa mulevho kana mbetshelo phanda ha musi u tshi fhela nga wotho; kana
 - ii. pfanelo kana vhuvalu ho wanalaho kana mushumo kana mulandu wo itwaho phanda ha musi u tshi fhela nga wotho.
4. Musi mulayo u tshi netshedzwa nga fhasi ha tshitenwa tshituku tsha (1), zwiñwe na zwiñwe zwine zwa ambiwa huñwe na huñwe kha mulayo kha

maandalanga a no khou u langula, zwi fanela u dzhiwa zwi tshi amba maandalanga e a netshedzwa khawo.

5. U netshedzwa huñwe na huñwe ha mulayo nga fhasi ha khethekanyo ya 235 (8) ya Ndayotewa yo fhiraho zwi tshi katela na u khwinisa, u shandukisa kana u fhelisa kana u phasisa hafhu mulayo muñwe na muñwe khathihi na vhukando vhuñwe na vhuñwe ho dzhiwaho nga fhasi ha iyo khethekanyo, zwi do dzhiwa sa zwo itwaho nga fhasi ha itshi tshitenwa.

15. Milayo ya vhusimamilayo i no khou shuma nda ha vhusimamilayo ha Phalamennde

1. Maandalanga a re ngomu ha khorotshitumbe ya lushaka ane a langula milayo ifhio na ifhio i no wela nda ha vhusimamilayo ha Phalamennde musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, i do isa phanda na u langula uyo mulayo u swikela u tshi do netshedzwa kha maandalanga a no wela kha Khorotshitumbe ya vundu hu tshi tevhedzwa tshitenwa tsha 14 tsha ino Shedulu.
2. Tshitenwa tshituku tsha (1) tshi do fhela nga tshothe nga murahu ha minwaha mivhili musi Ndayotewa ntswa yo no thoma u shuma.

16. Dzikhothe

1. Khothe inwe na inwe, zwi tshi katela khothe dza mahosi dze dza vha dzi hone musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, i do isa phanda na u shuma khathihi na u shumisa maanda a re nga fhasi ha vhupo hayo u ya nga ha mulayo une wa shuma khayoy, na muthu muñwe na muñwe o faraho ofisi sa muofisiri wa zwa vhuhatuli u do isa phanda na u fara ofisi u ya nga ha mulayo u no khou shuma kha iyo ofisi, zwi tshi ya nga—
 - a. khwiniso inwe na inwe kana u fheliswa huñwe na huñwe ha uyo mulayo; na
 - b. u yelana na Ndayotewa ntswa.
- a. Khothe ya Ndayotewa yo thomiwaho nga Ndayotewa yo fhiraho i do vha Khothe ya Ndayotewa nga fhasi ha Ndayotewa ntswa.
- b.

[Tshitenwa tshituku tsha (b) tsho thuthwa nga khethekanyo ya 20 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

- a. Khothe Khulwane ya Khethekanyo ya Khafululo ya Afrika Tshipembe i do vha Khothe Khulwane ya Khafululo nga fhasi ha Ndayotewa ntswa.
- b.

[Tshitenwa tshituku tsha (b) tsho thuthwa nga khethekanyo ya 20 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

- a. Khethekanyo ya vundu kana yapo ya khothe

- khulwane ya Afrika Tshipembe kana khothe Khulwane ya shangohaya kana khethekanyo ya zwa u angaredza ya yeneyo khothe, i ɔo vha Khothe Khulwane nga fhasi ha Ndayotewa ntswa hu songo shandukiswa vhupo hayo ha mishumo, fhedzi hu tshi tevhelwa u dzudzanyululwa huñwe na huñwe ho bulwaho kha tshiteñwa tshiṭuku tsha (6).
- b. Muthu muñwe na muñwe o faraho ofisi kana a no dzhiwa o fara ofisi sa Muhaṭuli-Phresidennde, Muthusa-Muhaṭuli-Phresidennde kana muhaṭuli wa khothe o bulwaho kha phara ya (a) musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, u vha Muhaṭuli-Phresidennde, Muthusa-Muhaṭuli waPhresidennde kana muhaṭuli wa yeneyo khothe nga fhasi ha Ndayotewa ntswa fhedzi hu tshi tevhelwa u dzudzanyululwa huñwe na huñwe ho sumbedzwaho kha tshiteñwa tshiṭuku tsha (6).
5. Nga nṅa ha musi zwi sa yelani na he zwa buliwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo tea, zwine zwa ambiwa kha mulayo muñwe na muñwe kana maitele kha—
- a. Khothe ya zwa Ndayotewa nga fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho, zwi tea u dzhiwa sa u musi zwi tshi amba Khothe ya Ndayotewa nga fhasi ha Ndayotewa ntswa;
- b. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo ya Afrika Tshipembe, zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba Khothe Khulwane ya Khaṭhululo; na
- c. tshipiḁa tsha vundu kana tshipiḁa tsha Khothe Khulwane ya Afrika Tshipembe kana khothe khulwane ya shangohaya kana tshipiḁa nga u angaredza tsha khothe yeneyo, zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba Khothe Khulwane.
6. a. Hu saathu fhela tshifhinga musi Ndayotewa ntswa yo no thoma u shuma, khothe dzoṭhe, zwi tshi katela na zwivhumbeo zwadzo, kuvhumbele, kushumele na vhupo ha mishumo khathihi na milayo yo teaho, zwi tea u dzudzanyululwa hu tshi khou itelwa u thomiwa ha sisteme ntswa ya zwa Vhuhaṭuli yo teaho kha ṭhoḁea dza Ndayotewa ntswa.
- b. Muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha u langula vhuhaṭuli, a tshi khou shuma o thoma a kwamana na Khomishini ya zwa Vhulamukanyi, u fanela u langula u dzudzanyululwa ho bulwaho kha phara ya (a).
7. a. Muñwe na muñwe o faraho ofisi, musi Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa wa Riphabuḁiki, wa 2001, u tshi thoma u shuma, sa—
- i. Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, u vha Muhaṭuli Muhulwane sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 167 (1) ya Ndayotewa ntswa;
- ii. Muthusa-Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, u vha Muthusa-Muhaṭuli Muhulwane sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 167 (1) ya Ndayotewa ntswa;
- iii. Muhaṭuli Muhulwane u vha Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khaṭhululo sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 168 (1) ya

Ndayotewa; na

- iv. Muthusa-Muhaṭuli Muhulwane u vha Muthusa- Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khaṭhululo sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 168 (1) ya Ndayotewa ntswa.
- b. Milayo, ndaulo kana tsumbasia dzo vhwaho nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa kana Muhaṭuli Muhulwane zwine zwa khou shuma phanḁa ha musi Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe i tshi thoma u shuma.
- c. Nga nṅa ha musi zwi sa yelani na he zwa buliwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo tea, zwine zwa ambiwa kha mulayo muñwe na muñwe kana maitele mañwe na mañwe kha Muhaṭuli Muhulwane kana Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, zwi fanela u dzhiwa sa Muhaṭuli Muhulwane sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 167 (1) ya Ndayotewa ntswa.

[Tshiteñwa tshiṭuku tsha (7) tsho ḁadziwa nga khethekanyo ya. 20 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

17. Milandu i saathu u fhela i re phanḁa ha khothe

Matshimbidzele a milandu yoṭhe ye ya vha i saathu u fhela khothe musi Ndayotewa i tshi thoma u shuma, i fanela u shumiswa nayo sa zwine ha tou nga Ndayotewa ntswa a i athu u phasiswa nga nṅa ha musi vhulamukanyi vhu tshi zwi ṭoḁisa nga nḁila inwe vho.

18. Maandḁalanga a zwa vhutshutshisi

1. Khethekanyo ya 108 ya Ndayoyotewa yo fhiraho i ɔo isa phanḁa na u shuma u swikela Mulayo wa Phalamennde wo bulwaho kha khethekanyo ya 179 ya Ndayotewa ntswa u tshi thoma u shuma. Tshino tshiteñwa tshiṭuku a tshi khakhisi u tholiwa ha Mulangi wa Vhutshutshisi wa Lushaka hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 179.
2. Axennde Dzhennerala o faraho ofisi musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma u ɔo isa phanḁa na u shuma hu tshi tevhedzwa mulayo u shumaho kha ofisi yawe, hu tshi tevhedzwa tshiteñwa tshiṭuku tsha (1).

19. Miano na khwaṭhisedzo

Muthu a no khou isa phanḁa na u shuma ofisini hu tshi tevhedzwa ino Sheduḁu nahone o itaho muano wa ofisi kana u ita khwaṭhisedzo fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho, ha kombetsshedzwi u dovholola muano wa ofisi kana khwaṭhisedzo fhasi ha Ndayotewa ntswa.

20. Zwiñwe Zwiimiswa zwa Ndayotewa

1. Kha ino Ndayotewa, “Zwiimiswa zwa Ndayotewa” zwi amba —
- a. Mutsireledzi wa Tshitshavha;
- b. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika

Tshipembe;

[Pharagirafu ya (b) yo khwiniswa nga khethekanyo ya 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

- c. Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu;
 - d. Muoditha-Dzhenerala;
 - e. Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe;
 - f. Khomishini ya zwa Gwama;
 - g. Khomishini ya Tshumelo ya zwa VhuhatuĽi; kana
 - h. Bodonyangaredzi ya Nyambo dza Afrika Tshipembe.
2. Tshiimiswa tshiŋwe na tshiŋwe tsha ndayotewa tsho thomiwaho nga fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho tshi do isa phanĽa na u shuma u ya nga ha mulayo u no khou shuma khatsho, nahone muthu muŋwe na muŋwe o faraho ofisi sa muraĽo wa khomishini, muraĽo wa bodo ya Bannga Khulwane kana Bodonyangaredzi ya Nyambo dza Afrika Tshipembe, Mutsireledzi wa Tshitshavha kana Muoditha-Dzhenerala, musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, u do isa phanĽa na u shuma u ya nga ha mulayo u no khou shuma kha iyo ofisi, hu tshi tevhelwa—
 - a. u khwiniswa kana u fheliswa huŋwe na huŋwe ha uyo mulayo; na
 - b. u yelana na Ndayotewa ntswa.
 3. Khethekanyo ya 199(1), 200(1), 3 na (5) u swika kha (11) na (201) u swika kha 206 dza Ndayotewa yo fhiraho dzi do isa phanĽa na u shuma u swikela dzi tshi fheliswa nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayotewa ntswa.
 4. MiraĽo ya Khomishini ya Tshumelo ya zwa VhuhatuĽi yo bulwaho kha khethekanyo ya 105 (1)(h) ya Ndayotewa yo fhiraho i do ima u vha miraĽo ya khomishini musi miraĽo yo sumbedzwaho kha khethekanyo ya 178(1) (i) ya Ndayotewa ntswa i tshi tholiwa.
 - a. Khoro ya Volkstaat yo thomiwaho hu tshi tevhedzwa Ndayotewa yo fhiraho I do isa phanĽa na u shuma hu tshi tevhedzwa milayo i shumaho khayoy, nahone muŋwe na muŋwe o faraho ofisi sa muraĽo wa Khoro musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma, u do isa phanĽa na u shuma hu tshi tevhedzwa mulayo u shumaho kha yeneyo ofisi, hu tshi tevhedzwa—
 - i. khwiniso ifhio na ifhio kana u fheliswa ha uyo mulayo;
 - ii. u yelana hayo na Ndayotewa ntswa.
 - b. Khethekanyo ya 184 A na 184 B (1)(a), (b) na (d) ya Ndayotewa yo fhiraho dzi do isa phanĽa na u shuma u swikela dzi tshi fheliswa nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayoyotewa ntswa.

21. U phasiswa ha mulayo u todiwaho nga Ndayotewa ntswa

1. Hune Ndayotewa ntswa ya toĽa u phasiswa ha mulayo

wa lushaka kana wa vundu, uyo mulayo u tea u phasiswa nga maanĽalanga o teaho nahone hu saathu u fhela tshifhinga tshilapfu u bva do vha Ľe Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma.

2. Khethekanyo ya 198 (b) ya Ndayotewa ntswa i nga si kone u shumiswa u swikela mulayo wo bulwaho kha iyo khethekanyo u tshi phasiswa.
3. Khethekanyo ya 199(3)(a) ya Ndayotewa ntswa i nga si kone u shumiswa phanĽa ha musi hu tshi fhela miŋwedzi miraru nga murahu ha musi milayo yo bulwaho kha iyo khethekanyo i tshi phasiswa.
4. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ya 217(3) ya Ndayotewa ntswa u tea u phasiswa hu saathu u fhela miŋwaha miraru u bva do vha Ľe Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma, fhedzi na u sa vha hone ha uyo mulayo kha tshino tshifhinga a zwi thivheli u shumiswa ha mbekanyamaitele yo bulwaho kha khethekanyo ya 217 (2).
5. U swika musi Mulayo wa Phalamennde wo bulwaho kha khethekanyo ya 65(2) ya Ndayotewa ntswa u tshi phasiswa, vhusimamilayo ha vundu vhuŋwe na vhuŋwe vhu nga nanga nĽila dzine ngadzo maanĽalanga a newa vhurumiwa haho u voutha vhuimoni haho kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka.
6. U swika musi mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ya 229(1)(b) ya Ndayotewa ntswa u tshi phasiswa, masipala u vha a tshee na maanĽa a u vhea mithelo miŋwe na miŋwe, muingamuthelo kana mithelo ya zwibveledzwa zwo rengiwaho kana u rengiselwa nĽa dze a hweswa maanĽa a u dzi vhea musi Ndayotewa i tshi thoma u shuma.

22. Vhuthihi ha lushaka na u pfumedzana

1. Hu sa sedzwi mbetshelo dzifhio na dzifhio dza Ndayotewa ntswa naho ho vha na u fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho, mbetshelo dzothe dzi kwamanaho na u farela dzi re ngomu ha Ndayotewa yo fhiraho fhasi ha thoho “Vhuthihi ha lushaka na u pfumedzana” zwi do dzhiwa sa tshipiĽa tsha Ndayotewa ntswa, u itela u bveledza Mulayo wa Thuthuwedzo ya Vhuthihi ha Lushaka na u Pfumedzana wa 1995 (Mulayo wa vhu 34 wa 1995), sa zwe wa khwinisiswa zwone hu tshi katelwa na ndeme yawo.
2. U itela ndivho dza tshiteŋwa tshiŋuku tsha (1), do vha Ľa “6 Nyendavhusiku 1993” hune Ľa vhonala kha mbetshelo dza Ndayotewa yo fhiraho fhasi ha thoho ine ya ri “Vhuthihi ha Lushaka na u Pfumedza”, hu fanela u vhalwa sa “11 Shundunthule 1994”.

[Tshiteŋwa tshiŋuku tsha (2) tsho dadziswa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997.]

23. Mulayotibe wa Pfanelo

1. Mulayo wa lushaka wo sumbedzwaho kha khethekanyo ya 9 (4), 32 (2) na 33(3) ya Ndayotewa ntswa u fanela u phasiswa hu saathu u fhela miŋwaha

- miraru u bva ðuvha le Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma.
2. U swikela mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ya 32 (2) na 33 (3) ya Ndayotewa ntswa u tshi phasiswa—
 - a. khethekanyo ya 32(1) i ðo dzhiwa i tshi vhalea ngaurali:

“(1) Muthu muñwe na muñwe u na pfanelo ya u wana mafhungo othe a re kha muvhuso kana muraðo muñwe na muñwe wa muvhuso kha sia lifhio na lifhio la muvhuso, arali ayo mafhungo a tshi tode a kha u shumisa na u tsireledza pfanelo dzavho.”; na
 - b. khethekanyo ya 33(1) na (2) dzi fanela u dzhiwa sa dzi vhaleho nga ndila i tevhelaho:

“Muthu muñwe na muñwe u na pfanelo ya—
(a) nyito ya ndaulo i re mulayoni hune ha wanala uri pfanelo dzifhio na dzifhio dzawe kana madzangalelo awe a tshi kwamea kana u shushedzwa;
(b) nyito ya matshimbidzele a ndaulo kwayo musi pfanelo dzawe kana ndavhelelo dzawe dzi re mulayoni dzi tshi kwamea kana u shushedzwa;
(c) u newa zwiitisi zwo tou ñwaliwaho zwa nyito ya ndaulo i kwamaho pfanelo dzavho dzifhio kana dzifhio kana madzangalelo awe nga nnða ha musi zwiitisi izwo zwo anðadziwa;
(d) nyito ya ndaulo yo teaho malugana na zwiitisi zwo fhiwaho musi pfanelo dzifhio na dzifhio dzawe dzi tshi kwamea kana u shushedzwa.”.
 3. Khethekanyo dza 32(2) na 33(3) dzaa Ndayotewa ntswa dzi ðo fhela nga dzotho arali mulayo wo bulwaho kha khethekanyo idzo nga u tevhkana wa sa phasiswa hu saathu u fhela miñwaha miraru u bva ðuvha le Ndayotewa ya thoma u shuma.

24. Ndaulo ya muvhuso na tshumelo dza tsireledzo

1. Khethekanyo dza 82(4)(b), 215, 218(1), 219(1), 224 u swika kha 228, 236(1), (2), (3), (6), (7)(b) na (8), 237(1) na (2)(a) na 239(4) na (5) dza Ndayotewa yo fhiraho dzi ðo isa phanða na u shuma sa u tou nga Ndayotewa yo fhiraho a yo ngo fheliswa, hu tshi tevhedzwa—
 - a. khwiniso ya idzo khethekanyo sa zwe zwa buliswa zwone kha Thumetshedzo ya D;
 - b. dziñwe khwiniso kana u fheliswa ha idzo khethekanyo nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayotewa ntswa; na
 - c. u yelana na Ndayotewa ntswa.
2. Khomishini ya Tshumelo ya Muvhuso na khomishini dza tshumelo ya mivhuso ya vundu sa zwo bulwaho kha Ndimba ya 13 ya Ndayotewa yo fhiraho dzi ðo isa phanða na u shuma dzi tshi tevhedza Ndimba iyo na mulayo u shumaho khadzo sa zwine ha tou nga iyo ndimba a yo ngo fheliswa, u swikela Khomishini na khomishini dza tshumelo ya mivhuso ya vundu dzi tshi fheliswa nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayotewa ntswa.

3. U fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho a zwi kwami mulevho ufhio na ufhio wo bviswaho nga fhasi ha khethekanyo ya 237(3) ya Ndayotewa yo fhiraho nahone mulevho ufhio na ufhio wo raloho u ðo isa phanða na u shuma, hu tshi tevhedzwa—
 - a. khwiniso kana u fheliswa hufhio na hufhio; na
 - b. u yelana na Ndayotewa ntswa.

25. Huñwe u sa tea u vha kha Vhusimamilayo

1. Muthu muñwe na muñwe ane musi Ndayotewa i tshi thoma u shuma, a vha a tshi khou shuma tshigwevho tsha miñwedzi i fhiraho ya 12 kha Riphabuñiki hu si na u nanga u badela ndatiso ha ngo tea u vha muraðo wa Buthano la Lushaka kana vhusimamilayo ha vundu.
2. U sa tea ha muthu hu tshi tevhedzwa tshiteñwa tshituku tsha (1)—
 - a. hu a fhela nga hothe arali u wanwa mulandu hu tshi vhetshelwa thungo kha khatululo kana tshigwevho tshi tshi fhungudziwa kha khatululo tsha vha tshigwevho tshi sa thivheli muthu onoyo; na uri
 - b. hu ðo fhela nga murahu ha miñwaha miñanu musi tshigwevho tsho fhela.

26. Muvhuso wapo

1. Hu sa sedzwi mbetshelo dza khethekanyo ya 151,155,156 na 157 dza Ndayotewa ntswa—
 - a. mbetshelo dza Mulayo wa Tshifhinganyana wa Muvhuso wapo wa 1993 (Mulayo wa vhu 209 wa 1993), sa zwine wa nga khwiniswa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe nga mulayo wa lushaka zwi tshi yelana na Ndayotewa ntswa, dzi kha ði ðo bvela phanða na u shuma u ya nga Khoro ya Masipala u swikela Khoro ya Masipala ine ya ðo imela khoro i tshi ðivhadzwa uri yo khethiwa nga kha mvelelo dza khetho dza Khoro dza Masipala dza u thoma dza u angaredza nga murahu ha musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma; nahone

[Tshiteñwa tshituku tsha (a) tsho imelwa nga khethekanyo ya 5 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

- b. murangaphanða wa sialala wa tshitshavha tshine tsha khou tevhela sisteme ya mulayo wa tshithu nahone a dzulaho fhethu hu re fhasi ha muvhuso wa tshifhinganyana wa khoro yapo, khoro ya tshifhinganyana kana khoro ya tshifhinganyana ya vhaimeleli, yo bulwaho kha Mulayo wa Muvhuso wapo wa Tshifhinganyana wa 1993, nahone wo ðaluswaho kha khethekanyo ya 182 ya Ndayotewa yo fhiraho, u tea u vha muraðo a songo nangiwaho wa khoro u swika Khoro ya Masipala ine ya ðo imela khoro i tshi ðivhadzwa uri yokhethiwa nga mvelelo dza khetho dza u thoma dza Khoro dza Masipala dza u angaredza nga murahu ha musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma.

[Tshiteńwa tshiřuku tsha (b) tsho imelwa nga khethekanyo ya 5(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

2. Khethekanyo ya 245 (4) ya Ndayotewa yo fhiraho i řo isa phanřa na u shuma u swikela u shuma ha iyi khethekanyo hu tshi fhela nga hořhe. Khethekanyo ya 16 (5) na (6) ya Mulayo wa Tshifhinganyana wa Muvhuso Wapo, wa 1993 u nga si kone u fheliswa phanřa ha řa 30 Lambamai 2000.

[Tshiteńwa tsha (2) tsho khwiniswa nga khethekanyo ya 5 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

27. U vhewa nga nřila ya tsireledzo ha Milayo ya Phalamennde na ya vundu

Khethekanyo ya 82 na 124 dza Ndayotewa ntswa a dzi

kwami u vhewa nga nřila yo tsireledzeaho ha Milayo ya Phalamennde kana ya vundu yo phasiswaho phanřa ha musi Ndayotewa ntswa i tshi thoma u shuma.

28. U nřwaliswa ha thundu i sa sudzulusei ya muvhuso

1. Musi hu tshi bviswa řhanziela nga maanřalanga i sumbaho uri thundu i sa sudzulusei ya muvhuso ndi ya muvhuso muńwe u ya nga khethekanyo ya 239 ya Ndayotewa yo fhiraho, muredzhisiřara wa tsumbavhuře u tea u nřwalisa rekhodo dzenedzo kana a khwařhisedza vhuřanzi uho kha redzhisiřara yo teaho, tsumbavhuře kana řińwe řińwalo u sumbedza uri thundu iyi i sa sudzulusei i kha dzina řa muvhuso wonoyo.
2. A hu na muthelo, kana mbadelo ine ya řo vha hone malugana na u nřwaliswa u ya nga ha tshiteńwa tshiřuku tsha (1).

Shedulu ya 6A

[Shedulu ya 6A yo dzheniswaho nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003

na u thuthwa nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiya ya Ndayotewa wa 2008.]

Sheduḽu ya 6B

[Sheduḽu ya 6B, ye ya vha i Sheduḽu ya 6A u thomani, yo dzheniswaho nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002 wa khwiniswa nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 na u nomboriwa nga

huswa nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 we wa thuthwa nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiḽhanu ya Ndayotewa wa 2008.]

Shedulu ya 7: Milayo yo Thuthwaho

Nomboro na Nwaha zwa Mulayo	Dzina
Mulayo wa vhu 200 wa 1993	Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, ya 1993
Mulayo wa vhu 2 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 3 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 13 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 14 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṅa ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 24 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994

Nomboro na Nwaha zwa Mulayo	Dzina
Mulayo wa vhu 29 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṅanu ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 20 wa 1995	Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1995
Mulayo wa vhu 44 wa 1995	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1995
Mulayo wa vhu 7 wa 1996	Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe wa 1996
Mulayo wa vhu 26 wa 1996	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1996

Thumetshedzo ya A: Khwiniso kha Shedulu ya 2 kha Ndayotewa ya Kale

1. U thivha tshiteŋwa tsha 1 nga tshiteŋwa tshi tevhelaho:
 1. Mahoro o ŋwaliswaho hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka nahone a no khou pikisana kha khetho dza Buthano 1a Lushaka, a do nanga vhonketheni kha idzo khetho u bva kha mitevhe ya vhonketheni yo dzudzanyiwaho hu tshi tevhedzwa Shedulu ino na mulayo wa lushaka.
2. U thivha tshiteŋwa tsha 2 nga tshiteŋwa tshi tevhelaho:
 2. Madzulo kha Buthano 1a Lushaka sa zwe zwa tiwa u ya nga khethekanyo ya 46 ya Ndayotewa ntswa a do dadzwa nga ndila i tevhelaho—
 - a. Hafu ya madzulo u bva kha mitevhe wo nekedzwaho nga mahoro eneo, hu na madzulo o tiwaho o vhetshelwaho thungo hu tshi itelwa dzingu linwe na linwe sa zwe zwa vheiswa zwone nga Khomishini i tshi itela khetho dza Buthano dzi tevhelaho, hu tshi dzhielwa nthā data ya tzedzuluso ya vhakhethi na vhuimeleli nga mahoro a re na dzangalelo.
 - b. Hafu inwe ya madzulo a bvaho kha mitevhe wa lushaka wo nekedzwaho nga mahoro eneo kana mitevhe ya dzingu fhethu he mitevhe ya lushaka ya si nekedzwe.
3. U bviswa ha tshiteŋwa tsha 3 ha dzheniswa tshiteŋwa tshi tevhelaho:
 3. Mitevhe ya vhonketheni yo nekedzwaho nga lihoro nga u angaredza, i do vha na madzina ane a si vhe nthā ha tshivhalo tsha madzulo a re kha Buthano 1a Lushaka, nahone mitevhe muŋwe na muŋwe u do sumbedza madzina nga ndila i tevhakanaho ine ya takalelwa sa zwe zwa tiwa nga lihoro.
4. U khwiniswa ha tshiteŋwa tsha 5 nga u thivha maipfi a rangelaho phara ya (a) nga maipfi a tevhelaho:
 5. Madzulo o bulwaho kha tshiteŋwa tsha 2(a) a do avhelwa u ya nga madzingu kha mahoro ane a khou pikisana kha khetho nga ndila i tevhelaho:
5. U khwiniswa ha tshiteŋwa tsha 6—
 - a. nga u thivha maipfi a rangelaho pharagirafu ya (a) nga maipfi a tevhelaho:
 6. Madzulo o bulwaho kha tshiteŋwa tsha 2(b) a do avhelwa kha mahoro ane a khou pikisana kha khetho nga ndila i tevhelaho:
na
 - b. nga u thivha pharagirafu ya (a) nga pharagirafu i tevhelaho:
 - (a) mukovhe wa dzivouthu u ya nga madzulo u do tiwa nga u kovha tshivhalogute tsha vouthu dza lushaka Iwothe nga tshivhalo tsha madzulo a re kha Buthano 1a Lushaka, ha engedzwa nga nthihi, ha dohwa ha engedzwa na nthihi kha mvelelo, hu sa dzhielwi nthā zwipida, hu do vha wone mukovhe wa madzulo nga tshidzulo tshithihi.
6. Khwiniso ya tshiteŋwa tsha 7(3) nga u thivha pharagirafu ya (b) nga pharagirafu i tevhelaho:
 - (b) Mukovhe wo khwiniswaho nga tshidzulo tshithihi u do itiwa nga u kovha tshivhalogute tsha dzivouthu dza lushaka Iwothe, ho tsiwa vouthu dza lushaka Iwothe dzo vouthelaho lihoro lo bulwaho kha pharagirafu ya (a), nga tshivhalo tsha madzulo a re kha Buthano, ha engedzwa nga nthihi, ha konou tsiwa tshivhalo tsha madzulo tsho avhelwaho lwa u fhedzisela lihoro lo bulwaho kha pharagirafu ya (a).
7. U thivha tshiteŋwa tsha 10 nga tshiteŋwa tshi tevhelaho:
 10. Tshivhalo tsha madzulo kha vhusimamilayo ha vundu vhuŋwe na vhuŋwe tshi do tiwa hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 105 ya Ndayotewa ntswa.
8. U thivhiwa ha tshiteŋwa tsha 11 nga tshiteŋwa tshi tevhelaho:
 11. Mahoro o ŋwalisiwaho hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka na u pikisana kha khetho dza vhusimamilayo, a do nanga vhonketheni vha vhusimamilayo honoho ha vundu lenelelo vhane vha vha kha mitevhe wa vundu wo dzudzanyiwaho hu tshi

tevhedzwa ino Sheduḽu na mulayo wa lushaka.

9. U thivhiwa ha tshiteḽwa tsha 16 nga tshiteḽwa tshi tevhelaho:

16. U nangiwa ha vhaimелеli

1. Nga murahu ha musu ho no fhedzwa u vhalwa dzivouthu, tshivhalo tsha vhaimелеli vha ḽihoro ḽiḽwe na ḽiḽwe tsho no wanala na mvelelo dza khetho dzo no ḽivhadzwa u ya nga khethekanyo ya 190 ya Ndayotewa ntswa, Khomishini i ḽo ri hu saathu u fhela maḽuvha mavhili mvelelo dzo ḽivhadzwa, kha mutevhe muḽwe na muḽwe wa vhonketheni ya nanga vhaimелеli vha ḽihoro ḽiḽwe na ḽiḽwe vhusimamilayoni u ya nga mulayo.\
2. Musu ho no nangiwa hu tshi tevhedzwa tshiteḽwa tshituḽu tsha (1), arali dzina ḽa nkheteni ḽa wanala ḽi kha mutevhe u no fhira muthihi wa Buthano ḽa Lushaka kana kha mitevhe ya Buthano ḽa Lushaka na wa vhusimamilayo ha vundu (arali khetho dza Buthano ḽa Lushaka na dza vhusimamilayo ha vundu zwo itiwa nga tshifhinga tshithihi), nahone nkheteni uyo a tshi khou tea u ḽivhadzwa sa muimeleli fhethu hu no fhira huthihi, ḽihoro ḽe ḽa ḽekedza mutevhe wonoyo, ḽi ḽo ri hu saathu u fhela maḽuvha mavhili u ḽanganedzwa ha khetho ho no bulwaho afho murahu ho no itwa, ḽa sumbedza kha Khomishini mutevhe wa vhonketheni une muthu uyo a tea u nangiwa kana vhusimamilayo vhune a tea u shuma khaho, ngauralo dzina ḽa nkheteni ḽi ḽo bviswa kha miḽwe mitevhe.\
3. U bva afho Khomishini i ḽo anḽadza mutevhe wa madzina a vhaimелеli kha vhusimamilayo...

10. U khwiniswa ha tshiteḽwa tsha 18 nga u bvisa pharagirafu ya (b) ya imelwa nga pharagirafu i tevhelaho:

(b) muimeleli u tholiwa sa murumelwa wa tshoḽhe kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka;

11. U thivhiwa ha tshiteḽwa tsha 19 nga tshiteḽwa tshi tevhelaho:

19. Mutevhe wa vhonketheni vha ḽihoro wo bulwaho kha tshiteḽwa tsha 16(1) u nga engedzwa luthihi fhedzi nga tshifhinga tshiḽwe na tshiḽwe hu saathu u fhira miḽwedzi ya 12 u bva tshe ha nangiwa vhaimелеli hu tshi tevhedzwa tshiteḽwa tsha 16 ha itiwa, u itela u ḽadza zwikhala zwi si na vhathu: Tenda u engedzwa uho ha itwa

mafheloni a mutevhe wonoyo.

12. U thivhiwa ha tshiteḽwa tsha 23 nga tshiteḽwa tshi tevhelaho:

23. Zwikhala

1. Arali ha vha na tshikhala vhusimamilayoni hune ino Sheduḽu ya shuma, ḽihoro ḽe ḽa nanga muraḽo ane a khou bva tshidzuloni ḽi ḽo ḽadza tshikhala itsho nga u nanga muthu—
 - a. ane dzina ḽawe ḽa wanala kha mutevhe wa vhonketheni une muthu uyo ane a khou bva tshidzuloni a vha o nangwa khawo; na
 - b. ane a vha tsini kha u tea nahone a wanalaho kha mutevhe.
2. Dzina ḽa muthu o nangiwa u ḽadza tshikhala ḽi ḽo ḽekedzwa Mulangadzulo nga u tou ḽwala.
3. Arali ḽihoro ḽo imelwaho kha vhusimamilayo ḽi tshi nga fhaladzwa kana ḽi si tsha vha hone, miraḽo yaḽo ya ḽutshela madzulo avho hu tshi tevhelwa tshiteḽwa tsha 23A(1), madzulo ayo a ḽo avhelwa mahoro o salaho zwa tou nga ndi madzulo e a vha o balelwa vhaḽe hu tshi tevhelwa tshiteḽwa tsha 7 kana 14, sa zwine zwa nga vha ngazwo.

13. U dzheniswa ha tshiteḽwa tshi tevhelaho nga murahu ha tshiteḽwa tsha 23:

23A. Zwiḽwe zwiitisi zwa u fhelelwa nga u vha muraḽo wa vhusimamilayo

1. Muthu u fhelelwa nga u vha muraḽo wa vhusimamilayo vhune Sheduḽu ino ya shuma arali muthu onoyo o guma u vha muraḽo wa ḽihoro ḽe ḽa nanga muthu onoyo sa muraḽo wa vhusimamilayo.
2. Nga nḽḽa ha tshiteḽwa tshituḽu tsha (1) ḽihoro ḽiḽwe na ḽiḽwe ḽa poliḽitiki ḽine ḽa vha hone ḽi nga shandukisa dzina ḽaḽo tshifhinga tshiḽwe na tshiḽwe.
3. Mulayo wa Phalamennde u nga ri nga murahu ha tshifhinga tshi pfadzaho Ndayotewa ntswa yo thoma u shuma, wa phasiswa hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 76 (1) ya Ndayotewa ntswa u khwinisa tshiteḽwa itshi na tshiteḽwa tsha 23 u itela uri hu vhe na nḽila ine zwa nga konadzea uri muraḽo wa vhusimamilayo we a guma u vha muraḽo wa ḽihoro ḽe ḽa mu nanga a kone u dzula e muraḽo wa vhusimamilayo honoho.
4. Mulayo wa Phalamennde wo buliwaho kha tshiteḽwa tshituḽu tsha (3) u dovha hafhu wa tendela—
 - a. ḽihoro ḽi re hone ḽi tshi ḽangana na ḽiḽwe ḽihoro; kana

- b. Ḷihoro ḶiḶwe na ḶiḶwe Ḷi tshi khethekana Ḷa vha na mahoro a no fhira Ḷithihi.
14. U thuthwa ha tshiteḶwa tsha 24.
15. U khwiniswa ha tshiteḶwa tsha 25—
- a. nga u thivha ṫhalutshedzo ya “Khomishini” nga ṫhalutshedzo i tevhelaho:

‘Khomishini’ zwi amba Khomishini ya Khetho yo bulwaho kha khethekanyo ya 190 ya Ndayotewa ntswa;

- na
- b. nga u dzhenisa ṫhalutshedzo i tevhelaho nga murahu ha ṫhalutshedzo ya “mutevhe wa lushaka”:

‘Ndayotewa ntswa’ zwi amba Ndayotewa ya RiphabuḶiki ya Afrika Tshipembe, ya 1996;

16. U thuthwa ha tshiteḶwa tsha 26.

Thumetschedzo ya B: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia la Lushaka

1. Khethekanyo ya 84 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vha na inwe khethekanyo thukhu i tevhelaho:

3. Phresidennde u fanela u kwamana na Vhathusa-Phresidennde—
 - a. kha mveledziso na tshumiso ya mbekanyamaitele dza muvhuso wa lushaka;
 - b. kha mafhungo othe a yelanaho na ndangulo ya Khabinethe na nga u ita mushumo wa Khabinethe;
 - c. kha u ntschedza Vhathusa-Phresidennde mishumo;
 - d. phanda ha musi a tshi ita u thola hufhio kana hufhio fhasi ha Ndayotewa kana mulayo ufhio na ufhio zwi tshi katela na u tholwa ha vhaambasada kana vhaawe vhaimeleli vha zwa vhudipulomati;
 - e. phanda ha musi a tshi thola khomishini ya thodisiso;
 - f. phanda ha musi a tshi vhidza referandamu; na
 - g. phanda ha musi a tshi hangwela kana u vhotholola vhatshinyi.

2. Khethekanyo ya 89 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vha na inwe khethekanyo thukhu i tevhelaho:

3. Khethekanyo thukhu ya (1) na (2) dzi shuma na kha Muthusa-Phresidennde.

3. Pharagirafu ya (a) ya khethekanyo ya 90 (1) ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea nga ndila i tevhelaho:

- (a) Muthusa-Phresidennde o tholiwaho nga Phresidennde;

4. Khethekanyo ya 91 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea nga u rali:

91. Khabinethe

1. Khabinethe yo vhumbiwa nga Phresidennde, Vhathusa-Phresidennde na—
 - a. Ministā vha sa fhirihho 27 vhane vha vha miraḡo ya Buthano la Lushaka, vho tholiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (8) u swika 12; na
 - b. Ministā muthihi ane a si vhe muraḡo wa Buthano la Lushaka nahone o tholiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (13) tenda Phresidennde a tshi shuma

a kwamana na Vhathusa-Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro ane a khou dzhenelela, vha tshi vbona u tholiwa ha Ministā onoyo ho tea.

2. Lihoro linwe na linwe lo faraho madzulo a si ho fhasi ha 80 kha Buthano la Lushaka lo tea u thola Muthusa-Phresidennde muthihi a tshi bva kha miraḡo ya Buthano.
3. Arali hu si na lihorho kana lihorho lithihi lo fara madzulo a 80 kana u fhira Buthanoni, lihorho line la vha na madzulo manzhisa lo faraho tshiimo tsha vuvhili tsha tshivhalo tsha madzulo tshihulusa linwe na linwe lalo lo tea u thola Muthusa-Phresidennde muthihi a tshi bva kha miraḡo ya Buthano.
4. Musi o nangiwa, Muthusa-Phresidennde a nga nanga u sala e muraḡo kana a guma u vha muraḡo wa Buthano.
5. Muthusa-Phresidennde vha nga shumisa maanda nahone vha fanela u ita mishumo yo kumedzwaho ofisi ya Muthusa-Phresidennde nga Ndayotewa kana yo avhelwaho yeneyo ofisi nga Phresidennde.
6. Muthusa-Phresidennde u fara ofisi—
 - a. u swika 30 Lambamai 1999 nga nnda ha u thivhiwa kana u litshiswa nga lihorho line la thola hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (2) na (3); kana
 - b. u swika muthu o khetwaho sa Phresidennde nga murahu ha khetho ifhio na ifhio ya Buthano la Lushaka yo farwaho phanda ha la 30 Lambamai 1999 a tshi thoma u shuma.
7. Tshikhala ofisini ya Muthusa-Phresidennde tshi nga dadzwa nga lihorho lo nangaho onoyo Muthusa-Phresidennde.
8. Lihoro li re na madzulo a 20 kha Buthano la Lushaka nahone le la dzhia tsho ya u dzhenelela kha muvhuso wa vhuthihi, lo fanelwa nga u avhelwa ofisi nthihi kana nnzhi dza Khabinethe dzine malugana nadzo Ministā vho bulwano kha khethekanyo thukhu ya (1) (a) vha tea u tholiwa u ya nga tshivhalo tsha madzulo ane Buthano la Lushaka la vha nao hu tshi vhambedzwa na tshivhalo tsha madzulo o farwaho nga maawe mahoro a zhenelelaho.
9. Ofisi dza Khabinethe dzi fanela u avhelwa mahoro u ya nga maitete a tevhelaho—
 - a. Mukovhe kana tshivhalo tsha madzulo nga ofisi tshi fanela u tiwa nga u kovha tshivhalo tshothe tsha madzulo kha Buthano la Lushaka la mahoro othe ane a

- khou dzhenelela nga tshivhalo tsha dziofisi dzine malugana nadzo Minista vho bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1).
- b. Vha tea u tholiwa, ho ingwa nthihi.
 - c. Mvelelo hu sa sedzwi tshararu na tshafumi tshi tevhelaho arali tshi hone, ndi tshivhalo tsha madzulo nga ofisi.
 - d. Tshivhalo tsha dziofisi tsho teaho u avhelwa lihoro li shelaho mulenzhe tshi tiwa nga u kovha tshivhalo tsho tsho tsha madzulo a Buthano la Lushaka nga tshivhalo itsho tsho bulwaho kha pharagirafu ya (b).
 - e. Mvelelo, hu tshi tevhedzwa pharagirafu ya (e) dzi sumba tshivhalo tsha ofisi tsho teaho u avhelwa lenelo lihoro.
10. Phresidennde nga murahu ha musu o kwamana na Muthusa-Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro a khou dzhenelelaho u fanela—
- a. u ta ofisi dzine dza fanela u avhelwa mahoro ane a khou dzhenelela u ya nga tshivhalo tsha ofisi dze a avhelwa nga khethekanyo thukhu ya (9);
 - b. u thola u ya nga inwe na inwe ya ofisi murafo wa Buthano la Lushaka ane a vha murafo wa lihoro line la khou newa phothifolio yeneyo nga fhasi ha phara ya (a), sa Minista a re na vhudifhinduleli ha yeneyo ofisi;
 - c. arali zwa vha na ndeme u itela ndivho dza Ndayotewa kana zwi tshi itelwa vhuvhusi havhuqi, ha fhambanywa u tiwa hu re kha pharagirafu ya (a), u ya nga khethekanyo thukhu ya (9);
 - d. ha fheliswa u tholiwa huinwe na huinwe hu re fhasi ha pharagirafu ya (b)—
 - i. arali Phresidennde a humbelwa uri a ite ngauralo nga murangaphanda wa lihoro line Minista a vha murafo walo; kana
 - ii. arali zwa vha zwi tshi khou tea u itelwa Ndayotewa kana vhuvhusi havhuqi; kana
 - e. u qadza arali zwo tea, ho sedzwa pharagirafu ya (b), tshikhala tshi re kha ofisi ya Minista.
11. Khethekanyo thukhu ya (10) i tea u shumiswa nga muya wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka, nahone Phresidennde na vhanwe vhashumi zwavho vhane vha kwamea vha fanela u lwela u swikelela nyanqano tshifhinga tsho tsho malugana na u shumiswa ha iyo khethekanyo thukhu, tenda arali hu sa konwi u swikelelwa nyanqano nga ha—
- a. u shumiswa ha maanda o bulwaho kha phara ya (a), (c) kana (d)(ii) ya iyo khethekanyo thukhu, hu do tangedzwa tsheo ya Phresidennde;
 - b. u shumiswa ha maanda o bulwaho kha pharagirafu ya (b), (d)(i) kana (e) ya khethekanyo thukhu yeneyo ane a kwama muthu ane a si vhe murafo wa lihoro la Phresidennde, tsheo ya murangaphanda wa lihoro line muthu onoyo a vha murafo i do tangedzwa; na
 - c. u shumiswa ha maanda o bulwaho kha phara ya (b) kana ya (e) ya khethekanyo thukhu yeneyo ane a kwama muthu ane a vha murafo wa lihoro la Phresidennde, hu do tangedzwa tsheo ya Phresidennde.
12. Arali u tiwa hufhio kana hufhio ha u avha dziofisi ha vha hu ho fhambanaho nga fhasi ha khethekanyo thukhu ya (10) (c), Minista vha kwameaho vha tea u tutshela ofisi dzavho fhedzi vho fanelwa, hune zwa vha zwo tea, nga u tholiwa hafhu kha dziinwe ofisi dzo avhelwaho mahoro avho u ya nga u tiwa ho fhambanaho.
13. Phresidennde—
- a. O kwamana na Vhathusa-Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro vhane vha khou dzhenelela, u fanela—
 - i. u ta yeneyo ofisi ya Minista o bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) (b) arali zwa todea hu tshi tevhedzwa tsheo ya Phresidennde fhasi ha yeneyo khethekanyo thukhu.
 - ii. u thola malugana na yeneyo ofisi muthu ane a si vhe murafo wa Buthano la Lushaka, sa Minista a re na vhudifhinduleli kha yeneyo ofisi.
 - iii. u qadza arali zwo fanela, tshikhala malugana na yeneyo ofisi; kana (a) nga murahu ha u kwamana na Vhathusa- Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro ane a khou dzhenelela, u fanela u fhelisa u tholiwa hufhio na hufhio fhasi ha phara ya (a) arali zwa todea hu u itela Ndayotewa kana hu tshi itelwa muvhuso wavhuqi.
14. Mitangano ya Khabinete i fanela u tshimbidzwa nga Phresidennde, kana arali Phresidennde o laedza ngauralo, nga Muthusa-Phresidennde: Tenda ha vha na uri Vhathusa-Phresidennde vha tshimbidza mitangano ya Khabinete nga u sielisana nga nda ha musu todea dza shishi dza muvhuso na muya wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka dzi tshi zwi toda nga inwe ndila.
15. Khabinete i fanela u shuma nga maitete ane a dzhiela ntha muya wa u toda nyanqano o katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka kathihi na todea

ya muvhuso u shumaho.

5. Khethekanyo ya 93 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea sa hezwi:

93. U tholiwa ha Vhathusa-Minista

1. Phresidennde nga murahu ha u kwamana na Vhathusa-Phresidennde vha Khorotshitumbe na vharangaphanda vha mahoro vhane vha dzhenelela kha khabinethe a nga sika poswo dza Vhathusa-Dziminista.
2. Lihoro lo tendelwa u avhelwa poswo nthihi kana dzi fhiraho nthihi dza Vhathusa-Minista nga u lingana na nga maitele ane ofisi dza Khabinethe dza avhiwa ngao.
3. Mbetshelelo dza khethekanyo ya 91 (10) u swika (12) dzi a shuma, dzi na tshanduko dzo teaho, ho sedzwa Vhathusa-Minista, nahone kha u shuma honoho Minista kha khethekanyo yeneyo kana ofisi zwi tea u vhaliwa sa zwine zwa amba Muthusa-Minista kana poswo ya Muthusa-Minista onoyo.
4. Arali muthu o tholiwa sa Muthusa-Minista wa ofisi ifhio na ifhio yo kumedzwaho Minista—
 - a. onoyo Muthusa-Minista u fanela u shumisa na u shuma maimoni a Minista o teaho, maanda afhio na afhio na mishumo yo netshedzwaho onoyo Minista hu tshi tevhedzwa mulayo ufhio na ufhio kana nga inwe ndila ine ya nga netshedzwa onoyo Muthusa-Minista nga Minista hu tshi tevhedzwa ndaela dza Phresidennde; na
 - b. u bulwa hufhio na hufhio kha mulayo ufhio na ufhio ha onoyo Minista hu fanela u dzhiwa hu hu katelaho u bulwa ha Muthusa-Minista o farelaho u ya nga u netshedzwa ho bulwaho nga fhasi ha phara ya (a) nga Minista ane onoyo Muthusa-Minista a khou farela ene.
5. Tshifhinga tshinwe na tshinwe musu Minista a siho kana nga tshiitisi tshifhio na tshifhio, a

sa koni u shumisa maanda afhio na afhio kana u ita mushumo ufhio na ufhio wa ofisi, Phresidennde a nga thola Muthusa-Minista muñwe na muñwe kana muthu muñwe na muñwe uri a shume vhuimoni ha Muthusa-Minista, o bulwaho khamusi nga u angaredza kana nga u shumisa maanda o sumbedzwaho kana u ita mushumo.

6. Khethekanyo ya 96 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vha na dziñwe khethekanyo dzi tevhelaho:

3. Vhominista vha na vhuñifhinduleli nga muthihi nga muthihi kha Phresidennde na kha Buthano la Lushaka kha u laula ofisi dzavho nahone mirado yotho ya khabinethe sa zwenezwo vha na vhuñifhinduleli vho tangana kha u ita mishumo ya muvhuso wa lushaka na mbekanyamaitele dzawo.
4. Dziminista vha fanela u laula ofisi dzavho hu tshi tevhedzwa mbekanyamaitele yo tiwaho nga Khabinethe.
5. Arali Minista a kundelwa u laula ofisi hu tshi tevhedzwa mbekanyamaitele ya Khabinethe, Phresidennde a nga toda uri Minista onoyo a ite uri ndaulo ya ofisi i anane na yeneyo mbekanyamaitele.
6. Arali onoyo Minista a kundelwa u tevhedza thodea dza Phresidennde a nga fhasi ha khethekanyo thukhu ya (5), Phresidennde a nga mu bvisa ofisini—
 - a. arali e Minista o bulwaho kha khethekanyo ya 91 (1) (a), nga murahu ha u kwamana na Minista, nahone arali Minista a si murafo wa Lihoro la Phresidennde kana a si murangaphanda wa lihora li no khou dzhenelela, na nga murahu ha u kwamana na murangaphanda wa lihora lenelo la Minista; kana
 - b. arali e Minista o bulwaho kha khethekanyo ya 91 (1)(b), nga murahu ha u kwamana na Vhathusa- Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro a shelaho mulenzhe.

Thumetshedzo ya C: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia la Vundu

1. Khethekanyo ya 132 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea sa hezwi:

132. Khorotshitumbe

1. Khorotshitumbe ya vundu yo vhumbe na nga Mulangavundu na miraḁo i sa fhirihlo 10 yo tholwaho nga Mulangavundu hu tshi tevhedzwa ino khethekanyo.
2. Lihoro li re na madzulo a phesenthe dza 10 kha vhusimamilayo ha vundu nahone lo dilugiselaho u shela mulenzhe kha muvhuso wa vhuthihi ha lushaka, lo fanelwa nga u avhelwa ofisi nthihi kana nnzhi dza Khorotshitumbe u ya nga tshivhalo tsha madzulo ane la vha nao kha vhusimamilayo hu tshi vhambedzwa na tshivhalo tsha madzulo a mañwe mahoro a dzhenelelaho.
3. Ofisi dza Khorotshitumbe dzi fanela u avhelwa mahoro a dzhenelelaho nga maitela a fanaho na o sumbedzwaho kha khethekanyo ya 91(9), hu tshi shumiswa maitela o bulwaho kha iyo khethekanyo—
 - a. khabinethe, hu fanela u vhalwa sa zwi ambaho Khorotshitumbe;
 - b. Minista, zwi fanela u vhalwa sa muraḁo wa Khorotshitumbe; na
 - c. Buthano la Lushaka, zwi fanela u vhalwa sa vhusimamilayo ha vundu.
4. Mulangavundu wa vundu nga murahu ha u kwamana na vharangaphanda vha mahoro ane a khou dzhenelela u fanela—
 - a. u ta dzenedzo ofisi dzo fanelaho u avhelwa mahoro ane a khou dzhenelela u ya nga tshivhalo tsha dziofisi dze a avhelwa hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (3);
 - b. u nanga malugana na inwe na inwe ya dzenedzo ofisi muraḁo wa vhusimamilayo ha vundu ane a vha muraḁo wa lihorho le yeneyo ofisi ya avhelwa lone fhasi ha phara ya (a), sa muraḁo wa Khorotshitumbe a re na vhuḁifhinduleli kha yeneyo ofisi;
 - c. arali zwa vha zwo tea hu tshi itelwa Ndayotewa kana u itela muvhuso wavhuḁi, u fhambanyisa huñwe na huñwe u ta ho itwaho nga fhasi ha phara ya (a) hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (3);
 - d. u fhelisa u nangiwa hufhio na hufhio fhasi ha pharagirafu ya (b)—
 - i. arali Mulangavundu o humbelwa u

ita zwenezwo nga murangaphanda wa lihorho line muraḁo wa Khorotshitumbe waḁo a kwameaho a vha e muraḁo; kana

- ii. arali zwa ṭoḁea hu u itela Ndayotewa kana u itela muvhuso wavhuḁi; kana
- e. u ḁadza, arali zwo fanela, hu tshi tevhedzwa phara ya (b), tshikhala ofisini ya muraḁo wa Khorotshitumbe.
5. Khethekanyo thukhu ya (4) i fanela u shumiswa nga muya wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka, nahone Mulangavundu na vhañwe vhaofisiri vha kwameaho vha fanela u ṭoḁa u swikelela kha thendelano tshifhinga tshoṭhe kha u shumisa khethekanyo thukhu yeneyo: Tenda ha vha na uri arali thendelano i sa koni u swikelea kha—
 - a. u shumiswa ha maanda o bulwaho kha pharagirafu ya (a), (c) kana d(ii) ya yeneyo khethekanyo thukhu, hu shuma tsheo ya Mulangavundu;
 - b. u shumiswa ha maanda ho bulwaho kha pharagirafu ya (b), d (i) kana (e) ya yeneyo khethekanyo thukhu i kwamaho muthu ane a si vhe muraḁo wa lihorho la Mulangavundu, tsheo ya murangaphanda wa lihorho line onoyo muthu a vha muraḁo waḁo i ḁo shuma; na
 - c. u shumiswa ha maanda ho bulwaho kha pharagirafu ya (b) kana (e) ya yeneyo khethekanyo thukhu i kwamaho muthu ane a vha muraḁo wa lihorho la Mulangavundu, hu shuma tsheo ya Mulangavundu.
 6. Arali u tiwa hufhio na hufhio ha u avhiwa ha dziofisi ha shandulwa fhasi ha khethekanyo thukhu ya (4) (c), miraḁo ine zwa i kwama vha tea u ṭutshela ofisi dzayo fhedzi yo fanelwa, hune zwa shuma, u tholiwa hafhu kha dziñwe ofisi dzo avhelwaho mahoro avho hu tshi tevhedzwa u tiwa ho shandulwaho.
 7. Miṭangano ya Khorotshitumbe i fanela u tshimbidzwa nga Mulangavundu wa vundu.
 8. Khorotshitumbe i fanela u shuma nga ndila ine ya dzhiela nṭha muya wa u ṭoḁa u swikelela kha thendelano wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka khathihi na ṭhoḁea ya muvhuso u shumaho.

2. Khethekanyo ya 136 ya Ndayotewa ntswa yo lavhelwa u vha na dziñwe khethekanyo dzi tevhelaho:

3. Miraḁo ya Khorotshitumbe vha na vhuḁifhinduleli nga muthihi khaMulangavundu na kha vhusimamilayo ha vundu kha u laula ofisi dzavho, nahone miraḁo yoḁhe ya Khorotshitumbe sa zwenezwo i na vhuḁifhinduleli yo ḁangana kha u ita mishumo ya muvhuso wa vundu na kha mbekanyamaitele dzawo.
4. Miraḁo ya Khorotshitumbe i fanela u laula ofisi dzayo hu tshi tevhezwa mbekanyamaitele yo tiwaho nga Khor.
5. Arali muraḁo wa Khorotshitumbe a

kundelwa u laula ofisi hu tshi tevhezwa mbekanyamaitele ya Khor, Mulangavundu a nga ḁoḁa uri muraḁo wonoyo a ite uri ndaulo ya ofisi yawe na yeneyo mbekanyamaitele zwi anane.

6. Arali muraḁo a kwameaho a kundelwa u tevhezwa ḁoḁea dza Mulangavundu fhasi ha khethekanyo ḁhukhu ya (5), Mulangavundu a nga bvisa muraḁo ofisini nga murahu ha u kwamana na muraḁo, huno arali muraḁo a si muraḁo wa ḁihoro ḁa Mulangavundu kana a si murangaphanḁa wa ḁihoro ḁi no khou dzhenelela, na zwenezwo-vho nga murahu ha u kwamanana murangaphanḁa wa ḁihoro ḁa muraḁo wonoyo.

Thumetshedzo ya D: Ndaulo ya Muvhuso na Tshumelo dza Tsireledzo: Khwiniso kha Khethekanyo dza Ndayotewa ya Kale

1. Khwiniso ya khethekanyo ya 218 ya Ndayotewa ya kale—
 - a. u bvisa maipfi a re kha khethekanyo thukhu ya (1) a rangelaho phara ya (a) a imelwa nga a tevhelaho:
 1. Hu tshi tevhedzwa ndaela dzo newaho nga Minista wa Tsireledzo na Vhutsireledzi, Khomishinari wa Lushaka u do vha na vhudifhinduleli kha—
 - a. u bvisa pharagirafu ya (b) ya khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga pharagirafu i tevhelaho:
 - (b) u tholiwa ha vhakhomishinari vha vundu;
 - a. u bvisa pharagirafu ya (d) ya khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga pharagirafu i tevhelaho:
 - (d) thodisiso na u thivhelwa ha vhugevhenga ho dzudzanyiwaho kana vhune ha toda thodisiso ya lushaka na thivhelo kana vhukoni ha tshipentshela;
 - na
 - a. u bvisa pharagirafu ya (k) ya khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga pharagirafu i tevhelaho:
 - (k) u thomiwa na u thogomeliwa ha tshigwada tsha mapholisa tsha vhudziki ha lushaka tshine tsha do vhewa u tikedza na nga khumbelo ya Khomishinari wa Vundu;
 2. U khwiniswa ha khethekanyo ya 219 ya Ndayotewa ya kale nga u bvisa maipfi a rangelaho pharagirafu ya (a) i re kha khethekanyo thukhu ya (1) a imelwa nga maipfi:
 1. Hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 218(1), Khomishinari wa Vundu u do vha na vhudifhinduleli kha—
 3. U khwiniswa ha khethekanyo ya 224 ya Ndayotewa yo fhiraho nga u bvisa mbetshelo dza khethekanyo thukhu ya (2) dza imelwa nga mbetshelo:
 - Tenda khethekanyo ino thukhu i tshi do shuma-vho na kha mirado ya mmbi ya zwithavhane ye ya nekedza mutevhe wa vhashumi vhayo nga murahu ha musi Ndayotewa ya Riphabuiki ya Afrika Tshipembe yo thoma u shuma, ya 1993 (Mulayo wa vhu 200 wa 1993), fhedzi hu saathu u tanganedzwa linwalwa la ndayotewa ntswa sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo ya 73 ya Ndayotewa yeneyo, nahone arali dzangano la politiki line la wela fhasi ha maanda na ndangulo yalo kana ye ya dibahekanya nao na ine ndivho dzayo dza tutuwedza u dzhenelela kha Khoru ya Khorotshitumbe ya Tshifhinganyana nahone yo dzhenela kha khetho dza Buthano la Lushaka na kha vhusimamulayo ha vundu nga fhasi ha Ndayotewa yo bulwaho.
 4. U khwiniswa ha khethekanyo ya 227 ya Ndayotewa yo fhiraho nga u bvisa khethekanyo thukhu ya (2) ya imelwa nga khethekanyo thukhu i tevhelaho:
 2. Mmbi ya Vhupileli ya Lushaka i do shumisa maanda ayo na u ita mishumo yayo fhedzi i tshi tevhela lushaka u ya nga ha Ndimu ya 11 ya Ndayotewa ya Riphabuiki ya Afrika Tshipembe, ya 1996.
 5. U khwiniswa ha khethekanyo ya 236 ya Ndayotewa yo fhiraho—
 - a. nga u bvisa khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga khethekanyo thukhu i tevhelaho:
 1. Tshumelo ya muvhuso, muhasho wa muvhuso, tshumelo dza ndaulo kana tsireledzo dze musi hu saathu u thoma u shuma Ndayotewa ya Riphabuiki ya Afrika Tshipembe, ya 1996 (ine afha ya vhidzwa “Ndayotewa ntswa”), dza vha dzi tshi shuma mishumo ya muvhuso, dzi isa phanda na u shuma hu tshi tevhelwa mulayo u yelanaho nadzo u swika mulayo uyo u tshi fheliswa kana wa dzheniswa kana wa tanganyisiwa na tshiimiswa tsho teaho kana wa fhungudziwa zwavhuqi kana wa khwathisedzwa kha tshiinwe tshiimiswa .
 - a. u bvisa khethekanyo thukhu ya (6) ya imelwa nga khethekanyo thukhu ya:
 6. a. Phresidennde a nga thola khomishini u sedzulusa kuqadzele kwa konfiraka kana u khwiniswa ha konfiraka, u tholiwa kana u aluswa, kana u newa ha tshifhinga kana tshiimo tsha tshumelo kana inwe mbuelo, zwe zwa itea vhukati ha la 27 Lambamai 1993 na la 30

Khubvumedzi 1994 malugana na muthu muñwe na muñwe o buliwaho kha khethekanyo tshukhu ya (2) kana tshigwada tshiñwe-vho tsha vhathu vhenevho.

- b. Khomishini i nga shandukisa u tholwa, u aluswa kana u lambedza arali zwi songo da nga ngona kana u pfesesea kha tshiimo tsha mulandu wonoyo.

na

- a. u bvisa ipfi “Ndayotewa ino” hune la wanala kha khethekanyo ya 236, la imelwa nga

Ndayotewa ntswa

6. U khwiniswa ha khethekanyo ya 237 ya Ndayotewa yo fhiraho—

- a. nga u bvisa pharagirafu ya (a) ya khethekanyo tshukhu ya (1) ya imelwa nga pharagirafu i tevhelaho:

(a) u dzudzanywa nga huswa ha zwiimiswa zwothe zwo bulwaho kha khethekanyo ya 236(1), hu sa katelwi na mmbi ya vhupileli yo bulwaho kha khethekanyo 224(2), zwi do bvela phanda nga murahu ha u thoma u shuma ha Ndayotewa ya Riphabuliki ya Afrika Tshipembe, ya 1996, hu u itela u bveledza—

(i) ndaulo yavhuḏi ya kha sia la muvhuso wa lushaka u shumana na mafhungo othe a welaho nga fhasi ha sia la lushaka; na

(ii) ndaulo yavhuḏi ya vundu liñwe na liñwe u shumana na mafhungo othe a welaho fhasi ha muvhuso wa vundu liñwe na liñwe.

na

- a. nga u bvisa pharagirafu tshukhu ya (i) ya khethekanyo tshukhu ya (2)(a) ya imelwa nga pharagirafu tshukhu i tevhelaho:

(i) zwiimiswa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 236(1), hu sa katelwi na mmbi ya lushaka, zwi do wela nga fhasi ha muvhuso wa lushaka, une wa do shumisa vhuḏifhinduleli honoho u tshi shumisana na muvhuso ya vundu;

7. U khwiniswa ha khethekanyo ya 239 ya Ndayotewa yo fhiraho nga u bvisa khethekanyo tshukhu ya (4) ya imelwa nga phara tshukhu i tevhelaho:

4. Hu tshi tevhelwa mulayo muñwe na muñwe, ndaka, pfanelo, mishumo navhuḏifhinduleli zwa mmbi dzothe dzo bulwaho kha khethekanyo ya 224(2)zwi do vha vhuḏifhinduleli ha Mmbi ya Vhupileli ya Lushaka u ya nga hunezwa tendelana na ndaela dza Ministra wa Vhupileli.